
4•96

*ROMANO
DŽANIBEN*

ČASOPIS
ROMISTICKÝCH
STUDIÍ

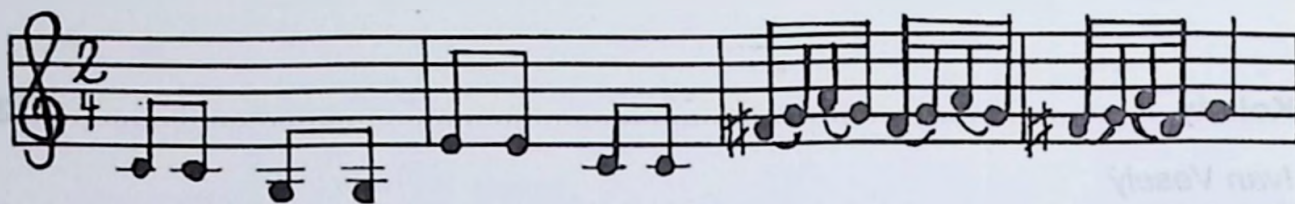

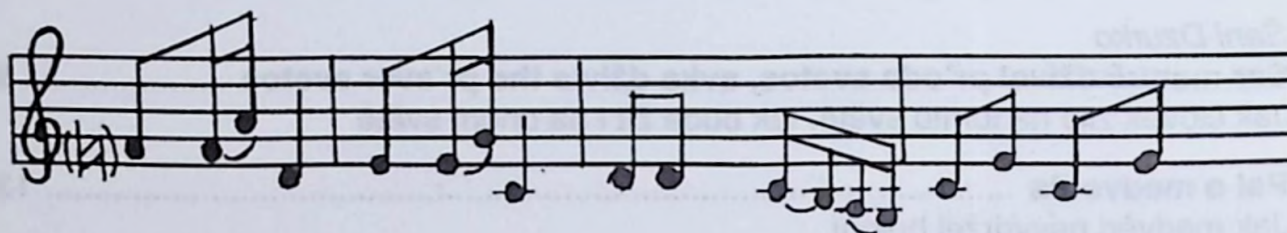
OBSAH

Koledy	2
<i>Ivan Veselý</i>	
Úvodník	6
Terminologie z oblasti romské orální pohádkové kultury	8
<i>Šani Dzurko</i>	
Sar manuš dživel pr'oda svetos, avka dživla the pr'aver svetos	9
Jak člověk žije na tomto světě, tak bude žít i na onom světě	
Pal o medvedīs	13
Jak medvěd nevydržel holení	
<i>Cila Stojka - Igor E. Kutlík-Garudo</i>	
Dve vlašickoromské rozprávky	16
Sar ňerindas e prachale karesko o marimo	25
Jak vyhrál umouněný čuráček válku	
So gejl'a o Ivankus sune	27
Wovon Ivankus träumte	
<i>Matěj Šarközi</i>	
Tade jandre / Vejce natvrdo	34
ROMŠTÍ VÝTVARNÍ UMĚLCI	
Rozhovor s Istvánem Szentandrásim	36
<i>Anna Žigová</i>	
Who is who	39
Romské dřevořezbářství a jeho dokumentace v Muzeu romské kultury	41
Dezider Fertő	42
PORTRÉTY	
Rade Uhlik	46
O džukel džamutro / Pes zetěm	48
RECENZE - ANOTACE	55
INFORMACE	75
OHLASY	83

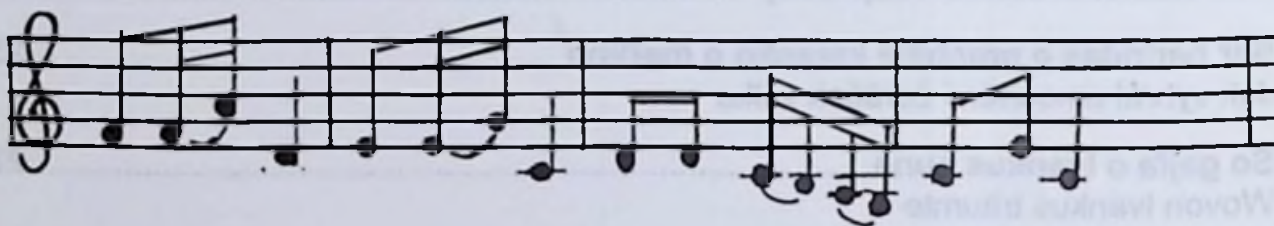
AVAS, ROMA, KE BETLEMA (PŮJDEM SPOLU DO BETLÉMA)

A-vas Ro-ma ke Bet-le-ma a-lom-a-lom daj-da-lom

Dev-lo-ro, cik-no-ro, a-men tu-ke ba-ša-va-ha

De-vlo-ro, cik-no-ro, da-va tu-ke mro ji-lo.

2. Bašav, Jaňi, pre angluňi
guři, guři giřori,

Ref. Devloro ciknoro,
amen tuke bašavaha
Devloro ciknoro,
chav me tiro jiloro.

3. A tu, Berti, pal ma kontrin
guři, guři giřori,

Ref. Devloro ciknoro...

4. A tu, Kalman, pre cimbalma
guři, guři giřori,

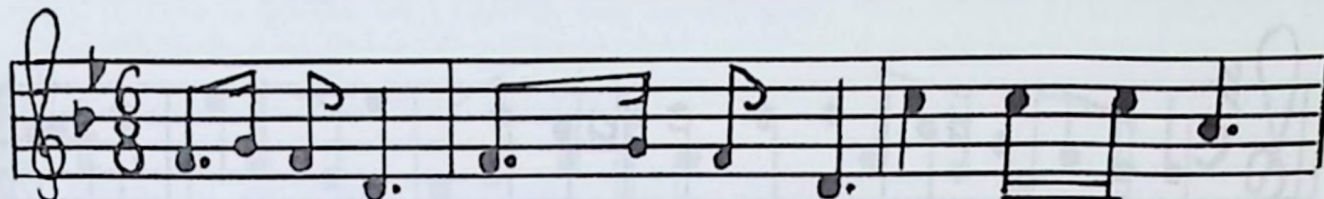
Ref. Devloro ciknoro...

5. A tu, Bugi, pre bugova
guři, guři giřori,

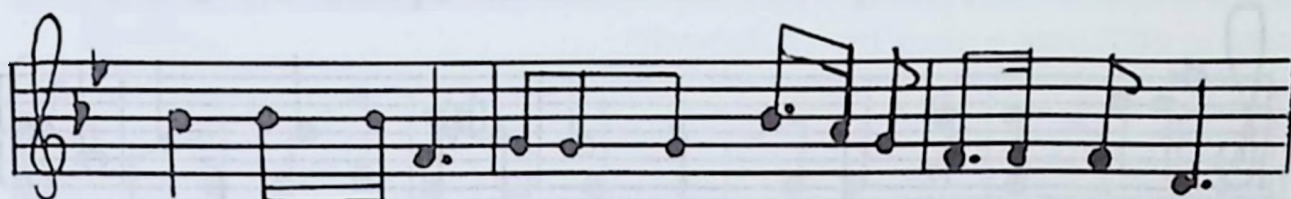
Ref. Devloro ciknoro...

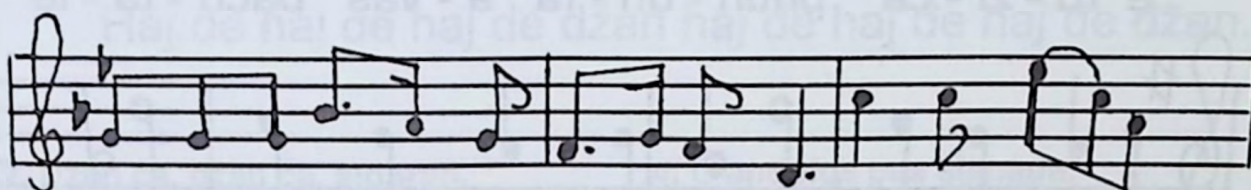
KALI RAT, BACHTALI RAT
(TICHÁ NOC, SVATÁ NOC)

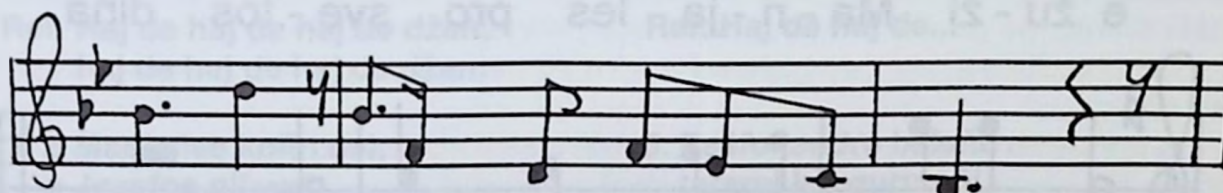
Ka - li rat, bach - ta - li rat sa - ko so - vel,

ča jekh o Del di-khel sar Ma-ria lel pro mu-sa

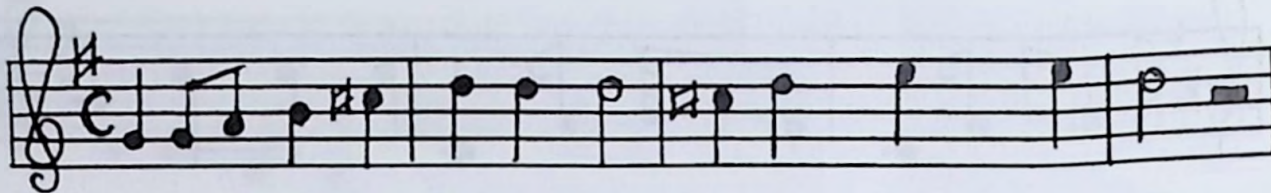
pes-ke-re čha-vo-res pal o phu-sa sov sov mro mur-

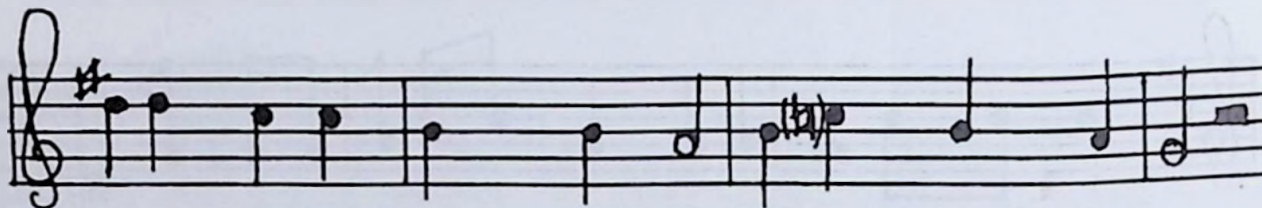
-šo - r o De - vli - ka - no čha - vo - ro.

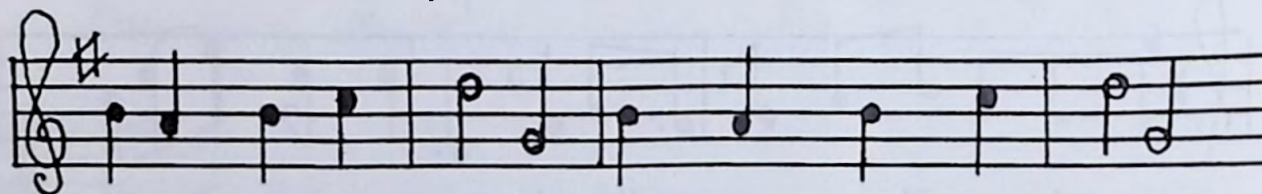
O DELORO UL'ĪĀ
(NARODIL SE KRISTUS PÁN)

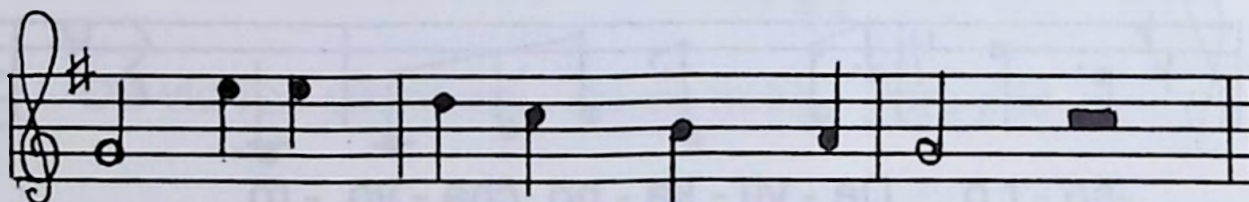
O De - lo - ro u - ĭ - ĭ'a a - vas bach - ta - le

e ru - ži - ca phun - dri - ĭ'a a - vas bach - ta - le

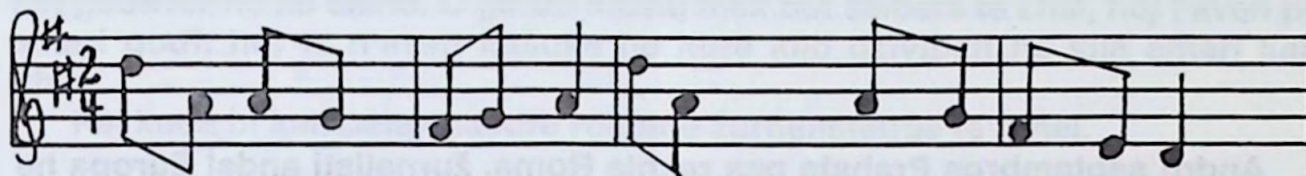

e žu - ži Ma - ri - ja les pro sve - tos diňa

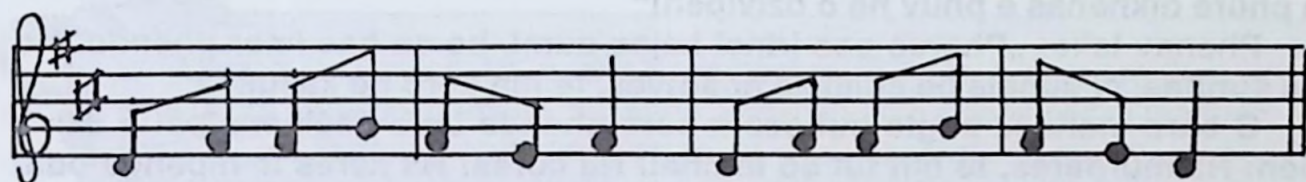

kaj a - men t'a - vas bach - ta - le.

PAŠINENAS JUHAŠA LE BAKREN PAŠ E BETLEMA (PÁSLI OVCE VALAŠI PŘI BETLÉMSKÉM SALAŠI)

Pa-ši-ne-nas ju-ha-ša le ba-kren paš e Bet-le-ma

Haj de haj de haj de džan haj de haj de haj de džan.

2. Džan ča, džan ča, siđaren,
le Devlores arakhen:

4. O anđelos pes sikhada:
„Džan ča kije Betlema!“

Ref. Haj de haj de haj de džan,
haj de haj de haj de džan.

Ref. Haj de haj de...

3. E Marija les kořin del,
o Jozefos giřavel:

5. Pařlol andre balaři,
tařarel les gurunři.

Ref. Haj de haj de...

Ref. Haj de haj de...

ROMALE!

Andro septembros Prahate pes rakhle Roma, žurnalisti andal Europa he Amerika. Tiž rakhľom ode la M. Hübschamannová, davas laha duma. Šukar mange phend'a: „Irin predal o ROMANO DŽANIBEN varesave phure dumi, sar o phure dikhenas e phuv he o dživipen!“

Phenav lake: „Phares pes irinel kajse dumi, bo sa has imar phendo. Ko na šund'as, či šunela he čujinela adadives, te hin koro he kašuko?“

O bare manuša anglo but ezera berš phende bare čačipena pal o dživipen: Na murdares, te hin tut so te chal! Na čores! Na keres le nipenge oda, so na kames, hoj te keren jon tuke... Rajkane čačipena le Delorestar!

No so olestar, te o katolikos našti dikhel po čhindo, o čhindo našti dikhel po muslimos, o muslimos našti dikhel po budhistas... a kavka šaj irinav ži to-sara!

Sarsave gadže našti dikhen po Roma a sarsave Roma našti dikhen po gadže a oda jekh, save Devles mangel.

Phenel peske vareko: So chal gondža le Romen andre kada? Nič kajso, ča kada, hoj sam švadžik pal cali kaľi Phuv: Dživas, meras... kamavas pes, našti dikhas pe peste... vareko kerel buťi, vareko čorel...

Vareko džanel, so pes garuvel andro romano lav „paťiv“, vareko dživel, sar džanel.

A sar pes o gadže maren maškar peste andro maribena, ta džas sar bale pe čhuri. Na kamav te del duma pal o peršo abo dujto mariben, ale somas oka berš andre Bosna. Odoj dikhľom, ta šaj dav duma! Sar keren revolucia, ta den duma: „Predal o Roma kampil vareso te kerel!“ U o Roma sar mate abo diline, ta džan.

Predžal duj trin berš, phenen: „So kamen amendar? But love amen tumen molas! Tumare nipi čoren!“

A oda jekh, či džaha andro šovvardešochtoto berš abo ča andro ochto-vardešeňato berš. He akor, he akana gele o ašarde dumi predal o Roma! U kaj hine adadives ola rajkane čačipena le rašajengre? Gele tele le beršengre paňeha.

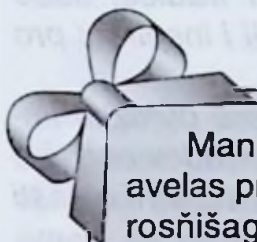
Sar te bi šunás mre papus, le Kanales - del les o Del lokhi phuv! Andro peršo mariben pes marlas andre Bosna: „Mro čho, so kames le nipendar? Varekanutno pes rakhel adadiveseskreha. Savoro ačhiľas kavka, sar has varekana. So hin nevo tel o Kham? He o manuš hino jekh, ča leskre grati pes prekerde he leskre lava andre leskre čhib. O manuša, sar terd'ol kaja kaľi Phuv, ta načačikaňi duma denas he den. Čorenas he čoren. Denašenas he denašen anglo Devloreskro čačipen.“

So šaj manuš phenel pe kaja phuri дума? Čači hiňi, čači, te keci berš predžal!

Me na som kajso phuro he godaver, sar has mro papus. Me phiravas andro gadžikane školi u jov phirlas andre dživipnaskri škola. He leskri дума hiňi he adađives čačikaňi he mek but ezera ezera berš avla čačikaňi. Me džanav ča jekh, hijaba o gadže den дума, hoj amari godi hiňi diliňi: O Del džanel, ko hin godaver he ko dilino. O gadže musaj mek but šelberš te chal, hoj t'aven pe amari godi, hoj te n'aven kašuke he kore kijo dživipen he kija amari kaľi Phuv.

Pal kada bi kampelas savore romane žurnalistenge te irinel.

Ivan Veselý

Mangav le Devles, kaj andro Nevo berš miro jilo te avelas pro than, te avelas pre luma bachtalipen, sasťipen, kamiben, te n'avelas ñikhaj mariben, rosňišagos. Perdal mande kamľomas, te avav bachtali, te rakhav mange lače romes, so manca ačhela, mek ča dživela. Mira familijake - sasťip-naha lengero dživipen te džal, šukares te dživen, te avel len furt love, te na džanen, so hin, te na avel (love). Kamľomas, hoj te na avel mariben maškar o Roma tho gadže. Te avel odoj maro, kaj nane. Te pomožinas olenge, so lenge nekbuther kampel. The kamľomas, hoj amen o Roma feder te džanahas maškar peste te vakereľ u rado pes savore te dikhahas.

D. Dudyová

TERMINOLOGIE Z OBLASTI ROMSKÉ ORÁLNÍ POHÁDKOVÉ KULTURY

Toto poslední letošní číslo Romano džaniben jsme se rozhodli věnovat romským pohádkám, které tvoří významnou součást romské orální tradice. Jsou v mnoha případech ještě útvarem živým, postupně se však stávají i inspirací pro nově vznikající romskou literární tvorbu.

Pro přiblížení romského pohádkového folkloru uvádíme některé důležité lingvistické i kulturní pojmy z této oblasti. Pokud není k výrazu připojen index označující dialekt, v němž se užívá, spadají příslušné výrazy do jazykové i kulturní oblasti tzv. slovenské romštiny (její východoslovenské regionální variety).

paramisi/pamarisi - paramisli/pamarisli_{zap} - paramiči_{ol} f. - pohádka

paramisaris m - vypravěč (pohádek)

pozn. výraz pro „vypravěčku“ není běžný, a to proto, že funkce vyprávět pohádky na veřejnosti příslušela mužům

vite(j)ziko paramisi f. (*dosl.* hrdinská pohádka) - hrdinský příběh vyznačující se z hlediska obsahu vítěznými boji (romských) hrdinů (*vítěz = mad'. hrdina*), obvykle reprezentantů několika posloupných generací. Zástupce každé následné generace bývá silnější než otec, děd, praděd. Z hlediska rozsahu je pohádka **bari** - dlouhá, proto je nazývána také **bari paramisi**. Často trvá i několik hodin.

bari paramisi f. viz výše

pherasu(t)ni paramisi f. - žertovná pohádka, humorka. Rozsahem bývá **charni** - krátká, proto se nazývá také **charni paramisi**.

charni paramisi f. viz výše

džungaľi paramisi f. (*dosl.* sprostá pohádka) - dekameronský příběh, obvykle krátký. Při vyprávění lechtivých příběhů bývají děti poslány z místnosti.

Šani DZURKO

SAR MANUŠ DŽIVEL PR'ODA SVETOS, AVKA DŽIVLA THE PR'EVER SVETOS

JAK ČLOVĚK ŽIJE NA TOMTO SVĚTĚ, TAK BUDE ŽÍT I NA ONOM SVĚTĚ

Kana samas čhave, kerahas bengipen - marahas pes, o pharala, na. O dad chuťiľa pr'amende, kamelas amen te demel: „Na ladžan tumen, bengale? Maren tumen sar ola rikone pre jekh taňiris rat! Na džanen kodi paramisi?“ Amen ačhiľam, bo kamahas te šunel paramisi. Aňi na kampelas le dades te mangel, vakerlas korkoro. Te vakerel paramisa - oda sas leskero sastipen! Sa ola phure Roma, le dades-kere phrala, sa vakernas paramisa.

Sas, mre gule bachtaleja (Devla), jekh čoro Rom. Sas les ajci čhave, keci hin pro ňebos čercheňa u mek jekheha buter. Na džanelas imar, so te kerel, sar le čhaven te džidarel, ta phenel la romňake: „Romňije, džav te phučel le Devlestar, soske sam ajse čore.“

Geľľa, mre gule bachtaleja, džal ta džal. Avľa pre jekh bari luka. Pr'odi luka ajsl sas bari čar, žeľeno čar - pr'odi čar pes pasinlas jekh gurumňi. Ajsl šuki sas, avri šuťardĩ, čišľi, e cipa latar figinelas, o kokala avri ačhenas. No ňič, džalas dureder. Avel pre aver luka, čarorĩ šuki, cikňi - odoj tiž jekh gurumňi pasinel pes. Thuľi, e morči pre late kovľi, šukar. Le Romeske na džalas andre godĩ, sar oda: barľ, lačhi čar - šuki gurumňi, šuki čarorĩ - thuľi gurumňi. Sar, oda šaj avel?

Když jsme byli malí, dělali jsme lumpárny. Prali jsme se, my bratři, jen co je pravda. Otec mezi nás skočil, chtěl nás přetáhnout: „Nestydíte se, darebáci? Rvete se jako ti psi o talíř krve! Copak vy tu pohádku neznáte?“ Přestali jsme, protože jsme pohádku chtěli slyšet. Otec se prosit nenechal a vyprávěl sám od sebe. Vyprávět pohádky - to bylo jeho! Všichni ti staří Romové, otcovi bratři, každý z nich vyprávěl pohádky.

Můj sladký, požehnaný (Bože), byl jednou jeden chudý Rom. A ten měl tolik dětí, kolik je na nebi hvězd, a ještě o jedno víc. Nevěděl už, co má dělat, aby je uživil, a tak říká ženě: „Ženo, půjdu a zeptám se Pána Boha, proč jsme tak chudí.“

Vydal se na cestu, můj sladký, požehnaný, jde a jde. Přejde na jednu velikánskou louku. Na té louce rostla taková vysoká zelená tráva - a na té trávě se pásla kráva. Byla taková hubená, vysušená a vychrtlá, kůže na ní visela, samá kost. No nic, šel dál a přišel na jinou louku, travička je tu suchá, nízká - a také se tu pase kráva. Je vypasená, má pěknou měkkou kůži. Romovi nejde na rozum, jak to přijde? Vysoká, dobrá tráva - hubená kráva, suchá tráva - tlustá kráva. Jak je to možné?

Ilustrace: Markéta Ondroušková, studentka 1. ročníku oboru romistika na Filozofické fakultě UK v Praze

Džal dureder, dikhel, duj rikone pes maren pre jekh tañiris rat. (Imar aven amare rikone!) Marnas pes, čhignernas, danderkernas, ratvařarnas jekh avres, bařonas, kaj o Del te arakhel, gravčinenas andre dukh.

No avřa o Rom kijo Del, phenel: „Devloreja, me avřom tutar te phučel trin lava.“

„Ta phuč, Janču, so kames te džanel?“

Le Romeske avřa pre goďi odi řuki the thuři gurumři. „Sar oda, Devleja, kaj e gurumři, so chal řuki čar, hiři ajsi thuři, a gurumři, so chal bari řeleno řukar čarori - ajsi řuki?“

„Oda avka, Janču: Kodi řuki gurumři sas čirla bari barvaři chulaři. Kajča bari izdraři sas. Na delas andal o vast, ča oj, ča pes dikhelas. Le kujduřen tradelas khatar peskero vudar, rikonen pre lende tradelas, le sluhlen chochavlas, na delas len te chal. Phenel pes: Ko kamel but te chal, řoha n'avela čalo. Avka pes the ačhřa. Akana, kana ulřa masovar, ačhřa gurumřake. Dikhes, pasinel pes pre řukar bari čar, th'avka tirinel bokh, řoha na čařol, furt hiři řuki. Odi aver gurumři sas varekana čori manuři, aře

Jde dál, vidí: Dva psi se rvou o talíř krve! (A už jsou tu ti naši psi!) Rvali se, trhali, do krve se kousali, řtěkali, až Bůh brání, a skučeli bolestí.

No a tak přišel Rom k Pánu Bohu a povídá: „Božíčku, přišel jsem se tě zeptat na tři věci.“

„Tak se ptej, Janči. Co bys chtěl vědět?“

Rom si vzpomněl na tu hubenou a na tu tlustou krávu.

„Jak to, Pane Bože, že kráva, co řere suchou trávou, je tak tlustá, a kráva, co řere krásnou vysokou zelenou travičku, je tak hubená?“

„To je tak, Janči: Ta hubená kráva byla kdysi velmi bohatou selkou. Jenže byla strašně lakomá. Nikomu nic nedala a hleděla si jen sama sebe. Řebráky odháněla ode dveři, psy na ně pouštěla, čeládku podváděla a najíst jí nedala. Ono se říká: Kdo chce moc jíst, nikdy se nenají dosyta. A tak se i stalo. Teď, když se podruhé narodila, stala se z ní kráva. Vidíš, pase se na krásné vysoké trávě, a stejně trpí hladem a nikdy se nenasytí, pořád bude hubená. Ta druhá kráva byla kdysi chudá řenská, ale

hijaba kaj sas varekana čori manušni, sakones delas - jepaš tuke jepaš mange. So man hin, o Del man diňa, mi jel the tut olestar! Vaš oda hiňi akana thuľi, sastĩ, hijaba kaj pes pasinel pre čori čar. Na tirinel bokh. Mek vareso kames te džanel, Janču?“ phenel o Del.

„Mek mange phen, mro gulo Del, soske pes ola rikone maren pre jekh taňiris rat?“

„Šun arde, Janču, ola rikone - sar mek dživnas andre manušaňi parsuna - sas phrala. Sas hamižna jekh pre avreste, nanavidzinenas pes, marnas pes, murdarkernas. Ta andre kada dživipen ačhile rikonenge a the akana pes maren, danderkeren, murdarkeren. Sar upre, avka the tele, sar tele, avka the upre.“

„Ňiko lenge naštĩ pomožinel?“ phučľa o Jančus.

„Ňiko, Ňiko. Bo sar manuš dživel pr`ada svetos, avka dživla the andre aver svetos. Ňiko leske naštĩ pomožinel, hibaj te peske pomožinla korkoro. Hibaj te pes korkoro dela godĩ, sar kampel te dživel sar manuš. S'oda hin manuš.“

O Rom ča šunelas. Palikerďa le Devleske, geľľa khere. Kajča bisterďa te phučel, soske o Roma hine ajse čore.

Amaro dad sas baro manuš. Sas ciknoro - aľe sas baro. Lačhe laveha amen ľidžalas kijo lačhipen. Sikhavlas amen paramisaha. Romaňi paramisi vakerel kije godĩ the kijo jilo. Andre romaňi paramisi hin čačipen.

třebaže byla kdysi chudá ženská, s každým se rozdělila - půlku tobě, půlku sobě. Co mám, to mi dal Pán Bůh, tak ať z toho máš i ty! Proto je teď vypasená, zdravá, i když se pase na ubohé trávě. Hlad ji netrápí. Ještě něco chceš vědět, Janči?“ říká Pán Bůh.

„Ještě mi řekni, můj sladký Bože, proč se ti psi rvou o talíř krve?“

„Poslyš, Janči, ti psi - dokud ještě žili ve své lidské podobě - byli bratři. Byli chamtiví, nenáviděli se, rvali se a tloukli. Tak jsou z nich v tomhle životě psi a i teď se rvou, koušou a ubližují si. Jak nahoře, tak i dole, jak dole, tak i nahoře.“

„Nikdo jim nemůže pomoci?“ zeptal se Janči.

„Nikdo, nikdo. Protože jak člověk žije na tomto světě, tak žije i na onom světě. Nikdo mu nemůže pomoci, ledaže si pomůže sám. Ledaže si sám poradí, jak má člověk žít a co to znamená být člověkem.“

Rom jenom poslouchal. Poděkoval Pánu Bohu poděkoval a šel domů. Jenže se zapomněl zeptat, proč jsou Romové tak chudí.

Náš otec byl velký člověk. Byl malý - ale přitom byl velký. Dobrými slovy nás vychovával k dobrému. Svými pohádkami nás učil. Romská pohádka promlouvá k rozumu i k srdci. V romské pohádce se skrývá pravda.

Přeložila H. Jiřincová

Šani Dzurko (1938-1980) byl nejstarší bratr známého výtvarníka Rudy Dzurka. Když ještě čtyři bratři Dzurkovi bydleli se svými rodinami ve velkém domě ve Skalici u České Lípy, upravil si Ruda prostornou půdu jako atelier a tam chodil z barevné skelné drtě tvořit své fantaskní, snové obrazy. Šani seděl u kamen a vyprávěl mu k tomu pohádky. Byly to pohádky, které oba dobře znali, protože je slýchali při příbuzenských sešlostech od strýců a doma je vyprávěl i jejich otec - často při příležitostech, jakou v úvodu Šani popisuje. Někdy se bratři přeli, má-li být pohádka tak, nebo jinak, ale nakonec Ruda jako mladší bratr ustoupil a Šani právem staršího bratra

Bratři Dzurkovi - zleva: Dežo, Jirka, Šani a Ruda
Foto: Vladimír Sloup, 1977

pokračoval ve své verzi. Ovšem nejen právem staršího bratra - také právem vynikajícího vypravěče. Několik let jsem jezdila do Skalice jako domů a bylo mi dovoleno Šaniho pohádky natáčet. Zatím z nich byla uveřejněna jen jedna. Požádala jsem Šaniho, aby pohádky zapisoval. Byl v invalidním důchodu, vážně nemocný se srdcem, měl tedy čas. Zapisovat pohádky ho nikdy nenapadlo, pohádky se vždycky jen vyprávěly. Kromě toho se nikdy ve škole neučil psát svým rodným jazykem a myšlenka, že by se romštiny dalo užívat i v písemném projevu, mu připadala neskutečná. Teprve skromné ukázky romské literatury, které bylo povoleno vydávat zhruba tři a půl roku, po dobu, co trval Svaz Cikánů-Romů (1969-1973), ho ohromily a přesvědčily, že romštinou lze nejen mluvit, ale i psát. Zanedlouho mi Šani odevzdal sešit, ve kterém bylo zapsáno několik pohádek (i ta, kterou uvádíme), a navíc dvě povídky. Jedna z nich - „Soske le Mižus zaphandle“ - byla uveřejněna v měsíčníku „Lačo lav“ (12/1990, str. 18-20). Šaniho literární tvorba se neměla čas rozvinout. Ani ne rok poté, co začal psát, zemřel. Bylo mu čtyřicet jedna let.

MH

PAL O MEDVEĎIS JAK MEDVĚD NEVYDRŽEL HOLENÍ

Sas jekh čoro Rom. Ole čore Romes sas jekh čavo. Ale akor andr'oda gav sas kralis. No avka hoj les sas strašne šukar rakli a but lake phirnas, hoj kas lela romeske. Vubec len na kamelas. Ale oda kralis diňa avka avri, hoj ko likerla avri andre leskero kher jekh rat, oda lela leskera rakla romňake. Ta but phirnas, princi, krala phirnas, ňiko našti likerđa avri andr'oda kher, bo tosara imar sas čhingerdo a chalo pal o svetos.

Ale dodžanlas pes olestar le Romeskero čavo. Sar dodžanlas pes, phenel: „Šun, dado, but gejele, džav the me te skušinel, lava mek me la kralka romňake.“

Ta phenel o dad: „Mro čho, čoro sal manuš, Rom, soske bi tu odoj te džahas, te odoj na zvlězineha avri?“

„Šun, dado, savoro jekh, džav te zkušinel.“

No geja, na, odoj.

„Del tuke o Del lačo dīves, kraľina.“

„Mi del the tuke, čore Romeja. So tut adaj ajso and'a?“

„No, šundom, hoj tu des tra rakla romeske pre koda the pre koda.“

„Hat,“ phenel, „te tu likereha avri andre miro kher, ta le mira rakla romňake.“

No mištes. Dīñas avka o Del rat, mukhla les andro kher, so odoj sas jekh medvedīs. O medvedīs peske kavka andro kutos čullimen bešel.

„Del tuke o Del lači rat.“

Byl jednou jeden chudý Rom a ten Rom měl syna. V jejich vesnici bydlel taky král a král měl zase dceru. Krásnou dceru, až moc krásnou. Pořád za ní spousta všelijakých běhalo, jestli by je nechtěla. Nechtěla. Král tedy vyhlásil, že kdo vydrží přes noc v jednom jeho pokoji, může mít princeznu za ženu. Chodili princové, králové, chodili i herci, nikdo v pokoji nevydržel. Ráno byl roztrhaný, sprovozený ze světa.

Dověděl se o tom Romův syn, povídá: „Poslouchej, táto, já to jdu zkusit, nakonec se ještě ožením s královnou.“

Otec: „Chlapče, jsi chudý člověk, Rom, nač bys tam chodil, stejně nevyhraješ?“

„Poslouchej, táto, to je jedno, jdu to zkusit.“

Šel.

„Bůh ti dej dobrý den, králi.“

„Tobě taky, chudý člověče, co jsi nám přinesl?“

„Prý vdáváš dceru.“

„Jo, když vydržíš v tom pokoji, tak si mou dceru vezmi.“

Dobře. Bůh dal noc, král pustil Roma do pokoje. Do toho, co byl medvěd. Medvěd sedí skrčený v koutě.

„Pánbůh ti dej dobrý večer, medvěde.“

„Tobě taky, chudý Rome. Hm, tak ty jsi takový hezký, hladký, a já mám být

„Del the tuke. Ta so tu sal,“ phenel, „šukar, čistučko, a me som ajso dzaralao! Vašoda tut chava pal o svetos.“

„Te man chaha, furt ačhoha ajso dzaralo. De tut avka te britvinel, sar me man britvinav avri. A tu kajso aveha, sar me som. N'avás bi ajso dzaralo, sar tu sal dzaralo!“

„Dav man.“

„Ta šun, mušines mange te solacharel, hoj tut deha mange te phandel andre. Bo inakšeder tut našti britvinav.“

No avka tuke solachard'a leske a diňa pes te phandel andre, o pindre, savoro, bo o čhavo daralas le medvedistar, na? No iľa (o čhavo) e rovli a davaj le medvedis te marel! Mard'a les, imar pes manglas pro somnakuno Del o medvedis, hoj les ajci te na britvinel, bo imar na kamel kajso te jel žužo sar o čhavo, hoj kamel te ačhol, sar hino. No, bešelas o medvedis skarčimen andre jekh kutos a ov peske pašolas pro hačos.

Diňa o Del tosara, ta phenel o kraľis peskera služkake: „Služko, dža, čhiv avri ola kokala, te na khandel andal o kher.“

Džal e služka, dikhel, phundravel o vudar, denašel ko kraľis, phenel kavka: „Šun, kraľina, ov dživel!“

„Nane možno!“

Gejľa o kralis te dikhel: Jov vskutku dživlas!

„No ta šun, kraľina, so mange slu-bindal, oda tu mange mušines te del.“

„No, šun arde, nič te kerel, zvířezinďal avri mira rakľa. Šaj tuke la les.“

Kanakes sas bijav, všelijačina, na, gejle te solacharel. Kanakes phenďa le medvediske o kraľis: „Šun arde, medvedina, jov avla kanakes andal e khangeri a tu les chaha! Bo Rom na patrinel ko kraľis.“

O medvedis: „Sar ov man britvinlas, vaš oda les chava.“

Ale o Rom sas godaver, na. Sar avelas andal e khangeri olaha, ola kraľiskera rakľaha, na, ta phenel: „Šun arde, sal mange romňi?“

chlupatý? To teda ne. Zato tě sežeru, abych tě už na světě neviděl.“

„Sežereš mě, zůstaneš chlupatý dál. Nesežereš mě, můžeš být stejně hladký jako já, stejně krásný.“

„Jak to?“

„Takto. Já tě oholím. Mně by se také nechtělo chodit po světě takhle chlupatý jako ty.“

„Dobrá, ohol mě.“

„Oholím, ale ty se musíš zapřisáhnout, že se dáš svázat.“

Medvěd se zapřisáhl, dal se svázat, nohy, všechno. Rom se bál, ne, bál se medvěda přece, jak by se ne-bál? Pak vzal hůl a tumáš! tumáš! Medvěd prosí, pro Pánaboha zlatého, aby už Rom tolik neholil, že radši zůstane tak, jak je. Rom přestal, medvěd se krčí v koutě, Rom se pěkně vyspal v posteli.

Dá Bůh ráno, povídá král služce: „Poslouchej, služko, jdi a vyhod' ty kosti, ať nám z toho pokoje nejde smrad.“

Služka otevře dveře, utíká ke králi. „Králi, Rom žije!“

„To není možné!“

Král se jde podívat, opravdu Rom žije.

„Hm, králi, ted' mi musíš dát, cos mi slíbil.“

„Nedá se nic dělat, mou dceru jsi vyhrál, vezmi si ji.“

Byla svatba, jak to bývá, ne, pak do kostela, přísahat.

A ted' povídá král medvědovi: „Poslouchej, medvěde, až půjde Rom z kostela, tak ho sníš. Nedá se nic dělat. Sníš ho. Rom ke králi nepatří, to se k sobě nehodí.“

Ale Rom byl chytrý, ne. Když se vraceli z kostela, povídá své královně:

„Poslyš, jsi moje žena?“

„Som tuke romňi.“

„Solachard'al tu mange?“

„Solachard'om.“

„Ta oda mušines te kerel, so me tuke phenava!“

„Ta so kames, kaj vaš tuke te kerav?“

„Ta šun, čhiv tut nangi tele, sar tut o Del diňa pro svetos, bo inakšeder som chalo pal o svetos.“

Čhind'a pes nangi tele, diňa la pro kočos anglal peste. O medvedis sas prichistimen. Sar joj parňolas, ča jekh veca lake kaľolas, na, džanes, kaj la romňake hin dzara, na? O medvedis chudľa te denašel. „Kralina, avka diňal tira rakľa te britvinel? Calo la britvind'a, ča koda lake ačhiľa kalo! Jekh rakľori tut hin, a ajsi biďa lake diňal te kerel?“ O medvedis chutila pro kralis a chaľa les.

No imar o Rom la kralkaha šukares dživen, pre viplata phiren peske šukares andre karčma a o medvedis lenca.

„Jsem tvoje žena.“

„Přisahala jsi mi?“

„Přisahala jsem ti.“

„Uděláš, co ti řeknu?“

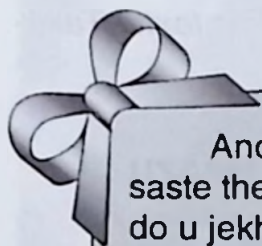
„A co to má být?“

„Shod' ze sebe šaty, donaha, jak tě Bůh poslal na svět.“

Svlékla se donaha, posadil ji před sebe na kočár. Medvěd byl připravený. No, ona se celá bělala, jen na jednom místě byla černá, ne. Medvěd kouká - a už se dal na útěk! „Jeje-jej, ten ji oholil, ten ji oholil, chudinku! Jen takhle malinký kousíček medvěda z ní zbylo!“ A že bylo medvědovi té královské dcery tak líto, sežral krále. Roma nechal na pokoji, bál se, aby z něho neudělal taky jen takhle malinký kousíček medvěda.

No, Rom žil s princeznou pěkně. Když bral zálohu, zašli si do hospody na pivo a na výplatu pohostil celé království, všechny Romy i gádže.

*Pohádku vyprávěl Ján Sivák ze Svidníka. Zaznamenala ji v říjnu 1967 v Mostě M. Hübschmannová a zahrnula ji do své sbírky nazvané **Romské pohádky** (viz Recenze).*

Andro Nevo berš 1997 tumenge vinšinav, manušale, hoj te aven saste the bachtale. Mangav le Devlestar, hoj pes savore Roma te dikhen rado u jekh avreske te paťan. Vašoda, hoj amen o Roma sam peske pal calo svetos phrala the pheňa.

Boris Rakaš
Herľanská 84/13
040 22 Košická Nová Ves

Cila STOJKA (1896 - 1962) a Igor E. KUTLÍK-GARUDO

DVE VLAŠICKOROMSKÉ ROZPRÁVKY

(Venované pánu prof. MUDr. Pavlovi Traubnerovi, CSc.)

Nasledujúce rozprávky vyrozprávala Cila Stojka, občianskym menom Cecília Stojková (nar. 1896 vo Voderadoch, okres Trnava, zomr. 1962 vo Vištuku, okres Bratislava - vidiek) v rokoch 1934 - 1938 v obci Vištuk druhému autorovi state v menších časových odstupoch a potom zopakované po druhej svetovej vojne aj v neskorších rokoch tamže. Rozprávanie bolo zaznamenávané sprvu iba písomne a neskôršie nahrávané na magnetofónovú pásku. Je zaujímavé, že znenie rozprávok, zachytávané druhým autorom po viac než dvadsiatich rokoch na pásku bolo prakticky totožné so znením zapísaným ručne.

V čase prvého zaznamenávania rozprávok bola rozprávačka asi štyridsaťročná, i keď podľa vzhľadu vyzerala oveľa staršia (porov. zobrazenie z neskorších rokov, ukazujúce jej rokami takmer sa nemeniacu dávnejšiu podobu). Rodina Stojkovcov bola v tom čase už natrvalo vo Vištuku pevno usídlená. V tejto poľnohospodárskej oblasti, ležiacej vtedy v ústraní, bokom od ruchu sveta, bolo pre staršiu ženu len málo vhodných pracovných príležitostí a životný stereotyp rodiny prevzatý od predchádzajúcej generácie, kočujúcej pravdepodobne za mlada ešte aspoň sezónne, neulahčoval život jej členom. Bieda a choroby, najmä tuberkulóza, rodinu postupne decimovali.

Rozprávky sú podané v lovárskom nárečí a v slovenskom, nie celkom doslovnom preklade. Niektoré osobitosti podania - či už v slohu alebo v určitých zvratoch, ako sa prejavujú v romskej pôvodine - bolo totiž treba vyjadriť v slovenskom preklade inými slovami, výrazmi alebo aj rôznymi doplnkami, vloženými do textu. Takéto úpravy sú vyznačené kurzívou.

I RAKLI ANDAJ SOMNAKUNI BRUMA

Sas kaj na's ek raj. Taj sas les ek romňi. Sas khamni taj našti kerdolas la. Phirdas ka le doktora, de našti žutinas prej la. Gejli kothé ek phúri romňi taj phendas lake: „So desa ma, te me phenou, t'avel la? Desa ma jekh roj čiken ta'k teári áro?“

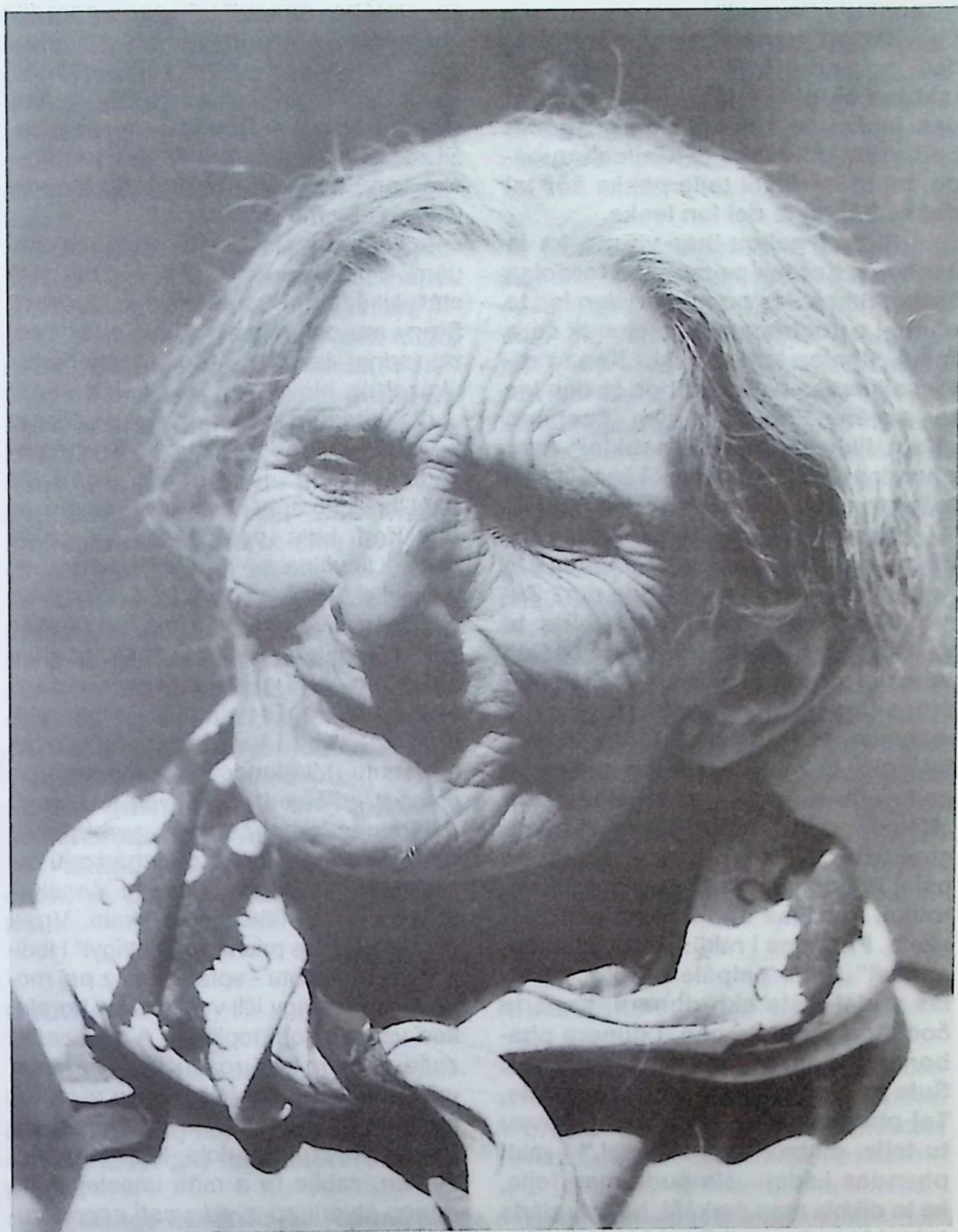
Le rajeski romňi phendas la: „Dou tu, so kames.“ Apal kodi phúri romňi phendas kádé: „Rudolf, ža avri andal ta dako per, t'avel kodi tiri,

DIEVČA ZO ZLATÉHO MRAZU

Kde bol, kde nebol, bol raz jeden veľký pán. Mal ženu, ktorá bola ťarchavá a nemohla porodiť. Chodila po lekároch, no tí jej nevedeli pomôcť. Šla tade jedna stará Cigánka a tá jej povedala: „Čo mi dáš, ak poviem, aby si porodila? Dáš mi lyžicu masti a za tanier múky?“

Pánova žena jej odvetila: „Dám ti, čo si žiadaš.“ Tá stará Cigánka potom prehovorila takto: „Rudolf, vyjdi z brucha svojej matky, aby prišla na svet tá

Cila Stojka
Foto: autor

so kerde le bištajštár čochája andaj somnakuni bruma!"

Rudolf, kana aba sas báro, úradas pe andej krajickáne gáda. Taj rakhlas ek phúre kúdušes taj phendas leske, te šol tejle párpe gáda, hod vouv del leske le krajickáne gáda, taj te muravel tejle peske šór taj peske bal taj te del len leske.

Rudolf gejlou-thar vourta ka le čochána. Kerdas pe muto taj tordolas kothé. Sikhavlas po muj, te den les te chan. Le čochána dine leske ek čáro fosuj. Chalas len po jekh. Kana raťilou, sikhadas po šejro, hod te den les te sovén. Phendas jekh čocháni: „Kam dikh, kado čórla la rakla.“ Áver phendas: „Kado muto-j, či žanel.“ Šute les te sovén maškaral ando kher.

Kana sas dešuduj čásura, le čochána sa sovenas. I rakli phendas le rakleske: „Avilal, rakle, pala ma? Zuvav, te vazdes ma! Te na birís te vazdes ma, hát atunči de man páča!“ Vouv vazdas la sar i mák vi la láda taj šutas la po phíko. I rakli phendas le rakleske, te lel khangli taj bontouko taj colo. O raklo las la po phíko taj gejlou-thar. I rakli phendas leske: „Rakle, dikh palpále, muri šam chandžol.“ O raklo phendas: „Aven pálal le čochána!“ Šude pálal o bontouko, kerdílas andal leste ekh bári skala. Phendas i rakli: „Pale aven čochána!“ Šude palpále o colo, kerdílas andal leste ekh dunera. Kana le čochána žanas te pen, i dunera phabonas, kana žanas ande, tasonas. Šute pe o páji pale te pen, pharradíle. Taj phendas o raklo: „Raklej, šuvav tu tejle, dikhav tu, soski sal.“ I rakli phendas kádej: „Na šude man tejle, ke te dikhla man šarkáni, hát murdárla tut taj ingerla ma.“ O raklo phuterdas i láda - maladas i ráza andi šarkáňeski felastra. Avilou o šarkáni taj šingerdas le rakles taj las la rakla.

tvoja, čo ju dvadsaťštyri stríg urobilo zo zlatého mrazu!“ A pani porodila chlapčeka.

Rudolf, keď už bol veľký, obliekol sa do kráľovských šiat. Našiel cestou starého žobráka. Povedal mu, aby zložil zo seba šaty, že mu dá svoje kráľovské šaty, a aby si oholil bradu a svoje vlasy a aby mu ich odovzdal.

Rudolf nato odišiel rovno k strigám. Spravil sa nemým a ostal tam stáť. Ukázal na ústa, aby mu dali jesť. Strigy mu dali misu fazule. Jedol z nej po jednej fazulke. Keď sa zvečeralo, ukázal na hlavu, aby mu dali prespať u nich. Jedna striga povedala: „Tento tu, uvidíš, ukradne dievča!“ Druhá povedala: „Ten je nemý, nedokáže to.“ Uložili ho spať doprostred domu.

Keď bola polnoc, všetky strigy spali. Dievčina povedala mládencovi: „Prišiel si, junák, za mnou? Skús, či ma vládzeš zdvihnúť. Ak ma nevládzeš zdvihnúť, tak mi daj pokoj!“ On ju zdvihol ako muchu aj s truhlicou a vysadil si ju na plece. Dievčina povedala mládencovi, aby vzal hrebeň, česák a plachtu. Mládenec ju vzal potom na plece a odišli odtiaľ. Dievča mu vraví: „Mládenec, pozri sa späť, svrbí ma líce!“ Mládenec rečie: „Prichádzajú za nami strigy!“ Hodili dozadu česák - spravila sa z neho veľká skala. Vraví dievčina: „Zase prichádzajú strigy!“ Hodiť dozadu plachtu - spravilo sa z nej more. Keď ho strigy išli vypiť, more horelo, keď vstúpili doň, topili sa. A keď začali zase z mora piť, rozpučilo ich. Vraví mládenec: „Dievča, zložím ťa z pleca, pozriem ťa, aká si!“ Dievča mu odvetilo: „Nezhadzuj ma dole, lebo ma uvidí šarkan, zabije ťa a mňa unesie.“ Mládenec otvoril zo zvedavosti aspoň truhlicu a v tú chvíľu udrela žiara do šarkanovho okna. Prišiel šarkan, roztrhal mládenca na kusy a vzal dievčinu so sebou.

I rakli kidas les opré taj šutas les ketháne taj šindas la ránsa prej leste. O raklo uštilou opré taj phendas la rakla: „Ža-thar khejre taj phuš le dadesthar, kana valamikor phíre-las pe kodo grast, te del les tuke taj pe kodo t'aves. Vi me phušou mure dadesthar, taj bešasa opré taj žasa-thar.“

Le šarkáñes sas ekh bašno, cipindas po šarkáni, t'avel khejre. O šarkáni phendas: „Šaj chav, šaj pí-jav!“ O bašno phendas: „Našti chas, našti pes, ingerdas o raklo la rakla.“ O šarkáni bešlas pe pesko grast, trinepurnengo. Cipindas o šarkáñesko khúro pe kuko khúro: „Lešin ma, muro phral!“ Taj vouv phendas les-ke: „Našti lešin'tu!“ „Sosthar?“ Phendas les o khúro: „Me duj láše vúd'a ingrav, taj tu intrejgo véš pala tu cirdes!“ Kodo darajlou, dikhlas palpále. Taj urajlou tela felhéjovo, boldas pe avri telal le šarkáni. Taj pejlou o šarkáni pi skala taj valtozin-das ricijake. Atunči cipindas o grast: „Akánik, phrala, lešinou tu!“ Taj o raklo bešlas po jekh grast, i rakli po áver grast taj gejle khejre. Rudolf solachárdas apal i rakla.

Simas po bijav taj dine man te chan, te pen. Te na múle, ž'adejs train.

O RAKAKIRÁJI

Sas kaj n'as ek raj. Taj sas len trin rakla. Le duj, sako d'ejs kinelas lenge nejve taj nejve gáda. La cigňake phendas: „Aj tuke, muri rakli, so kinou?“

„Mange trin rúži: jek rupuni, jek somnakuni, jek manticki.“

O raj las pe, taj gejlou andi bár le lulud'a te šinén. Šinel i rupuni: „Na šin, na šin, koth'ášesa!“

No dievča *mládenca* pozbieralo *dokopy* a švihlo ho trstenicou. V túže chvíľu sa mládenec zobudil a povedal dievčaťu: „Chodže domov a pýtaj otca, aby ti dal toho koňa, na *ktorom* kedysi on jazdieval a na ňom príď! Aj ja sa opýtam svojho otca, vysadneme na *kone* a odídeme!“

Šarkan mal kohúta a *ten* kričal na šarkana, aby prišiel domov. Šarkan mu odvetil: „Môžem *ja ešte* ješť, môžem ešte piť!“ Kohút povedal: „Nemóžeš ješť, nemóžeš piť, mládenec uniesol dievku!“ Šarkan sadol na svojho trojno-hého koňa a *podŕho za nimi!* Kričí šarkanov žrebec na tamtoho: „Počkaj ma, brat mój!“ Ten mu *však* odvetil: „Nemóžem ťa ja počkať!“ „Prečo?“ *Prvý* žrebec mu hovorí: „Ja nesiem dve dobré duše, a ty ťaháš celý les za sebou!“ I naľakal sa *ten druhý* a pozrel sa doza-du. A vyletel až pod oblak a vykrútil sa spod šarkana. Šarkan spadol na skalu a premenil sa na smolu. Vtedy *prvší* kón zakričal: „Teraz ťa, bratku, počkám!“ Mládenec si sadol na jedného koňa, dievčina na druhého a *dali sa na cestu* domov. Rudolf si potom *vzal* dievčinu *za ženu*.

Bol som na svadbe, dali mi aj ješť, aj piť. A ak nezomreli, žijú podnes.

KRÁL RAKOV

Kde bolo, kde nebolo, bol *raz* jeden *velký* pán. Mal tri dcéry. Dvom kupoval každý deň nové a nové šaty. *Najmladšej* povedal: „A tebe, dcéra moja, čo kúpim?“

„Mne *kúp* tri ruže: jednu striebornú, jednu zlatú a jednu diamantovú.“

Pán sa zobral a šiel do záhrady narezať *žiadané* ruže. Reže striebornú, *vtom sa ozve hlas*: „Nerež, nerež, lebo tam zostaneš!“

Vouv dikhel, či dikhel khonikas. Bandžol te šinén i somnakuni: „Na šin, na šin, koth'ášesa!“

Vouv phendas le hangoske: „Kon sal, av avri!“ Taj avili avri ek bári báli, sas lako nakh lungo trin metra. O raj pušlas lathar, so kamel. Vouv phendas leske - so leske tecin majfeder. Atunči phendas le rajeske, te žal te šinén le trin rúži. Taj apal gejlou o raj khejre.

Taj gejli majterni rakli pi šejta. Taj urajlou andaj čejri ek kosorúvo andi hintouva. Taj kerdilas andá kodo kosorúvo sa gouja. I rakli darajli, šudas len tejle. Le gouja pale opré chukle. T'akánik gejli i rakli khejre, le gouja gejle palal la, tela lako páto. Kana i rakli sovelas, ánde lake detehára kavéja. Uštílou andaj e gouja avri ek terno raj taj phaglas peske dopaš kifla taj pilas dopaš čéza kavéja. Uštílas i rakli opré taj hibazíjas la kavéja taj kifla. Po mizmejri, kana i rakli chalas, pale avr'avilou o raj taj gejlou ka late te chan lasa. Taj vouv chouljajli, las i vella taj phusadas les andi leski šam. Folindas pre lesko páрно gad trin semi ratt. Vouv átkozindas la, t'avel khamni, te na kerdol la eřta berš, mek či šola peske duj naja pe lako per. Vouv sas Rakakiráli! Taj gejlou khejre ando Bakoňako vejš, kothé sas les díz.

I rakli minda kerada peske eka somnakuna papiňa taj somnakuna khajňa deše kujonca, taj keradas peske somnakuno rokko, taj gejli-thar pala les. De áver pirámni aba sas les. I rakli rodelas les. Gejli kaj o Svunto Kham. Kothé phendas leske kádé: „Svuntona Khama, čumidav ře vástoura, ře purnoura, mothov mange, hoj či pekes tu po Rakakiráli?“ O Kham phendas lake, pe sako manuš vouv pekel, savo mérel - pe kodo či pekel. Phendas lake, te žal kaj o Svunto Balval, hod te ingrel la leste.

Vidieř, nevidí nikoho. Zohol sa, aby odrezal zlatú. *Ozve sa znova hlas:* „Nerež, nerež, lebo tam zostaneš!“

Nato povedal pán tomu hlasu: „Kto si? Pod' von!“ A tu vyšla obrovská sviňa. mala rypák dlhý tri metre. Pán sa jej opýtal, čo chce? Sviňa mu odvetila, že chce to, čo *má najradšej*. Pán to s ťažkým srdcom prislúbil. Vtedy pánovi riekla, aby si šiel odrezať tie tri ruže. Potom sa pán vrátil domov.

I šla jeho najmladšia dcéra na prechádzku. *Odrazu* z neba priletel rovno do koča veniec. Z toho venca sa spravili z *ničoho nič* črevá. Dievčina sa zľakla a črevá vyhodila. No črevá vyskočili zase späť. A tak sa dievča pobralo domov, črevá šli za ňou *do jej komnaty* až pod jej posteľ. Kým dievčina ešte spala, doniesli jej ráno kávu. Z čriev *zrazu* vyskočil - *zázrak nad zázraky* - jeden mladý pán, odlomil si pol rožka a vypil pol čaše kávy. Zobudilo sa dievča a *vidí*, že chýba z kávy aj z rožka. Na poludnie, keď dievčina *práve* jedla, vyšiel mládenec znova *spopod postele* a podišiel k nej, že sa s ňou naje. Ona sa nahnevala, vzala vidličku a pichla ho do líca. Na jeho bielu košeľu vytiekli tri *kvapky* krvi. Mládenec sa *nahneval* a preklial ju, aby ořarchaveľa a nemohla porodiť sedem rokov, pokým on nepoloží svoje dva nechty na jej brucho. Lebo on bol Kráľ rakov! A odobral sa domov do Bakoňského lesa, kde mal kaštieľ.

Dievčina si dala ihned' zhotoviť zlatú hus s *desiatimi húsatkami* a zlatú sliepku s desiatimi kuriatkami, a napokon aj zlatú praslicu a odišla za ním. On však mal už inú milenku. Dievčina ho hľadala. Šla k Svätému Slnču a prihovorila sa mu takto: „Sväté Slnce, bozkávam tvoje ručičky, *bozkávam* tvoje nožičky, povedzže mi, nehreješ *svojimi lúčmi* Kráľa rakov?“ Slnce jej odvetilo, že *jeho lúče* hrejú každého človeka, ktorý zomrie - tohto však nehrejú. Po-

Ingerdas la vourta angla le krajeski díz. De vouv mindik sovelas. I rakli phendas leska pirámňake, hod te del la te sovén, hod dela la eka somnakuna papiňa deše boboukonca. Mukhlas la te sovén, de o kraj či žanlas kodou'i andral. I rakli jajgatiyas: „Dévla, Dévla, sar dikhous les? Medík phiravou les, te šaj šolas ma pre muro per peske duj naja!“

O kočiši kodo šunelas. Áver d'ejš i rakli pale das la pirámňake khajňa deše kujonca, te del la te sovén. Pale čak jajgatiyas. Taj po trito d'ejš žalas-thar. O kočiši, kana uštilou opré, mothodas sa le krajeske. O kraj pušlas: „Kon sas kathé?“

„Raja, ek bári ráji, igen thúli sas, kamelas te žal angla tu taj rovelas taj gejlithar.“

O kiráji phendas leske: „Ža, naš pala'la!“ I rakli avili palpále. O Rakakiráji diklas la taj phendas lake: „No mišto-j“. Mind'a šutas pe lake per peske duj naja. I rakli kerdilas' la eftaberšengo raklouro, mind'a phirelas taj vourbinlas.

O kraj keradas ek bálđo, karadas le krajen taj le princon, te keren krísl. Vouv phendas lenge: „Rajále butále, sas ma'k lekáto taj chasárdem les. Taj rakhlem nejvo lekáto. Sav'avla akánik lášo - vaj o puráno, vaj o nejvo? T'akánik rakhlem i kija ando puráno lekáto. Sav'avla akánik lášo?“ Le raja phende: „O puráno.“

Vouv phendas apal: „Dikhen, rajále, phenen man akánik, soska-j muri pirámni: Iš mukhlem jekha, lem mange avra pirámňa - savi t'avlas majláši?“ Le raja phende: „I puráni mindik majláši sar i nejvi.“

Taj kerde o bijav, simas prejš les, chálem, pilem taj šutem ma pe papirušicko drom taj šudas ma ži kathé.

Te na múle, ž'ađejs train.

vedalo jej, aby šla ta, kde žije Svätý Vietor, ten aby ju vzal *ku Kráľovi rakov*.

Vietor ju odniesol rovno pred kráľovský kaštieľ. Ale on stále spal. Dievča povedalo jeho milenke, aby ju nechala prenocovať v *kaštieli*, že jej dá zlatú hus s desiatimi húsatkami. *Milenka* ju nechala prenocovať, ale Kráľ rakov nevedel, že to je ona vnútri. Dievčina bedákala: „Bože, Bože, akože ho ja uvidím? Dokedy budem musieť nosiť *tento plod*, kým mi on bude móčť položiť svoje dva nechty na moje bruchol!“

Kočiš to počul. Na druhý deň dievčina zase dala jeho milenke sliepku s desiatimi kuriatkami, aby ju nechala prenocovať. A zase len bedákala. Na tretí deň odtiaľ odišla. Kočiš, keď sa zobudil, rozpovedal všetko kráľovi. Kráľ sa opýtal: „Kto to tu bol?“

„Pán mój, bola tu jedna veľká pani, bola veľmi bruchatá, chcela predstúpiť pred teba, *ustavične* plakala a už odišla.“

Kráľ mu povedal: „Bež za ňou!“ Dievčina prišla späť. Kráľ rakov sa na ňu pozrel a povedal jej: „No dobre!“ Hneď jej položil svoje dva nechty na jej brucho. *V tú chvíľu* dievčina porodila sedemročného chlapca, čo hneď chodil a rozprával.

Kráľ rakov nato usporiadal ples, pozval naň kráľov a princov, aby *vec* rozsúdili. Povedal im: „Vy premnohí páni, mal som jednu zámku, no stratil som ju. A našiel som novú zámku. Ktorá bude teraz dobrá: stará, či nová? A teraz som našiel aj kľúč do tej starej zámky. Ktoráže bude teraz dobrá?“ *Zhromaždení* páni povedali: „Stará!“

Kráľ rakov potom povedal: „Pozrite sa páni, povedzte mi teraz, ktorá je moja *skutočná* milenka: Jednu som včera opustil a vzal som si druhú - ktorá by bola lepšia?“ Páni povedali: „Stará je vždy lepšia ako nová!“

Urobili *hneď* svadbu, bol som na nej, jedol som, pil som a položil som sa na papierovú cestu a hodilo ma to až sem.

A ak nezomreli, žijú podnes.

Predchádzajúce rozprávky sa zaznamenávali pred chatrným obydlím rozprávačkinej rodiny, ktorú tvorila matka a päť detí vo veku 5 až 24 rokov. Domček mal iba jedinú miestnosť rozmerov 4x4 metre, podlahu z udupanej ílovitej zeminy, slamenú strechu, bol bez sopúcha a základného hygienického vybavenia. Nemal ani vlastnú studňu. V chladnejších ročných obdobiach sa rozprávky zaznamenávali v obydliach usadlých slovenských Romov, ktorí žili v tej istej obci a s ktorými Stojkovci udržiavali inak len zriedkavé príležitostné styky. Živé boli naproti tomu kontakty s vlašickoromskými rodinami vo Voderadoch, kým so súkmeňovcami obývajúcimi malú, zapadlú dedinku Gocnod (pomenovanie z historicky doloženého nemeckého Gottesnoth - nomen omen - dnes podľa posledného premenovania Jarná), ležiacu neďaleko Vištuka, takéto styky prakticky nejestvovali.

Prednes zaznamenávaných rozprávok bol poznačený častými elipsami - mnoho sa v ňom úplne ponechávalo na doplnenie fantázií poslucháča. Vlašickoromské nárečie obľubuje vôbec tento kompresný spôsob vyjadrovania aj v každodennom hovore, v ktorom sa vyskytujú často podobné štylistické alebo gramatické prvky, do istej miery ponášajúce sa na sandhi alebo kontrakcie apod.

Niektoré fonetické osobitosti tohto dialektu sa nezvýrazňovali v tlači textov, aby sa nesťažovala ich sadzba.

Ponechávame však označenie dĺžky, pretože táto je vo vlašickoromskom dialekte foneticky významná a v niektorých prípadoch významotvorná.

Dvojhlásky [ei], resp. typograficky [ej] a rovnako aj [ou] sa vyslovujú tak, že druhú samohlásku diftongu počuť iba v relatívne málo zvýraznených náznakoch; niekedy možno namiesto toho vnímať dosť zreteľne sluchom dlhé samohlásky [e] a [o].

Istou výnimkou je výslovnosť [ai], napríklad v slovese **te train** (žiť) a jeho tvaroch, ak sú zreteľnými oxytononmi. Tu nejde totiž o dvojhlásku, lebo [a] a [i] sa artikulujú ako dve samostatné samohlásky, a nie ako [aj].

Aspirované spoluhlásky sa vyslovujú so slabším prídychom ako v dialekte slovenských usadlých Romov. Hláska [v] v slovnom auslaute sa artikuluje veľmi mätko, akoby na polceste medzi hláskami [v] a [f].

Spoluhláska [ch] je - podobne ako v niektorých iných romských dialeктоch - tvorená postpalatálne frikatívne, takže znie „chrčivo“.

Výskyt väzieb blízkyh sandhi a iných tomu podobných väzieb sa vyznačuje apostrofom alebo spojovníkom.

Živá mimika, gestika a umelé odmlky pri prednese rozprávky nahrádzali veľmi účinne pre romského poslucháča také slová alebo skupiny slov, ktoré by chýbali nepochybne neromskému čitateľovi pri prezentácii doslovného prekladu textov, nebyť (kurzívou vyznačených) vsuviek vložených druhým autorom do slovenských textov prekladu.

Poznámka redakcie:

Vzhľadom na to, že uvedené rozprávky sú dnes vlastne už historickými dokumentami, ktoré podávajú svedectvo o jazyku vlašických Romov v 30. rokoch, veľmi sme privítali, že sa druhý autor príspevku rozhodol pre maximálne fonetický prepis týchto textov. „Spravidelňovanie“ a gramatikalizovanie pri prepise by zotrelo práve túto ich historicko-dokumentárnu hodnotu.

ZUSAMMENFASSUNG

Zwei Märchen im Lovari-Dialekt bilden den Inhalt des Aufsatzes. Sie wurden in den Jahren 1934 - 1938 zuerst handschriftlich und später in den fünfziger und sechziger Jahren auf einem Tonband festgehalten. Dabei konnte überraschenderweise eine Übereinstimmung beider Aufzeichnungen der Märchen festgestellt werden. Die Texte wurden in einer abseits des Treibens der großen Welt gelegenen, Landwirtschaft betreibenden kleinen Ortschaft in der südwestlichen Slowakei aufgenommen, noch bevor die spontan einsetzenden großen Übersiedlungsvorgänge der rumänischen Roma in größere Städte stattfanden. Die Erzählerin hatte sich die Kunst des Märchenerzählens offenbar in ihrer Jugendzeit, also etwa zwischen 1905 und 1920 zu eigen gemacht. Das Leben der Familie der Erzählerin war durch Armut, Elend und Krankheiten, die die Angehörigen der ganzen Sippe in zunehmendem Maße dezimierten, ärgstens in Mitleidenschaft gezogen.

Der Vlaški-Dialekt der Lovari (im älteren Schrifttum und gegenwärtig auch in der einschlägigen deutschen Literatur noch als eine Mundart der rumänischen bzw. walachischen Roma bezeichnet) ist u.a. durch häufiges Vorkommen von Sándhi-nahen Bindungen gekennzeichnet. Dies sowie die zahlreichen Ellipsen erleichtern begreiflicherweise die Arbeit des Märchenforschers keineswegs. Fehldeutungen sind daher nicht immer völlig zu vermeiden. Die Texte werden in deutscher Bibliotheksumschrift gegeben und die Sándhi-nahen Bindungen mit Apostroph oder Bindestrich gekennzeichnet. Der Rachenlaut [ch] ist nicht unähnlich dem arabischen postpalatalen Reibelaut [ħ]. Worte im Romani, die in der slowakischen Übersetzung ausgelassen wurden oder im Gegensatz dazu durch andersartige Äquivalente ersetzt oder ergänzt werden mußten, sind durch Kursivdruck in der Übersetzung hervorgehoben.

Die sinnbildenden Hauptmotive der Erzählungen können stichwortartig folgendermaßen zusammengefasst werden: Zuerst das Märchen

I rakli andaj i somnakuni bruma (Das Mädchen aus goldenem Frost).

Die schwangere Frau eines hohen Herrn kann nicht niederkommen. Die Ärzte stehen ratlos da. Eine vorbeigehende Zigeunerin stößt nach Zusage einer geringen Gegengabe von der schwangeren Frau einen magischen Spruch aus, es möge der Knabe Rudolf aus dem Mutterleibe hervortreten, damit seine künftige Braut, die von 24 Hexen durch Zauberel geschaffen worden war, in den

kommenden Jahren vom Zauber gelöst werde. Der erwachsen gewordene Jüngling begibt sich als Bettler verkleidet auf die Suche nach den Hexen und muss da Stummheit vortäuschen. Er findet sie und auch seine künftige Braut, die er dann in der Nacht entführt. Die Hexen verfolgen das Paar und finden dabei den Tod an den Hindernissen, die ihnen das Paar nacheinander durch Zauber in den Weg stellt (ein Schlichtkamm wird zu einem Felsen, ein Leintuch zu einem brennenden bzw. ertränkenden Meer verwandelt). Der neugierige Jüngling will zuerst das Mädchen prüfend besehen, und als sie seine Bitte zurückweist, öffnet er die mitgenommene Truhe, aus der blendendes Licht erstrahlt, das die Fensterscheiben des Drachen, der das Mädchen bewachen sollte, zum Aufleuchten bringt. Der Drache beginnt mit der Verfolgung des Paares und als er es einholt, zerreißt er den Jüngling in Stücke und entführt das Mädchen. Doch das Mädchen bewirkt durch Zauberei, dass der Jüngling wieder zum Leben erwacht. Das Mädchen und der zukünftige Bräutigam verschaffen sich Zauberperle bei ihren Vätern. Der wache Hahn des Drachen warnt ihn vor einer neuerlichen Flucht des jungen Pärchens. Bei der bald nachfolgenden Verfolgungsjagd des Drachen verlangt dessen dreibeiniges Pferd, dass das Pferd des Mädchens nicht so schnell vorausziehen möge, es erhält jedoch eine abschlägige Antwort. Daraufhin steigt das Pferd des Drachen bis in die Wolken und windet sich mit aller Kraft unter dessen Leib hervor. Der Drache fällt zur Erde und zerschellt an einem Felsen. Eine große Pechlache ist alles, was von ihm übrigbleibt. Dem Glück der Liebenden steht nunmehr nichts im Wege.

Im zweiten Märchen O rakakiraji (König der Krebse) wird erzählt, wie ein hoher Herr seiner jüngsten Tochter drei Rosen aus Silber, Gold und Diamanten als Geschenk aus väterlicher Liebe darbringen möchte ohne Bedacht, dass die Rosen von einer riesengroßen Sau strengstens bewacht werden. Beim Schneiden der Blumen wird der Herr von der Sau überrascht, die ihm den Frevel nur unter der Bedingung verzeihen will, wenn er gelobe, dass er das für ihn Liebste, d.h. die Tochter selbst, als Pfand hergäbe. Im Falle eines Widerspruchs sei ihm sein eigener Tod gewiss, und so stimmte der Herr schweren Herzens schließlich der Erfüllung dieser Bedingung zu.

Bei einer Spazierfahrt des Mädchens kommt aus dem Himmel ein Kranz in die Kutsche geflogen, der sich zu einem Darmknäuel verwandelt. Das Mädchen versucht vergeblich, die Gedärme loszuwerden, das Knäuel folgt ihr in die Gemächer und übernachtet unter ihrem Bett. Vor dem Frühstück und dem Mittagessen verwandelt sich

das Darmknäuel in einen schönen Jüngling, der versucht, an den Mahlzeiten des Mädchens teilzunehmen. Das erboste Mädchen sticht den Jüngling mit einer Gabel in die Wange, worauf er sie mit den Worten verflucht, sie möge schwanger werden und das Kind sieben Jahre lang nicht gebären können, bis er seine zwei Finger(nägel) auf ihren Bauch gesetzt haben werde. Daraufhin verschwindet der Jüngling spurlos. Er begibt sich auf sein Schloss: der Jüngling war nämlich der König aller Krebse selbst.

Nachdem das Mädchen alles erfahren hatte, machte es sich auf die Suche nach dem Jüngling. Ihr Weg führt sie zur Heiligen Sonne, die ihr jedoch nichts über den Ort, an dem sich der Jüngling befindet, zu sagen weiß. Auf ihren Rat sucht sie dann den Heiligen Wind auf, der sie zum Schloss des Jünglings mitnimmt und sie dort absetzt. Vergebens versucht das Mädchen, wiederholt die neue Beischläferin des Königs der Krebse durch wertvolle Geschenke (eine goldene Gans, ein goldenes Huhn, eine goldene Rockenspindel)

zu bestechen und sie dazu zu bewegen, sie im Schloss übernachten zu lassen, damit sie den König sprechen könne. Doch der König schläft ununterbrochen. Das verzweifelte Mädchen weint und schluchzt die ganze Nacht hindurch und wird dabei vom Kutscher des Königs tiefst bemitleidet. Als das Mädchen am dritten Tag völlig entmutet das Schloss verlässt, berichtet der Kutscher dem König, was er in den vergangenen Nächten gehört habe. Der König lässt das Mädchen zurückholen, erkennt das Mädchen, setzt seine Finger auf seinen Leib und erlöst sie so von ihrer Bürde. Sie gebärt einen siebenjährigen Knaben, der sofort gehen und sprechen kann. Der König der Krebse veranstaltet nun einen Ball. Viele Könige und Prinzen werden von ihm eingeladen mit der Absicht, sie mögen ihm einen ehrlichen Rat geben, wie er sich nun zu verhalten und zu entscheiden habe. Auf ihren Rat vertreibt er die Beischläferin und heiratet das Mädchen.

I. E. Kutlík-Garudo

**Lači tumari Karačoňa
- na aši sar amari -
keci žužo mražo peja
pal tumaro dacho
angle tumaro kišebo
aci bach šaštípen
tumenge mangav
le gule Devleštar**

**Lači tumari Karačoňa
- na ajsi sar amari -
keci žužo jiv pejl'a
pal tumaro dachos
angle tumaro prahos
ajci bacht sasťípen
tumenge mangav
le gule Devlestar**

*Magda Karalová
049 36 Slavošovce 282
(okr. Rožňava)*

SAR ŇERINDAS E PRACHALE KARESKO O MARIMO

Džungali paramisi. O čhavore avri!

JAK VYHRÁL UMOUNĚNÝ ČURÁČEK VÁLKU

Sprostá pohádka. Děti ven!

Sas ka na sas ek baro caro. Sas les o maj baro them pi luma taj sas les i maj šukar rakli. Taj šoha či asalas leski rakli, e kraleski rakli, šoha či asalas. Taj das o kraj avri pe luma, po nipo, po them: Kon birija leska rakla te asavel, te lela te asal, kodolesko avla ingreto (intrego) them, taj vo avla o terno kraj.

No aven e kraj anda ingreto luma, e carura anda ingreto luma taj žan. No keren sogodi: Či asal, či asal, šaj keres, so kames.

So sas o čoro Rom, e prachale karesko, taj pašlolas pe pesko vurdon taj sas les deš šavora, taj pizdenas (ispidenas) o šavora o vurdon, cigno vurdonoro, taj pašlolas vo opre mosa, taj nakhle vorta katar e krajeski diz. Taj sar katar i diz nařilas, diřolas vorta lesko kar. Taj dikhel i krajeski rakli, taj dikhel, sar pašlol, taj kuko po vurdon e šavora pizden. No musaj sas te asal. No či birin te ašaven la, keti asal, či ašol aba. Furt, furt asal, mindig asal.

Naškeren e ingreti manuša ketane. O kraj: „Joj, muri rakli, sar asas tu?“

„Joj dade, dikh-ta kutka tele, ka o šukar!“

Žal tele, anel le ketanen, vojakon. Anen les, le Romes, mindar opre. „Tu san adesutno, adesestar o nevo kraj. Tu san o nevo kraj, řiro o ingreto them.“

Bylo nebylo, řil jeden velký car. Měl největší zemi na světě a také nejhezčí dceru. Jeho dcera se nikdy nesmála, nikdy se nesmála dcera toho krále. Král vyhlásil do světa, všem národům a zemím: Kdo mu dokáže dceru rozesmát, kdo ji rozesměje, tomu bude patřit celá země, bude z něj mladý král.

Přicházejí králové z celého světa, carové z celého světa také jdou. Dělají všechno možné, ale ona se nesměje a nesměje, ať děláš, co děláš.

Byl jeden chudý Rom, takový umouněný čuráček, ležel na svém voze a měl deset dětí. Ty děti tlačily vůz, malý vozík, on v něm ležel na zádech. Tak jeli přímo pod královský palác. Když přijížděli k paláci, koukalo Romovi jeho umouněné přirození. A dívá se královská dcera a vidí, jak leží, jak ho děti tlačí na vozíku. Musela se smát. Nemohli ji zastavit, jak se smála, nemohla přestat. Pořád, pořád se směje, jenom se směje.

Seběhli se všichni lidé.

Král: „Jej, moje dcero, jaktože se směješ?“

„Jej, tati, podívej tam dole, to je krása!“

Král jde dolů, vede s sebou vojáky. Přivedou ho, Roma, okamžitě nahoru. „Ode dneška jsi novým králem! Jsi nový král, celá země je tvoje!“

Dikhel o Rom, e prachale karesko, šon les ketane paša rakli. No meg šaj lel e rakla, kana nevo kraj avel, si te kerel marimo. Si te žal te marel pe avre krajenca. Šol leske o phuro kraj ketanen ketane, bute ketanen, taj den les e gada, krajicka gada pre les. Taj vo e ketanenge: „Tumen sogodi sa si te keren, so me kerav, ke me sim o kraj.“

No lel peske o čoro Rom, e prachale karesko, ek baro kotor marno, thulo mas, šol peske sa ande peski trasta. Taj lesko žukel lesa žalas karingodi. No žal-tar vo avri pe gava e themeske. Taj leske ketani sa pala leste. E ketani sa kodo keren, so vo. Si von len penge eke žukles, kotor marno, thulo mas, žan. No žan, so žan, kerđile, k(h)inile. Bešen penge tele, keren penge bari jag, kerel o Rom. Vi e ketani sa jag keren. O Rom lel peske o thulo mas, šol les pe kašt taj pekel les pi jag. Taj sar pekel les, ho! chuťel o žukel taj čorel les tele, taj našel-tar. No o žukel našel-tar, o Rom dikhel pesko mas, lel ek amblal andaj jag, ek kašt, so phabol, ta(j) našel pala žukel. Karing našel-tar o žukel? Karing o avera kraj! Dikhen kodola aver ketani: „Jaj chasajlem!“ Taj našen-tar erekre. „E jagasa aven pre amende! Kada la murdaren ame!“ Taj našen-tar erekre.

Taj ňerindas vo o marimo, taj kerđilo inke maj baro kraj.

Kouká Rom, umouněný čuráček, že ho strkají k princezně. Ale když nastoupí nový král, musí vést válku. Pak teprve si může vzít princeznu. Nejdřív musí jít bojovat s ostatními králi. Dal mu starý král vojáky, mnoho vojáků, a dal mu šaty, královské šaty. A on povídá vojákům: „Musíte dělat všechno, co dělám já, protože já jsem král.“

Vzal si chudý Rom, umouněný čuráček, velký kus chleba, špek, a dal si to všechno do kapsy. Všude s ním běhal i jeho pes. A chodil po vesnicích ve své zemi. Jeho vojáci za ním. Vojáci dělali všechno, co on. Vzali si také jednoho psa, kus chleba, špek, jdou. Jdou a jdou, až jsou celí unavení. Sednou si, udělají velký oheň, dělá ho Rom, i vojáci všichni rozdělávají oheň. Rom si vezme špek, nabodne ho na klacek a peče na ohni. A jak ho peče, hop!, vyskočí pes, ukradne špek z klacku a zmizí s ním pryč. No, pes zmizel, Rom kouká za svým špekem, vezme z ohně hořící klacek a utíká za psem. Kam běží pes? K druhému králi. Vidí to nepřátelští vojáci: „Jej, jsme ztraceni!“ A utíkají pryč. „S ohněm jdou na nás! To nás zabijou!“ A utíkají.

Tak vyhrál Rom válku a stal se největším králem.

Přeložil J. Červenka

Tuto pohádku nahrál na magnetofon v roce 1976 rakouský romista Mozes Heinschink a tvoří součást jeho zvukového archivu „Heinschink Collection“ (čís. KS 3A), který věnoval vídeňské Akademii věd.

Pohádku mu vyprávěl jeho přítel Karl Nitsch, Rom ze skupiny Lovari, který se narodil v roce 1930 a zemřel 1993. Byl to vynikající vypravěč, znal spousty písní i pohádek a díky jeho ochotě nechat se Mozesem nahrávat zůstala velká část jeho vypravěčského umění uchována i po jeho smrti.

SO GEJĽA O IVANKUS SUNE WOVON IVANKUS TRÄUMTE

Kaj sas, gule bachtaleja the tu mek čačeja, sas jekh Rom. Ole Romes sas duj čhave. Imar bare čhave sle, ajse imar, hoj te lel romñen. The bizo o dad lenge kerel buti, on leske pomožinkeren. Sakoneske o dad phend'a ake:

„Šun, mro čho, sar tuke džala suno rati, tosarla mange pheneha avri.“

No gejele te sovel the bizo uštile tosarla upre. Phučla le čhavendar o dad:

„No so tuke džalas suno?“ ole phurederestar.

„Ta, dade, mange džalas suno avka, hoj amaro Ivankus hurňaolas.“

The phučla palis le ternederestar. Phend'a kake:

„Dade, me tuke miro suno na phenava avri.“

„Na pheneha?“ Iľa ..., marel les, až pre leste e cipa čhingerďa. „No kake na pheneha avri?“

„Na.“

„Ta bizo“, mar pro but les cirde-las, ake na phend'a, ake na phend'a, až les čhid'a žuže langes tele, čhava-le. Gejľa leha andro veš, phandkerďa les pro dubos, th'avka na phend'a o suno. Mukľa les odoj, gejľa khere.

No mišto. Avľa le kraliskero princos, jevende, no na, bizo pro liži, dikhel ov akor andre vešeste. Ta sar oda? Lango manuš pal o dubos jevendutno? Narokom kada mušinde

Bei allem, was uns lieb und wert ist, glaubt es oder lasst es sein, es war einmal ein Rom. Dieser Rom hatte zwei Söhne. Die Söhne waren schon groß genug, um sich eine Braut zu suchen. Ihr Vater machte sich natürlich die Mühe, ihnen dabei zu helfen. Einen jeden bat er:

„Hör zu, mein Sohn, wenn du heute nacht einen Traum haben solltest, erzähl ihn mir morgen früh.“

Sie gingen zu Bett, und am Morgen danach standen sie natürlich wieder auf. Da fragte der Vater seine Söhne:

„Nun, wovon hast du geträumt?“ fragte er den Älteren.

„Ich habe davon geträumt, Vati, wie unser Ivankus flog.“

Dann fragte er wiederum den Jüngeren. Dieser meinte:

„Vati, ich erzähle dir meinen Traum nicht.“

„Du erzählst ihn mir nicht?“ Er nahm ein ... und verprügelte ihn, bis die Haut in Fetzen von ihm hing. „Erzählst du ihn mir immer noch nicht?“

„Nein.“

„Na gut.“ Wie er ihn auch quälte, er sagte nichts und er sagte nichts, bis er ihn splinternackt auszog, liebe Kinder, mit ihm in den Wald ging, ihn fest an eine Eiche band, und doch erzählte er seinen Traum nicht. Er ließ ihn dort bleiben und ging nach Hause.

Nun ja. Es kam der Prinz des Königs daher, im Winter, natürlich auf Schiern, um sich den Wald anzusehen. Aber was ist das? Ein nackter Mann an einer Eiche mitten im Winter? Das muss jemand absichtlich

te kerell! Ta bizo gejl'a ke leste oda princos, phučerďa lestar avri, save veci hoj sar so, so kerďa.

„Ta prekal oda, hoj le dadeske na phend'om avri o suno, ta čhiďa man tele langes, priphand'a man ko dubos, muk'a man adaj.“

Ta ov sas zvedavo o princos, hoj vaš soske ov na phend'a o suno. Th'ov sas zvedavo.

„No ta av manca khere,“ phenel, „solgalineha paš mande.“ No iľa les andre peskeri koliba, andre peskero burkos. Jekh d'ives, duj d'ives, trin d'ives, oda čhavo, te chal leske phiraven, odoj leske mišto, o Rom čaľol, thuľol.

No pro trito d'ives vičind'a les andre peskeri izba o princos: „No, Romeja, ta tu mušines mange te phenel oda suno, so na phend'al tre dadeske.“

„No oda, princona, na, oda na. Akor radši džav het.“

„Me tut na mukava!“

No avel leske pal o eľta sveti jekh befelis, hoj te džal odoj, hoj e piraňi džal leha romeste, ole princoske. Muk'a les andre pinca, les phand'a odoj, hoj na phend'a o suno. Gejl'a peske pro eľta sveti, pal e piraňi. No aľe les sas mek phen khere. Baro barvalo krališagos lende sas, aňi pro šel sveti ajso krališagos na sas sar lende. The bizo, ov oda romano čhavo vičinel andal e pinca pr'odi princezna, pre le princoskeri:

„So paľas Devles, muk man andal oja pinca avri, bo tre phraleske džala tele o šero.“ Oda suno džalas leske, hoj odoj pro eľta sveti mukela odoj o princos o šero.

No bizo, mukle les avri, ov iľa peske dešujekhe inašen romanen, bešte pro graja, ov sas dešudujto, hibaj pal leste! The bizo gejl'e andre ajso baro veš, kaj o Del t'arakhel.

getan haben. Logischerweise ging zu ihm dieser Prinz, fragte ihn aus, alles mögliche, wie es dazu kam, was er gemacht hat.

„Deswegen, weil ich meinem Vater meinen Traum nicht verriet, zog er mich nackt aus, band mich an eine Eiche und ließ mich hier.“

Da war der Prinz neugierig, warum er den Traum nicht erzählt. Auch er war neugierig.

„Dann komm doch zu mir nach Hause,“ sagte er, „du wirst bei mir in Dienst treten.“ Er nahm ihn in seine Hütte, das heißt eigentlich in sein Schloss. Ein Tag verging, zwei Tage, drei Tage, sie trugen dem Jungen zu Essen auf, es ging ihm dort gut, er aß sich satt, nahm zu. Am dritten Tag rief ihn dann der Prinz zu sich in seine Gemächer. „Nun, mein Lieber, du mußt mir jetzt deinen Traum erzählen, den du deinem Vater nicht verraten hast.“

„Das, lieber Prinz, in keinem Falle. Da gehe ich lieber weg.“

„Ich lasse dich nicht gehen.“

Da kam zu ihm aus den sieben Welten ein Befehl, er solle dorthin gehen, seine Freundin solle ihn heiraten, jenen Prinzen. Er steckte ihn in den Keller, fesselte ihn dort, damit er den Traum nicht erzählen kann. Er begab sich hin zu den sieben Welten, zu seiner Freundin. Doch zuhause hatte er noch eine Schwester. Sie besaßen ein so großes und reiches Königreich, dass sich nicht einmal in hundert Welten ein solches fand. Dieser Romajunge rief nun natürlich aus dem Keller zur Prinzessin dieses Prinzen:

„Wenn du an Gott glaubst, dann lass mich heraus aus diesem Keller, sonst kommt dein Bruder um seinen Kopf.“ Davon hatte er geträumt, dass der Prinz dort in den sieben Welten seinen Kopf lässt.

Selbstverständlich ließ sie ihn frei, er nahm elf Romadiener mit sich, sie stiegen zu Pferd, er als zwölfter, und los ging's. Natürlich ritten sie auch in jenen bei Gott großen Wald.

Dort zogen sich drei Alte am Boden an den Haaren. Sie schlugen sich wegen drei Sachen wie Ochsen.

Odoj trin phurore le balendar pen pal e phuv cirden. Pes maren vaš o trin veci sar guruva.

Phenel ake oda romano čhavo: „Džav ke lende, soske pes ola phure nipi avka maren.“ No gejl'a k'ola trin phurore: „Preačhen, manušale, jevalo rat tumendar džal!“

„Amenge ačhile pal o dad tri veci u dičha, našti pes kaleha ulavas.“

„Mišto,“ phenel, „tu ačh pre kadi sera, tu kadaj, tu kadaj. Mukava trin šipki. Denašena, u ko sigeder ke mande pale denašela, chudela kadi veca. Ko avla maškarutno, chudela maškaruŋi veca, ko avla pro ostatkos, chudela kada.“

No sas jekh lepeda, gerekos the kalapa. Ča šun. The bizo, mukel ov ola trin šipki, ile te denašel pal ola šipki. No ov ola trin veci zachudl'a a hibaj pal peskere kamarati. Mar o Rom džanelas ola veci, sar oda, pre soste pripadŋinen, mar leske oleha o suno džalas. Učhard'a e lepeda pro drom maškar o veš, mukel len te bešel pr'odi lepeda, zabešle, e lepeda pes lenca podvazdŋa, hurŋisafol lenca pro eŋta sveti. No sar lenca odi lepeda bešl'a tele, ole dešuduje dženenca, mar gejl'e prosto kije princezna, kaj o princos odoj majinel te lel romŋake. Sakones zamestŋiŋd'a, na, jekh čhingerlas kašta, aver kerđa jag, trito šulavlas, aver pašal o graja, pašal o kachŋa, pašal o gurumŋa. Sako sas zamestŋimen. The avke bizo, hoj oda gerekos sas, lehas pre tute, sal zoralo igen. Odi kalapa thovehas pro šero, avehas *neviditelný člověk*, manuš, na dičholas nič.

Avke avl'a ov raŋi ochto orendar, džal le princos te vičinel e princezna. Phenel kake odi princeza le princoske:

„No, šun, le, akor tiri avava romŋi, te mar but berš pal mande

Da sagte der Romajunge: „Ich gehe hin zu ihnen, warum sich diese alten Leute derart schlagen.“ Er ging zu den drei Alten hin. „Hört auf, gute Leute, ihr vergießt nur unnötig Blut!“

„Drei Dinge hat uns unser Vater hinterlassen, und schau, jetzt können wir sie nicht untereinander aufteilen.“

„Gut,“ sagte er, „bleib du auf der Seite, du hier und du dort. Ich werde drei Pfeile abschießen. Ihr lauft ihnen hinterher, und wer mir den ersten bringt, bekommt dies. Wer als zweiter kommt, bekommt das zweite, und der letzte bekommt das hier.“

Die Sachen waren ein Tuch, ein Mantel und ein Hut. Hör gut zu. Wie gesagt, schoß er die drei Pfeile ab, sie rannten los, den Pfeilen hinterher. Er ergriff die drei Sachen, und schnell zu seinen Freunden. Der Rom wußte schon, was das für Sachen sind, was für wen bestimmt war, er hatte von ihnen schon geträumt. Er breitete das Tuch auf dem Weg im Wald aus, wies sie an, sich daraufzusetzen, und sobald sie saßen, hob das Tuch mit ihnen ab und flog mit ihnen zu den sieben Welten. Sowie dieses Tuch mit den zwölfen landete, gingen sie sofort zu der Prinzessin, die dort den Prinzen heiraten sollte. Jeder wurde beschäftigt, der eine hackte Holz, der andere machte Feuer, der dritte kehrte den Boden, wieder einer versorgte die Pferde, versorgte die Hühner, versorgte die Kühe. Jeder war beschäftigt. Es ist auch klar, wozu dieser Mantel war, wer ihn anzog, war sehr stark. Wer den Hut aufsetzte, wurde unsichtbar, wurde von niemandem gesehen.

So kam sie in der Nacht, um acht Uhr, die Prinzessin ging den Prinzen zu sich zu rufen. Dies sagte die Prinzessin zum Prinzen:

„Hör zu, ich werde erst dann zu deiner Frau, wo du schon viele Jahre über so viele Welten zu mir kommst, wenn du das holst, wovon du nichts weißt, und das bringst, was mich dann rettet.“

phires ajci sveti, te džaha vaš oda, sostar tu na džanes u aneħa oda, hoj miro te šparinel.“

Ov darandīħa. The bizo, o ĉhavo, sas les e kalapa pro šero, lestar na diĉholas ĉiĉ. Oj leske vakerel, le princoske, u ole ĉhas na dikhen. Gejħa o princos andre peskeri izba u adi gejħa andre peskeri palota. Diħa ke peste te viĉinel la solgalkiħa.

„Ihñed' dħa ko šustros a de mange de sivel somnakuħi papuĉka, somnakaha avrimardī!“

No gejħa ko šustros, kaj te sivel somnakuħi papuĉka, somnakaha avrimardī. No mar sar oj dħal, dħal laħa tiħ o lvankus, u lestar na diĉhol ĉiĉ. No diħa le šustroske te sivel odi papuĉka, oj gejħa khere, ov aĉiħiħa odoj. No akana sar odi papuĉka kerďi somnakaha avri, o šustros ĉiħiħa pre blaka, hoj imar kistno. Ov odi papuĉka iħa, o lvankus, thoďa andre ĉeba. Akana o šustros kamel te anel odi papuĉka, nane. Mušinel aver te kerel. Kerďa odi papuĉka the adi, andħa la princeznake. U adi papuĉka, so ov iħa, ligendħa le princoske.

Avel o princos tosarħa ke late, phenel: „Kala papuĉkake na kampel ĉa parkħa.“

„Ake hin.“

Ov igen pal late merlas, kameħas la igen. But princenge oj o šero tele ĉiħiħa pre kala veci. The avkes esas, hoj mek jekhvar diħa leske e otazka, avka sar adi:

„Dħa vaš oda, sostar tu na džanes, u an oda, hoj miro te šparinel.“

Oj, odi princezna, diħa la solgalkiħake te dħal pro moros u te anel jekħa somnakuħa kaĉka u diħa te malinel avri somnakaha telal e men. No aħe so, te ov (o ĉhavo) gejħa laħa, la solgalkiħaha? Oj iħa la kaĉka, ov iħa le kaĉuris. Ta so oj kerďa la kaĉkake telal e men somnakaha th'ov

Er erschrak. Natürlich war dort der Romajunge, er hatte den Hut auf dem Kopf, von ihm war nichts zu sehen. Sie sprach mit ihm, mit dem Prinzen, und jenen Jungen sahen sie nicht. Der Prinz ging in seine Gemächer und sie in die ihrigen. Sie ließ einen Diener zu sich rufen.

„Geh gleich zum Schuster und lass mir einen goldenen Schuh nähen, aus Gold angefertigt.“

Sie ging zum Schuster, um sich den goldenen Schuh nähen zu lassen, aus Gold angefertigt. Als sie aber schon ging, ging auch lvankus mit ihr, von ihm war nichts zu sehen. Sie ließ sich denn vom Schuster diesen Schuh machen, sie ging nach Hause, er ging dorthin. Als nun dieser Schuh aus Gold gemacht war, legte er ihn auf sein Fenster, daß er schon fertig sei. Den Schuh nahm lvankus weg und steckte ihn in die Tasche. Als der Schuster den Schuh wegbringen wollte, war er weg. Er musste noch einen zweiten herstellen. Er stellte ihn fertig und brachte ihn der Prinzessin. Der Schuh, den er hatte, brachte er zum Prinzen.

Am Morgen kam der Prinz zu ihr und sagte ihr: „Braucht dieser Schuh nicht noch ein Gegenstück?“

„Hier ist er.“

Er starb fast vor Sehnsucht nach ihr, er liebte sie sehr. Vielen Prinzen ist deswegen schon der Kopf abgehauen worden. Dennoch stellte sie ihm noch einmal die Aufgabe wie schon zuvor.

„Hole mir das, wovon du nichts weißt, bringe mir, was mich dann rettet.“

Die Prinzessin schickte eine Dienerin aufs Meer, um eine goldene Ente zu bringen und sie vom Hals abwärts mit Gold bestreichen zu lassen. Aber was wenn er (der Romajunge) mit jener Dienerin mitgeht? Sie nahm die Ente, er nahm den Enterich. Und was sie der Ente vom Hals an abwärts mit Gold tat, das tat auch er mit dem Enterich. Und so ging er am Morgen zum Prinzen und brachte ihm den Enterich.

kerd'a le kačuriske. No avke tosarla gejl'a ko princos, and'a le kačuris.

„Pheneha, la kačkake na kampela ča e parka. Ake hino.“

„Mušinel tuke vareko godi te del pre kada.“

„Ko mange godi dela, te adaj ajso manuš nane, pre ajse veci odborņikos, ča jediņe me džanav.“

„No tak aveha rači ke mande.“

Kana avl'a ke late, phenel: „Šun, me tut dava akana ajsi otazka. Dža vaš oda, sostar tu na džanes u oda an ke miro te šparinel.“ Džan andre peskeri izba a mar na diņa la solgalkiņake te kerel, oj mar korkori gejl'a. Zaprahņind'a dešuduje grajen, hibaj pre aver svetos paš jekh kalo moros! Jekhvar gejl'a tele pal e kočija, vičinel paš o paņi:

„Mro kedvešno phuro dad, av ča avri andal oda paņi, mi dikhav tuke so sigeder andre tro šero, bo imar ajci berš tuke ņiko na dikhl'a. Imar pharo mange, hoj tuke na dikhľom andro šero.“

Avel tuke avri jekh dijamantiko dzaralo manuš. Bešel, lake thod'a pro čanga o šero th'oj leske andro šero avka rodel, rodel, cirdel avri trin somnakune balora.

Ov lake phenel: „Joj, tu mange na des smirom, avka ma rušines!“

Mukel les, ov chuťel andro paņi, oj hibaj pre kočija, hibaj! The avke esas, hoj ov, o Ivankus, mek jekhvar vičind'a: „Ach, mro kedvešno phuro dad, av andal o paņi, bo čirla tuke na dikhľom andro šero.“

Avel avri oda phuro dzaralo manuš, thod'a lesk'o šero pro čanga. No the ov lesk'o bala avri cirdl'a, žužo dijamantiko somnakaj. Ov pesčid'a andro paņi, oda bešl'a pre lepeda, and'a leske, ole princoske, oda somnakaj khere. Phend'a leske: „No le kada, thov andre žeba. U sar tutar

„Sag ihr, dass die Ente auch ein Gegenstück braucht, hier sei es.“

„Jemand musste dir dafür einen Tip gegeben haben.“

„Wer könnte mir hier einen Tip geben, wenn hier niemand ist, der sich damit auskennt, einzig allein ich weiß das.“

„In dem Fall komm heute Nacht zu mir.“

Als er zu ihr kam, sagte sie: „Hör zu, ich werde dir jetzt eine Aufgabe stellen. Hole mir das, wovon du nichts weißt, bringe mir, was mich dann rettet.“ Sie gingen in ihre Gemächer, und sie gaben der Dienerin keinen Auftrag mehr, sie ging diesmal selbst. Sie spannte zwölf Pferde an, gerade in die andere Welt über ein dunkles Meer. Kaum stieg sie von der Kutsche herunter, da rief es vom Wasser her.

„Mein lieber Großvater, komm ruhig heraus aus diesem Wasser, ich möchte dir so schnell wir möglich den Kopf besehen, denn schon so viele Jahre lang hat dir niemand mehr den Kopf durchschaut, ich sehne mich schon danach, dir den Kopf zu durchschauen.“

Es erschien ein diamantener, bärtiger Mann. Er setzte sich, legte ihr den Kopf in den Schoß, und sie durchsuchte ihm den Kopf, suchte und zog drei goldene Härchen heraus.

Er sagte ihr: „Oh je, und du gibst mir keine Ruhe, so sehr störst du mich.“

Sie ließ ihn los, er sprang ins Wasser, sie hopp auf die Kutsche, schnell. Und dennoch rief er, Ivankus, noch einmal aus: „Ach, mein lieber Großvater, komm aus dem Wasser heraus, ich habe dir schon lange nicht mehr den Kopf durchsehen.“

Jener alte, bärtige Mann kam heraus, legte ihm den Kopf in den Schoß. Auch er zog ihm die Haare heraus, reines diamantenes Gold. Wie der ins Wasser zurücksprang, saß er auf das Tuch auf und brachte dem Prinzen das Gold nach Hause. Er sagte ihm: „Nimm dies, steck es dir in die Tasche. Und wenn sie dich fragt, sage, hier sei das, wovon du nichts weißt.“

mangela, phen: Ake hin oda, sostar me na džanav."

No na, vičind'a les odoj ochto orendar. Imar e banda leske bašavel, bo džanl'a odi princezna, hoj o šero leske tele. No bizo dikhla ola trin bala somnakune.

„No, imar som tiri, ale mek calo na. Mek dživel miri knižka," phenel. Bizo.

O inaša imar soven peske, olen sas ajsi bari stajna, so odoj sovker-nas, sa dešudujđzene dokola peske soven pro hadi. Jekhvar lel e knižka, ta ke sako jekh džalas a la knižkatar phučelas: „Kada leske kerda?" E knižka furt odphenda „na". Ke sako jekh manuš phenda „na, na, na, na, na". Gejla ke leste, k'oda Ivankus.

E knižka phenda: „Kada." Oj ila nožnički, odstrijinda leske o bala, hoj te džanel tosarla, savo esas. Ale šun, uštel tosarla upre, dikhel: „Oj, ta ko mange o bala strijinda? Ušten opre, čhavale, dojekh sa tumenge strijinkenren kadarik o bala avri. Kaj t'avas stej-na savore khetane jednak."

E princezna vičinel le sluhoven pre dvora, diňa lenge *nástup*, o Ivankus sas sar veziris lenge, sar kapitanos, ačhen andro šoros. Avla ke jekheste: „Hop, adaj sal! Oda tu!"

„So me? Savore sam vistrijinkerde."

Ta phenel oj: „Miri knižka chochavel!" Ila, čhid'a andre jag odi knižka.

O princos imar lidžal la princeza pr'aver svetos, odoj, kaj ov bešelas andr'oda burkos. U on bešle pre lepeda pr'oda than, kathar pes hazdňa lenca, the bizo, ole trine vecenca. Avlas jekhsigeder jekh phuroro. O Ivankus les diňa e lepeda, avla maškaruno, o Ivankus les diňa o gerekos, avla pro ostatkos oda phuroro, diňa les e kalapa. U amare sluhova geje khere pal o princos. U ada Ivankus phenda le princoske avri oda suno, hoj

Um acht Uhr ließ sie nach ihm rufen. Die Kapelle spielte ihm schon, weil die Prinzessin wusste, dass ihm der Kopf schon abgehauen werde. Natürlich sah sie die drei goldenen Haare.

„Gut, ich gehöre dir, aber noch nicht ganz. Es lebt noch mein Buch." sagte sie. Natürlich.

Seine Diener schliefen schon, sie hatten so einen großen Stall, wo sie schliefen, alle Zwölfe schliefen zusammen auf ihren Betten. Da nahm sie das Buch, ging zu jedem einzeln hin und fragte das Buch: „Dieser war es?" Das Buch antwortete immer nein. Zu jedem sagte es nein, nein, nein, nein, nein. Sie kam zu ihm, zu Ivankus.

Das Buch sagte: „Dieser." Sie nahm eine Schere, schnitt ihm die Haare ab, um ihn am Morgen wiederzuerkennen. Aber pass auf, er stand am Morgen auf und sagte: „Huch, wer hat mir die Haare abgeschnitten? Steht auf, Jungs, schneidet euch alle die Haare ab. Damit wir alle zusammen genau gleich aussehen."

Die Prinzessin rief die Dienerschaft in den Hof, ließ sie antreten, Ivankus war für sie wie ein Anführer, wie ein Kapitän, sie standen in Reihe. Sie trat zu einem hin: „Ha, hier bist du! Du warst es."

„Warum ich? Wir sind alle kurzgeschoren."

Da sagte sie: „Mein Buch lügt!" Sie ergriff es und warf es in das Feuer.

Der Prinz brachte die Prinzessin schon in die andere Welt, dort wo er auf jener Burg wohnte. Und sie setzten sich auf das Tuch, an den Ort, wo es mit ihnen abgehoben war, natürlich mit allen drei Sachen. Da kam als schnellster ein Alter. Ivankus gab ihm das Tuch. Dann kam der zweite, Ivankus gab ihm den Mantel, dann kam als letzter der dritte Alte, dem gab er den Hut. Und unsere Dienerin ging nach Hause zu dem Prinzen. Erst da erzählte Ivankus dem Prinzen seinen Traum, dass er von ihm geträumt hatte. Er gab ihm seine Schwester zur Frau, sie feierten eine

leha suno džalas. Ov leske la pheňa rom-
ňake diňa the kerde baro bijav.

Te na mule dži adadives dživen.

Pohádku vyprávěl v roce 1968 Jan Duna v Praze v ubikaci pro dělníky, kteří stavěli spořilovské sídliště. Pohádku zaznamenala na magnetofon M. Hübschmannová při typické pohádkové seanci **pro paramisa**, které se zúčastnilo asi šedesát romských brigádníků. Jan Duna pocházel z Košic, v roce 1968 mu bylo 40 let. Pohádku lze řadit k typu AaTh 725. V českém překladu byla uveřejněna v knize **Romské pohádky** (viz anotace) pod názvem „Jak Romův sen zachránil prince“ (s. 128-134).

große Hochzeit, und wenn sie nicht gestorben sind, dann leben sie noch heute.

Das Märchen wurde 1968 von Jan Duna in einer Arbeiterunterkunft in Prag erzählt. M. Hübschmannová zeichnete es bei einer typischen Zusammenkunft von ungefähr sechzig Roma-Bauarbeitern zum Zwecke des Märchenerzählens **pro paramisa** auf. Jan Duna stammt aus Košice, 1968 war er 40 Jahre alt. Das Märchen lässt sich als AaTh 725 klassifizieren. Auf tschechisch wurde es in **Romské pohádky** (Märchen der Roma, s. Literaturbesprechung in dieser Ausgabe) unter dem Titel „Wie der Traum des Rom den Prinzen errettete“ (S. 128-134) veröffentlicht.

Me mangav savore Romenge bacht sasťipen mire jilestar, kaj lenger
re jile te aven pherde lošandipnaha, kaj o Del len te hadinel sar e kaľi
phuv le kotore mareha. Kaj visaľona, kaj band'ona, but love te arakhen.

Milan Godla
Odborárska 13
040 01 Košice

Matěj ŠARKŮZI

TADE JANDRE (pherasuňi paramisi)

Maj sako paramisi kezdinel avka, kaj has na has jekh čoro Rom. Čačo hin, kaj ola čore Roma has buter, kaj-ča kada čoro Rom na has dilino. Sar sakone Romes, has les but čhave the paťivali romňl. Oda nič, kaj has čore a kaj varekana na has aňi andro muj so te thovel, ale dikhenas pes rado a paťanas peske.

Oda Rom phirelas te kerel ko gadžo. O gadžo has barvalo, ale izdrano. O Rom kerlas, so birinelas, ale o gadžo leske na poťinelas aňi korun- kica. Delas ča chabenoro, kaj te na merel bokhatar.

Akurat has Patraďi a o Roma phirnas pal o gav te bašavel. Avile the ke koda gadžo, so o Rom ke leste ke- relas buti. Bašade le gadžeske, kerde lachi voľa, diňa te pijel thardī mol, pile, imar pes kidenas, kaj džana avre gadžeske te bašavel, dikhľa o Rom andro khudo (košos) maľimen tade jandre.

O Rom phenel: „Šunen, gazda, našti mange denas maj deš jandre perdal o čhave?“

O gadžo diňa avri o jakha, ale o jandre les diňa. Phenel avka: „Džanav, kaj love tut nane, aveha mange te kerel vaše.“

O Rom kerďa le šereha, kaj avela.

Sar džanas o đivesa, o gadžo užarel, o Rom ňikhaj. Bičhaďa pal leste le po- runen, kaj leske ola jandre te poťinel.

O Rom phenel: „Me leske berš keravas hi- jaba! Vaš o jandre imar miri buti čirla ker- dom. Na vaš o deš, vaš o but šel jandre.“

VEJCE NATVRDO (humorka)

Skoro každá pohádka začíná tím, že byl jeden chudý Rom. Ve skutečnos- ti těch chudých Romů bylo víc, ale ten- hle chudý Rom byl navíc chytrý. Jako každý Rom měl spoustu dětí a poctivou ženu. Nevadí, že byli tak chudí, že koli- krát neměli ani co do pusy, hlavně že se měli rádi a navzájem si věřili.

Rom chodil pracovat k jednomu sedlákovi. Sedlák byl bohatý, ale lako- mý. Rom dřel, jak moh', ale sedlák mu nezaplatil ani korunu, dával mu jen jí- dlo, aby neumřel hladu.

Přišly Velikonoce a Romové cho- dili po vesnici vyhrávat. Přišli i k tomu sedlákovi, kde Rom dělal. Zahráli mu, přivedli ho do nálady, dal jim napít pá- lenky, popili a už se chystali, že půjdou hrát dalšímu sedlákovi, když tu Rom uviděl v koši malovaná vejce uvařená natvrdo.

Rom povídá: „Poslyšte gazdo, ne- dal byste mi takových deset vajíček pro děti?“

Gazda se podivil, ale vejce mu dal. Povídá: „Vím, že nemáš peníze, a tak si to ke mně přijdeš odpracovat.“

Rom přikývl.

Dny ubíhaly, sedlák čeká, Rom ni- kde. Poslal za ním četníky, že mu má zaplatit za vejce. Rom povídá: „Rok jsem mu dělal zadarmo a vejce už jsem si dávno odpracoval. Ne deset vajec, ale stovky vajec!“

Jenomže dobře víte, že pravdu má ten, kdo má peníze. A tak šel sedlák za advokátem a povídá: „Předvolej cikána

Ale oda džanen, kas hin love, oles hin the čačo. O gazdas gejl'a pal o flškalis, phenel: „Vičin le Romes ko sudos. Bo ola jandre, so les diňom, hin baro barvalipen. Ča gin (rachln): Deše jandrendar man uľahas deš kachňa, ola deš kachňa mange bijandehas maj šel jandre, ole šele jandrendar man pale uľahas šel cikne kachňora, lendar man uľahas bare kachňa - džanes, sar barvaliľomas! Savo barvalipen mandar oda Rom čorda!“

O porune pale aven pal o Rom, kaj te džal ko sudos. O sudcas pre les-te imar užarel. Ale o Rom na has khe-re. „Kaj hino?“ phučen la romňatar. „Pre maľa, šejinal chlrchil.“

Džan o porune pre maľa, takoj pal e maľa ile le Romes ko sudos. O sudcas hino choľamen, kaj les ajci mukľa pre peste te užarel: „Kaj salas ajci?“ vičinel pro Rom.

„Raťi tavavas chlrchil, tosara les šejinavas, te na mange šudrol,“ phenel o Rom.

Savore chudne te asal. O sudcas phenel: „Šun, na sal tu dillino? Šaj barol tado chlrchil?“

O Rom phenel: „Te le gazdaske šaj baron kachňa tade jandrendar, ta the mange barola e chlrchil!“

Kam nakam mušinde le Romes te mukel khere.

k soudu! Protože vejce, co jsem mu dal, představují obrovské bohatství! Jen si to spočítej: Z deseti vajec se mi mohlo vylíhnout deset slepic. Těch deset slepic by mi mohlo snést nejmíň sto vajec, z těch sto vajec jsem zase moh' mít sto kuřat a z těch kuřat zase slepice - víš, jak jsem na tom mohl vydělat! A celej tenhle majetek mi ten cikán ukrad'!“

A tak četníci přišli znova za Romem, aby šel k soudu, že na něj čeká soudce. Jenomže Rom nebyl doma. „Kde je?“ ptají se ženy. „Na poli, seje hrách.“

Četníci jdou na pole a hned z pole sebrali Roma k soudu. Soudce je rozčilený, že ho nechal na sebe tak dlouho čekat: „Kdes byl tak dlouho?“ křičí na Roma.

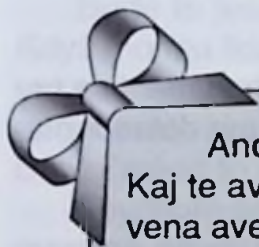
A Rom povídá: „V noci jsem vařil hrách a ráno jsem ho šel zasít, aby mi nevystyd!“

Všichni se dali do smíchu a soudce povídá: „Poslouchej, nejsi ty náhodou blázen? Copak může vzejít vařenej hrách?“

Rom povídá: „Když se můžou gazdovi vylíhnout slepice z vařených vajec, tak i mně přece může vzejít vařenej hrách!“

A tak chtě nechtě museli Roma propustit domů.

přeložila MH

Andro Nevo berš me kamľomas anglo savore Roma feder dživipen. Kaj te aven maškar amende buter džanle (avrisikhade) manuša, so sikhavea averdženen. Bo the ajse Roma, so nane avrisikhade, kamen buther te džanel, ko sam, khatar avas u so kamas te kerel, kaj amaro dživipen feder te avel.

*Edita Horváthová
T.Ševčenkú 20
080 00 Prešov*

ROMŠTÍ VÝTVARNÍ UMĚLCI

ROZHOVOR S ISTVÁNEM SZENTANDRÁSSIM

Obrazy Istvána Szentandrásșiho jsou krásné, smutné a čiší z nich (alespoň pro mě) cosi posvátného. Dost možná, že vystihují osud jeho samého, dost možná že zobrazují pokoru před životem, přírodou, osudem.

Když jsem si s tímto malířem povídala ještě nic netušíc o jeho vážné chorobě, zaujaly mne jeho názory, myšlenky, a především jeho víra. Když jsem ho pak druhý den pozorovala na vernisáži výstavy jeho obrazů v Maďarském kulturním středisku v Praze a viděla, jak se sotva drží na nohou po čerstvé dialýze, obdivovala jsem jeho duševní rovnováhu a nevzdávajícího se ducha.

Všichni pak obdivovali jeho obrazy.

? Musím se přiznat, že téměř ze všech vašich obrazů cítím smutek. Vnímáte život Romů právě takto?

Bohužel, svět zkresluje život Romů i je samotné podle toho, jak se mu to právě hodí. Většinou nás vidí jako romantickou kočující společnost, ale to už přeci dávno není pravda. S tím vším byl konec hned po nástupu trvalého usídlování a asimilace a je jedno, v jaké zemi. Obraz, který si o Romech vytváří lidé z evropských států, především lidé středních vrstev, je poznamenán jejich odstupem a neznalostí. A je to velká škoda. Samozřejmě že nemůžete poznat, natož pochopit, život někoho, kdož je vám znám jen pozorováním z okna či dalekohledem.

? A vy se snažíte zachytit tu skutečnou realitu?

Ne, já nedělám sociální fotografii. Jsem malíř a svoboda výtvarného umění se nedá omezovat konkrétními historickými událostmi. To bych pak mohl být dokumentarista nebo reportér.

? Stále jste mi nevysvětlil, jak je to se smutkem vašich obrazů?

Moje obrazy nejsou smutné, vychází z nich spíše odpuštění. A odpouštět přece nemůžete s úsměvem. Portréty lidí na mých obrazech jsou duše zemřelých a zavražděných, jež odpouštějí svým vrahům.

? Věříte v Boha?

To je špatně položená otázka. Bůh je podstata, jednota. Není třeba věřit, ale existovat. Věřit musíte sami v sebe. V to, že naše existence je natolik čistá, aby byla bohubí. Neměli bychom se chtít Bohu podobat, musíme toužit být bohubí.

? A vy věříte sám v sebe?

Ne. Pro lidi je typická únavnost. Můžu začít u sebe: Člověk ve svém sobectví a vůbec celá ta fyzická existence je tak těžká, že mám problémy se s tím vyrovnat. Často se mi zdává jeden sen. Vzpomněl jsem si na něj proto, že právě sny nám naši existenci usnadňují nebo alespoň přinášejí vystřízlivění.

? Co je to za sen?

Romové jsou v něm svobodní, volní. Naprosto volně putují, kam je srdce táhne, a bez jediného slova s naprostou tolerancí přijímají každého. Nad hlavami Romů, mezi nimiž jsou moje babička a můj dědeček, se rozprostírá krásný zlatavý úsvit. A ruce mé babičky mají takovou teplou, hutnou vůni chleba.

A to je to, co mi schází u lidí. Dokud toho nedosáhneme, budou lidé dál nenávidět, jedni budou diskriminovat druhé, budou se navzájem zabíjet, budou sobectví a nakonec zničí celou Zemi. Mám takovou teorii, že všechny světové oceány jsou vlastně plodové vody.

Dokud budeme mít přístup k Zemi takový, jako máme dnes, nevidím žádnou naději, že by lidský duch dokázal bez předsudků přijímat ostatní coby sobě rovné.

? Mít takovéhle ideální sny, a pak se každodenně probouzet do tvrdé reality, to musí být hrozný otřes pro srdce a pro duši, ne?

Nepoužila jste správný výraz, ty mé sny nejsou ideální, ani lidé v nich nejsou ideální, oni jsou jen lidští.

? „Ideální“ myslím v dnešní době. Musíte uznat, že dnes se lidsky, jak vy říkáte, lidé zdaleka nechovají. Takže ten termín „ideální“ je - podle mě - na místě, stejně jako tvrzení, že ono polidštění zůstává bohužel někde v nedohlednu...

Bude to ještě horší. Co se lidské vůle a jednání týče, nedělám si žádné iluze. Když mohou lidé na ulicích svobodně hajlovat, hanobit židovské hřbitovy a podpálovat romské osady, mnohde již bez většího rizika potrestání, pak hrozí nebezpečí, že znovuzaktivizují neonacistická hnutí. A bylo by pošetilé věřit tomu, že to změní Bůh. Změnit to musíme my sami.

Abychom se ovšem dokázali vymanit z toho způsobu bytí, musíme se naprosto morálně očistit a musíme být schopni přinášet oběti. Bohužel jsme si vybudovali oficiální instituce, které vraždění a drancování legalizují. Na některých z nich dokonce školíme lidi k tomu, aby byli schopni zabíjet a neminout cíl. Jinde se učíme profesionálně vysvětlovat, proč tomu tak musí být.

Ale do doby (a to jsou věci obecné, nikoliv rasové či etnické), než se přestane diskutovat o tom, zda ženy vůbec mají rodit, či nikoliv, zda člověk má žít v souladu s přírodou, či má z přírody pouze těžit v zájmu své „prosperity“, nic se na tomto

světě nezmění. Zatím se ten život v harmonii s přírodou dařil jen Indiánům a kočovným Romům.

? Já myslím, že pro Romy to už díky všem těm asimilačním a integračním snahám neplatí, že i oni už o tu schopnost harmonie přišli.

To není ani tak otázka etnická jako spíše problém urbanizace. Ve městech vlastně zanikají veškeré ty prapůvodní elementární lidské city. Naopak zde vzniká jakýsi pseudokulturní pocit. Lidé se snaží přesvědčit sami sebe, že jejich smysly ještě fungují normálním způsobem, tím, že chodí třeba do divadla a vytvářejí si iluzi života. Ve městech se lidé navzájem odcizují, dokonce i v rodinách. Rozvodovost stoupá právě nejvíc ve městech, zánik rodiny jako takové je zde nejmarkantnější.

? A vy žijete kde?

Ve městě, ale vyrůstal jsem na vesnici. Pro mě je důležité létat, ale ve městě toho prostoru k tomu, aby duše mohla někam vzlétnout, mnoho není.

? Už jste někdy byl v Čechách?

Ne, ale vždy jsem se zajímal o zdejší dění. Již před třemi lety, těsně po rozdělení Československa, k nám pronikaly děsivé zprávy o útocích na Romy v České republice. Domnívám se, že dnes ta situace není o nic růžovější, jen se lépe zaobaluje. Jak jsem již říkal, vždy se mě bytostně dotýkaly problémy Romů v Evropě. Všichni by si ale měli uvědomit, že jsme existovali již při narození Ježíše Krista a že tu možná budeme i v okamžiku, kdy - nedej Pán Bůh - tato planeta zahyne. Můj zde vystavený Oltář vznikl jako jakési varování proti násilí na Romech nebo jakékoliv jiné menšinové, a tudíž slabé skupině lidí.

? Asi každý z nás přišel na svět, aby po sobě zanechal nějaké šlépěje. Co byste tu rád zanechal vy?

Já ve svých stopách zanechávám obrazy. Právem člověka je být krásný, a když umí být krásným, umí to krásno také vytvářet. Tohle Romové vždycky uměli po celých těch sedm osm set let. Jen to poslední století je stoletím duševního otroctví.

Byl bych rád, kdyby lidé přišli a na mé obrazy se podívali. Když jim poslouží jako zrcadlo a pomohou k sebepoznání, pak jsem dosáhl toho, že o některých věcech budeme uvažovat společně a stejně. A tak vlastně přispívám k tomu, aby naše děti a naši pravnucci (ted' nemluvím jen o Romech) měli možnost vytvářet krásné věci, tak jako jsem ji měl já.

Na závěr mi dovoluť vyslovit dvě přání. To první směřuje k Romům: Všem Vám přeji hodně sil, štěstí, zdraví, a hlavně trpělivosti, než vás zdejší český národ dokáže, nebo se alespoň bude snažit pochopit.

Čechům bych zase rád připomněl, že každý národ se posuzuje i podle toho, jak se chová ke svým slabším, starým a nemocným. A přesně tak, jak se k nim chová, se bude k nim zase chovat historie. Čas a život je jeden koloběh, všechno se vrací.

Rozhovor vedla J. Balážová, redaktorka Českého rozhlasu

Anna ŽIGOVÁ WHO IS WHO

aneb marné, nikoliv však zbytečné pátrání po informacích o osobě maďarského romského výtvarníka Istvána Szentandrásyho

Expozice jeho podivuhodných obrazů proběhla letos v květnu v prostorách Maďarského kulturního střediska v Praze.

V souladu s vnitřním přesvědčením, že dílo má mluvit samo za sebe a že netřeba vykladačů, jsem si předsevzala, že spíše než komentářem k vystavovaným obrazům, s nimiž jsem se bohužel seznámila jen prostřednictvím série barevných fotografií, opatřím zprávu konkrétními fakty o výtvarníkově životě.

Šťastnou shodou okolností mne čekala studijní cesta po budapeštských knihovnách, potencionálních zdrojích informací. Tato profesní expedice tedy se pro mne v druhém plánu stala misí, do níž jsem vkládala mnoho nadějí.

Překvapivě jasně jsem si na ní ověřila, jak zdánlivě izolovaný, v lepším případě paralelní způsob života romské menšiny byl a je provázán s makrospolečenskou kulturou, jíž zcela prosákl a prorostl v jediný a jedinečný organismus.

Prvním povzbudivým znamením, na něž jsem při svém zjišťování narazila, se pro mne stala existence rozměrného trojdílného plátna zdobícího moderní interiér veřejné knihovny 13. budapeštského obvodu. Jeho autorem je nyní již zesnulý romský malíř Tamás Péli. Obraz znázorňuje příchod Maďarů do Dunajské kotliny. Po způsobu věhlasných mistrů ztvárnil malíř v postavě jednoho z příchozích i sebe sama s nezaměnitelnými romskými rysy.

Výrazové a koncepční prostředky malby, obdobná symbolika jinotajů a v neposlední řadě i cosi příbuzného v malířském rukopisu mi připomnělo atmosféru maleb Istvána Szentandrásyho.

Barevné fotografie jeho děl sice postrádají schopnost šířit onu radiaci, ať už kladnou či zápornou, tak jako originál, který ji do sebe naakumuloval během kreativního úsilí svého tvůrce. Toto záření umožňuje vytvořit chvilkové komorní pouto mezi hmotným výtvarným artefaktem a fyzicky přítomným divákem, a přestože se pozorovatelova interpretace může ve výsledku rozcházet s autorovým záměrem, důležitost faktu vnitřního zrcadlení, vyvolaného účinkem díla, se nijak nezmenší.

Vidím v řadě portrétů a studií k nim defilovat tváře egyptských madon, apoštolů, šašků a svatých. Charakteristická fyziognomická zvláštnostka - mírně zkrácený horní masitý ret a výrazně dlouhá linie čepele nosu - jim dodává zdání rodinné příbuznosti. Pozornost mezi nimi na sebe strhává symbolický výjev „Balada“ s centrální postavou ukřižovaného starého Roma. Místo trnové koruny má na hlavě typickou omšelou hučku a místo hřeby je k břevnu připoután čtyřikrát obtočeným hadem.

Kolmé rameno naznačeného kříže schází úplně, přesto však jsou Romovy vyzáblé ruce doširoka rozpraženy a zahrnují do vynuceného otevřeného gesta ve zvláštním časovém průsečíku početné a roztodivné seskupení lidských i mytických bytostí.

V řadě další specializovaná knihovna s artotékou a fondem zaměřeným na výtvarné umění mi přinesla zklamání v podobě nedostatečně nakrmené databáze počítače, která ne a ne vyplivnout sebemenší informaci nejen o Istvánu Szentandrásym, ale i o Tamási Pélim.

Již nepředpokládaného zadostiučinění se mi však nečekaně dostalo v přísně střeženém oddělení vzácných starých map a kartografického materiálu Széchényiho Národní knihovny.

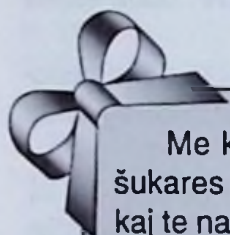
Nebylo téměř jediné veduty maďarských měst, zdobících stěny této reprezentativní budovy rekonstruovaného paláce v areálu budapeštského hradu, kde by se při okraji, kousíček nad kartuší se zeměpisnými údaji, neproháněla nahatá Cikáňata na mezích či neložirovala romská rodina s opodál odstaveným vozem a pasoucími se koňmi. U bran kdejakého župního města seděl v prachu cesty Rom s příruční kovadlinou a romský psík vyklepával blechy s takovou samozřejmostí, že jej dobový autor zkrátka musel zachytit jako neodmyslitelnou součást reality.

Zdá se, že Rom je v této zemi prvek stejně všudypřítomný jako Boží oko, které si pro tento případ představuji jako hluboké, s temnou duhovkou, a poněkud ustarané.

Naléhavě jsem si uvědomila, jak propletený a pevný je uzel vzájemného soužití těchto národností. Vždyť vzájemnou promísenost kultur tak přesvědčivým způsobem dokumentuje i geniální konglomerát lidové hudby, v níž se prvky jednotlivých etnik již nedají oddělit.

Věřím, že je jen otázkou času, kdy se jména tvořící tento proud vyčlení a vědomě vřadí do almanachů typu *Who is Who*.

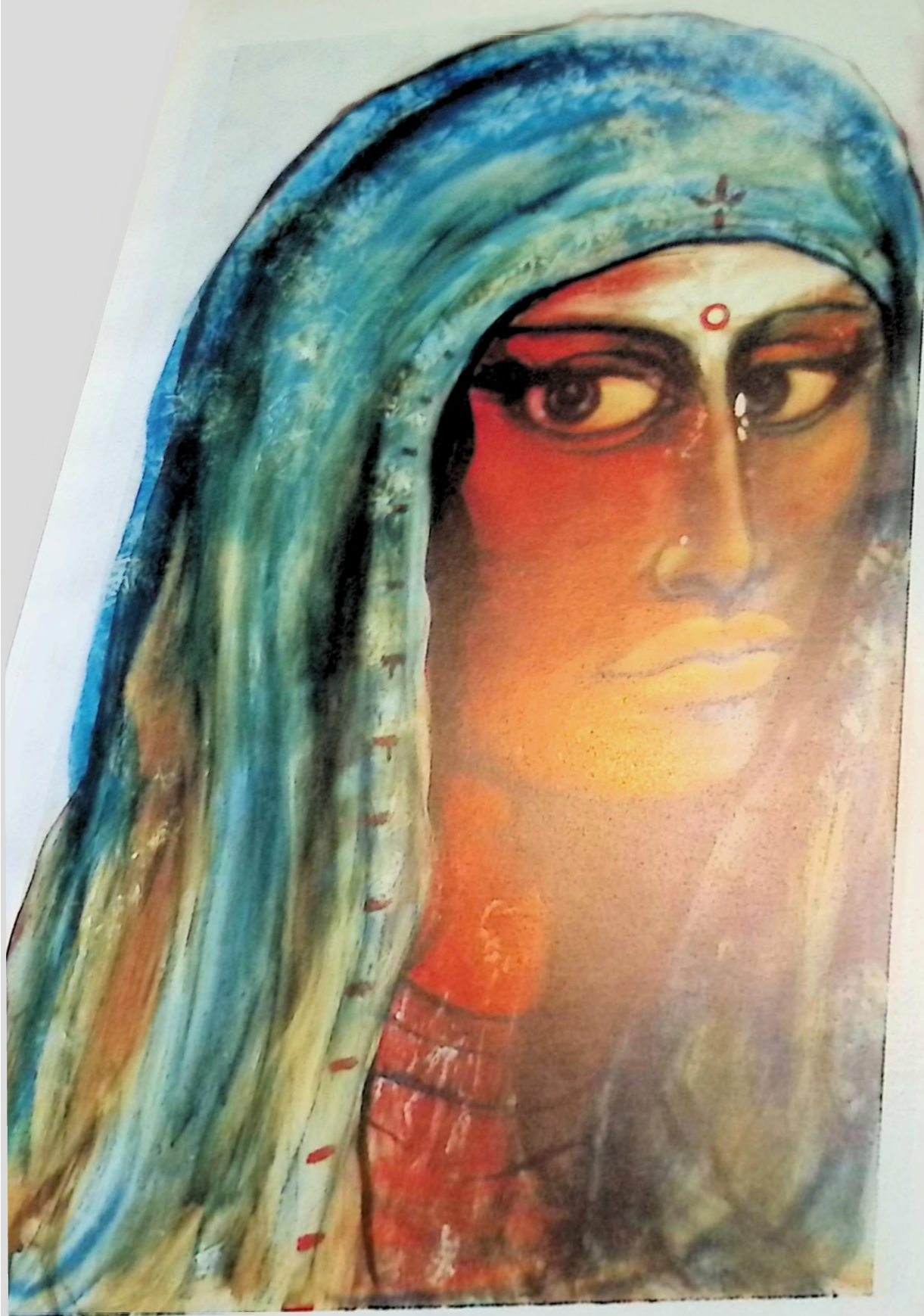
Zatím si tedy vyjždím jen svou vlastní pomyslnou databázi a ukládám do ní jména těch, kteří už svoji nesmazatelnou stopu životu vtiskli: István Szentandrassy - Tamás Péli - Budapešť - Maďarsko - Evropa - Svět...

Me kamav, kaj o skinhedi te na maren amare kale nipen. Hoj peske šukares te phiras pal o foros. Hoj amare Roma te aven bachtale. Kamav, kaj te na čorkeren vaš oda, hoj len nane so te chal. Kamav, kaj len o parne te na čhiven pre sera, pre jekh than sar o džungipen. Kamav, kaj amare čhavore šukares te phiren andre škola pes te sikhavel. Kaj len parne čhavore te na maren, kaj lenge te na rakinen. Kamav, kaj amare čhavore te sikhlon avka šukares sar the aver. Amen o Roma sam diskriminovana u vašoda, kaj sam kale, maren amen. Se the amen sam nipil

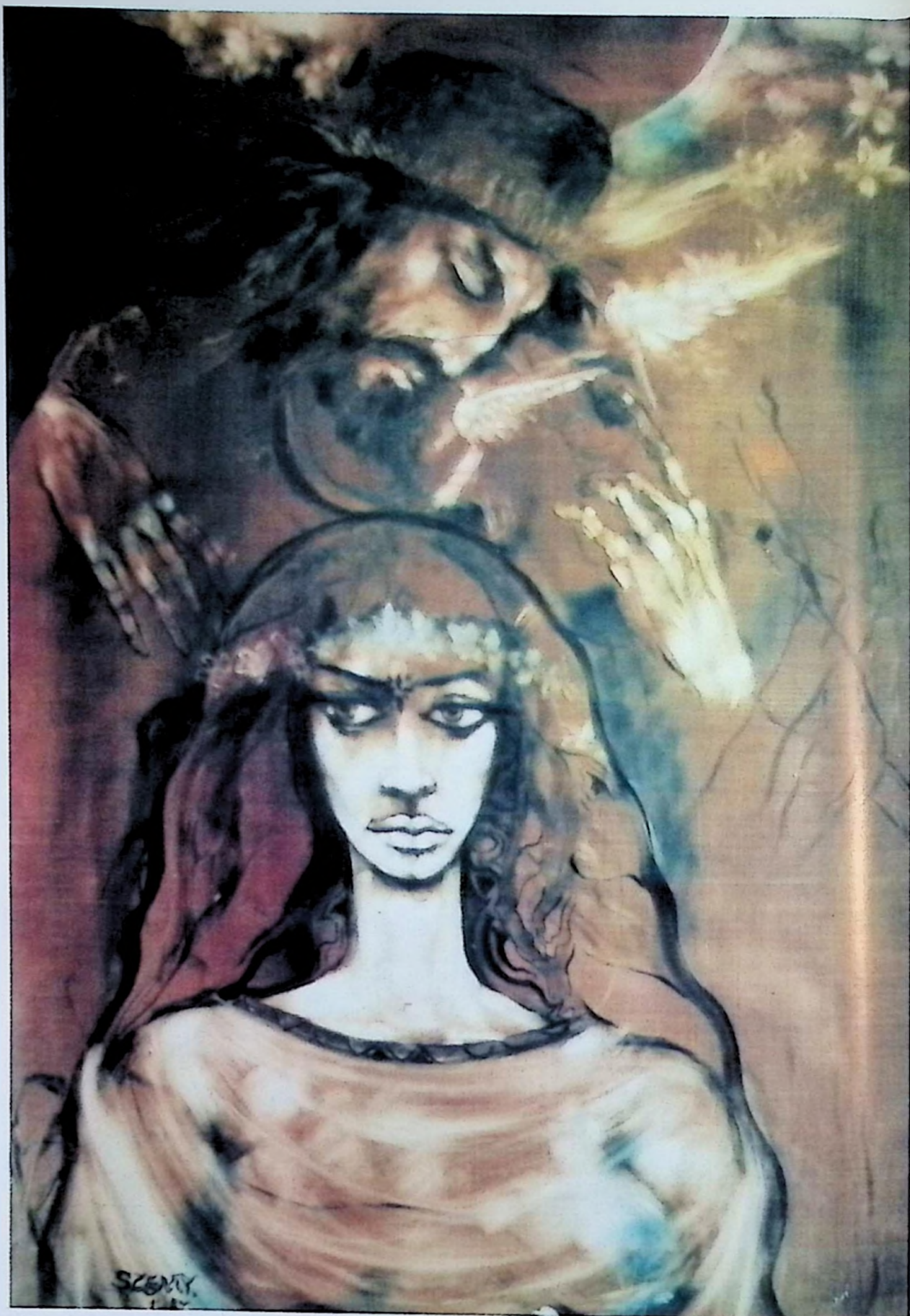
Edita Růžičková
T. Ševčenka 20
080 00 Prešov

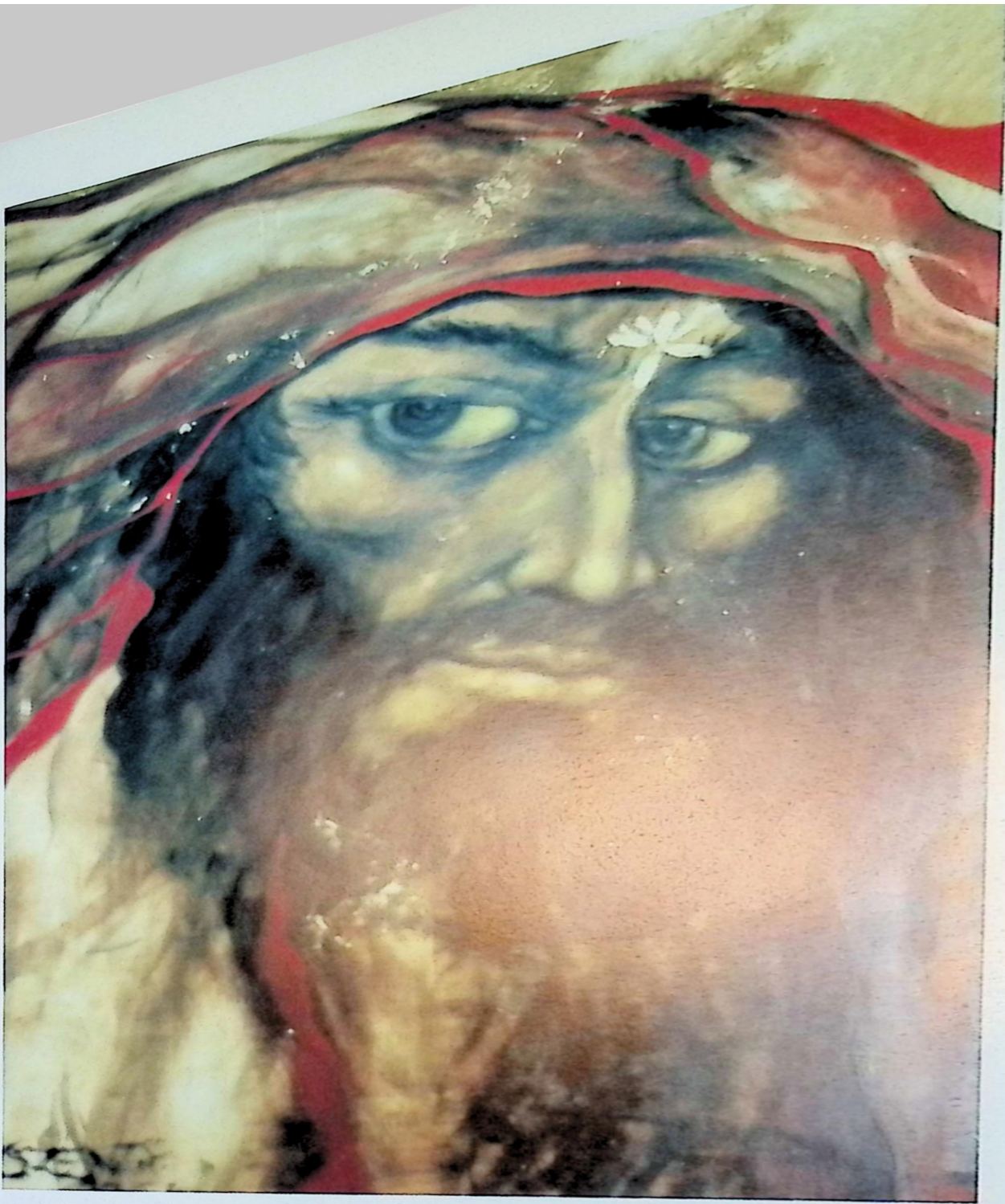
Maří Magdaléna

Rondo (Žena s houslistou)

Apoštol I

Apoštol III

Balada - detail

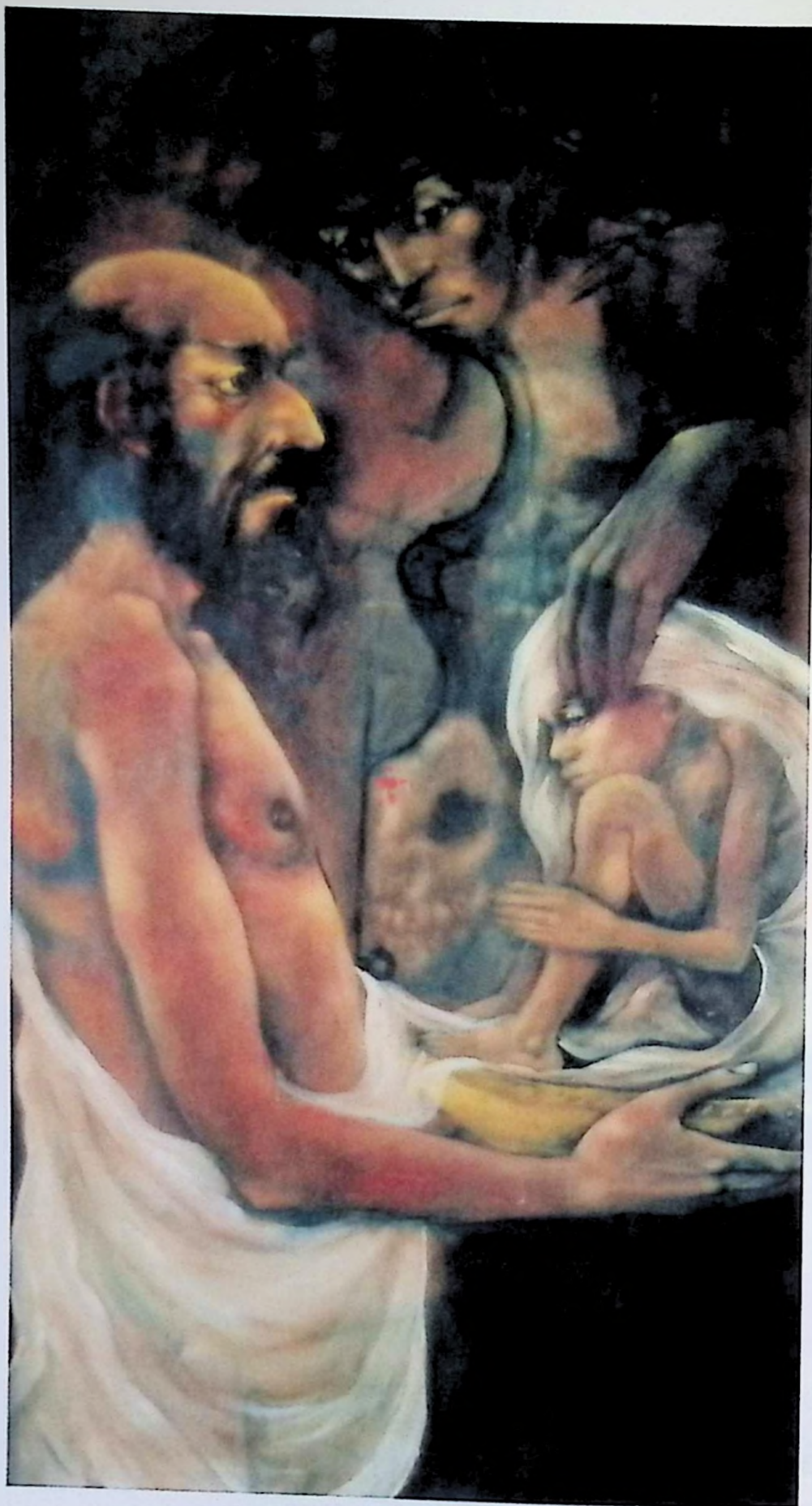
Na památku Bély Balogha

Egyptská madona

Elegie I (Svatý Josef)

ROMSKÉ DŘEVOŘEZBÁŘSTVÍ A JEHO DOKUMENTACE V MUZEU ROMSKÉ KULTURY

Dřevo je materiál v přírodě snadno dostupný, není proto divu, že se u Romů těšil velké oblibě. kočovný život spjatý s přírodou odpradáвна přímo vybízel k opracovávání této suroviny. Kousek dřeva byl vždy po ruce, když se vtírala neodkladná myšlenka, když neodbytně útočila silná emoce. A tak se dřevěné figurky a výjevy ze života staly odrazem romské duše dlouho předtím, než se objevily první romské pokusy kreslířské či malířské.

Dřevořezbářství má v romském etniku prastarou tradici, její kořeny sahají patrně až do indické pravlasti. Zde kmeny předků dnešních Romů pravděpodobně provozovaly loutkové divadlo a zřejmě i vyráběly loutky. Kejklířství a loutkářství se věnují Romové i později v evropských podmínkách. Až do konce 19. století patřilo loutkářství k tradičním profesím určitých romských rodin, ale stejně jako jiná romská řemesla, i toto postupně upadá.

Počátkem 20. století dochází k profesionalizaci loutkářství, začínají se budovat kamenná loutková divadla, a tak se vytváří potulným loutkářům silná konkurence. Loutkářství ztrácí svoji původní přitažlivost také v důsledku rozvoje nových atrakcí, jako je film apod. Rodiny, kde se dříve předávala znalost výroby loutek z generace na generaci, se poté věnují provozu kolotočů a střelnic.

Dnes je výroba loutek u Romů již velmi vzácná, a proto je v našem zájmu tuto v mírající romskou dovednost zachytit a doložit reprezentativní sbírkou dřevořezet

Ze dřeva Romové tradičně vyráběli i užitékové předměty, jako lžice, kuchyňské nádoby, koryta a jiné. Známí jsou korytáři ze skupiny rumunských Romů tzv. rudari. Na východním Slovensku se ještě starší generace z této skupiny Romů tomuto řemeslu věnuje, ale bohužel mladší generace ji nenásleduje, a tak i toto odvětví postupně zaniká.

Zvláštní kapitolu práce se dřevem tvoří také tradiční výroba hudebních nástrojů, spjatá s vrozenou romskou muzikálností. Takový výrobce hudebních nástrojů obvykle v jedné osobě spojuje vynikajícího muzikanta s výrobcem i opravářem hudebních nástrojů.

Romové pracující se dřevem někdy přerůstali v lidové řezbáře-naivisty, zhotovující nejen předměty užitékové, ale i okrasné, pro potěchu oka a ducha, případně předměty kultovní, kterým přiřkládali funkci magickou.

Dnes se práci se dřevem věnuje jen starší generace Romů, mladší bohužel již v práci se dřevem nenalézá zalíbení. Po stránce finanční tato profese nepřináší velké zisky, tedy na ni nezbyvá čas a upadá v zapomnění. Muzeum romské kultury se proto rozhodlo realizovat projekt zabývající se výzkumem a dokumentací tradiční práce Romů se dřevem. Součástí projektu je i shromáždění materiálních dokladů této činnosti, pokud takové ještě existují. Hlavní sběrou oblastí stále zůstává oblast bývalého Československa. Z tohoto prostoru jsou nám známy především tři řezbářské osobnosti:

Rudolf Dzurko (Praha) je dnes známým autorem obrazů ze skleněné drtě, méně známou stránkou jeho díla jsou plastiky dřevěné a kamenné.

Ernest Dančo (Benátky nad Jizerou), o němž přinesl medailon Romano džaniben č. 2/94, str. 61.

Řezbářem, jehož dílo stojí za pozornost, byl také Dezider Fertő, s nímž seznámíme čtenáře tohoto čísla.

DEZIDER FERTÖ
(22. 2. 1921 - 27.3. 1996)

Dezider Fertö se narodil v rodině maďarských Romů v romské osadě u obce Šankovce nedaleko Gemeru. Získal středoškolské vzdělání a postupně působil jako profesor na střední zemědělské škole v Lučenci, v Jesenském a v Košicích, poté jako agronom v Gemerské Vsi, kde se svou ženou obýval pěkný dům se zahradou. Vlastní děti stále nepřicházely, a tak manželé posléze adoptovali romskou holčičku, kterou také vychovali.

Jako každý Rom, také Dezider Fertö miloval hudbu a v mládí hrával v romské kapele. Výborným cimbalistou i opravářem těchto nástrojů zůstal až do konce svého života. Dezider Fertö byl však také řezbářem.

Puzení tesat do dřeva nejrůznější tvary pociťoval prý již v dětství. K tomuto období se pojí zážitek, který způsobil jeho dlouholeté ochladnutí v tomto zájmu. Jako

Romští kováři
Foto: M. Hofer

D. Fertő a jeho Betlém
Foto: J. Horváthová

chlapec školou povinný vytesal ze dřeva Pannu Marii tak, jak ji viděl on sám svým vnitřním zrakem. Přinesl ji ukázat do školy paní učitelce. Učitelka byla mile překvapena a řekla, že bude potřeba, aby své nadání dále rozvíjel a později tento obor také studoval. Zbožný chlapec šel potom své dílo ukázat ještě knězi - katechetovi, ten se však na chlapce utrl, že se vysmívá Panně Marii, a surově jej zbil. Po tomto hořkém zážitku mladý Dezider nadlouho zanechal práce se dřevem.

K řezbářství se naplno vrátil až po úmrtí milované manželky, kdy po dlouhé době v této činnosti opět našel potěšení. Za posledních 6 let svého života vytvořil rozsáhlý soubor, čítající více než 100 kusů řezeb.

Dezider Fertő vtělil svůj talent a invenci do drobných 20-30 cm vysokých figur, reliéfů nebo figurálních výjevů umístěných na podkladové desce. Byl lidovým tvůrcem v pravém smyslu tohoto slova. Vzešel z prostých Romů, mezi Romy vyrostl a žil a podobenství o jejich životě objevoval a dotvářel ve dřevě. Jeho práce zobra-

Madona s děťátkem
Foto: M. Hofer

*Romský Betlém
Foto: J. Horváthová*

zují tradiční život Romů, výjevy, které dnes již mezi Romy nespatříme. Mezi takové patří i scéna z romského kovářství (viz obrázek č. 1), kdy kováři kovali vsedě na zemi. Tento zvyk si patrně donesli ještě ze své pravlasti, neboť dodnes v některých částech Indie kmeny příbuzné Romům zpracovávají kov tímto způsobem. Z dalších témat možno připomenout legendární romskou virtuosku Cinku Pannu v několika provedeních, podkováře, Romy na cestách, romské osady.

V jeho díle najdeme i cimbalovou kapelu, v níž zaujme bodrý basista či cimbalista u cimbalu. Objeví se také náměty náboženské. Z jeho Betléma dýchá klid a pohoda ukrytá v dobráckých tvářích prostě vyhlížejících světců (viz Madona s děťátkem, obr. č. 2).

Rovněž tematicke žen, jejich údělu radostnému i nelehkému, věnuje řezbář ve své práci poměrně velký prostor. Nalézáme ženu v mnoha podobách: žena s dětmi, žena u díže s těstem, žena s pecnem chleba, žena-přadlena.

Dezider Fertő byl maďarský Rom usedlý na Slovensku, kde nežil izolovaně, nevyhýbal se proto ani námětům ze slovenské a maďarské kultury.

Po stránce povrchové úpravy uškodila vzhledu některých jeho prací přemíra laku, naštěstí však k jeho použití autor nesahal vždy.

Dílo Dezidera Fertő je možno zařadit mezi tvorbu insitní. Drobná dílka působí silou ukrytou v jednoduchosti a jasném sdělení. Toto sdělení je prosté: život a jeho velké i drobné radosti zažívané ve dnech všedních i svátečních.

Dezider Fertő netvořil na prodej, i když zájem o jeho práce byl značný. Naštěstí však gemerský řezbář myslel na budoucnost a nechtěl, aby se jeho tvorba rozprášila mezi jednotlivé sběratele. Za svého života začal jednat s Muzeem romské

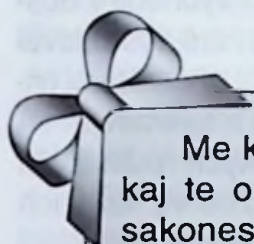

kultury o odkoupení celé sbírky svých řezeb. Náhlá smrt byla bolestným překvapením nejen pro jeho blízké, ale také pro pracovníky muzea, kteří znali osobně jeho temperament a chuť do další práce.

Touto cestou dovolu, abych poděkovala všem, kteří pomohli splnit přání autora, totiž uložit sbírky ve stánku kultury Romů a tím zajistit její budoucí prezentaci. Dík patří Aleně a Tiboru Horváthovým z Rimavské Soboty, Anně Váradyové z Gemerské Vsi, PhDr. Arne Mannovi a PhDr. Evě Šimečkové z Bratislavy.

*PhDr. Jana Horváthová
odborná pracovnice MRK*

Milí čtenáři, budeme veľmi radi, poskytnete-li Muzeu romské kultury ďalší typy a kontakty na romské dřevořezbáře. Pomůžete nám tím rozšířit sbírkový fond muzea, jenž má být obrazem kultury Romů našich i zahraničních.

Me kamahi, hoj te oven po svito bare but čačukane romane manuša, kaj te ovel len but godi, kaj te phiren ando školi taj kaj te šegitinen sakoneske, kaske oda kampol. Me kamav, kaj ala čačukune manuša te phiren k'ola nipi, so lenge kampol, taj te den lenge sa, so pe dela. Kaj oda te ovel šukar šegetino manuše manušeske. Kaj amenge savorenge pe te dživel po svito feder. Kaj te n'oven čore, diline, sako jekh Rom te ovel rendešno, lacho manuš, bachtalo p' oda svito, taj kaj sako te arakhel peskero lacho drom.

*Drahlava Radičová
Rožňavská 31
979 01 Rimavská Sobota*

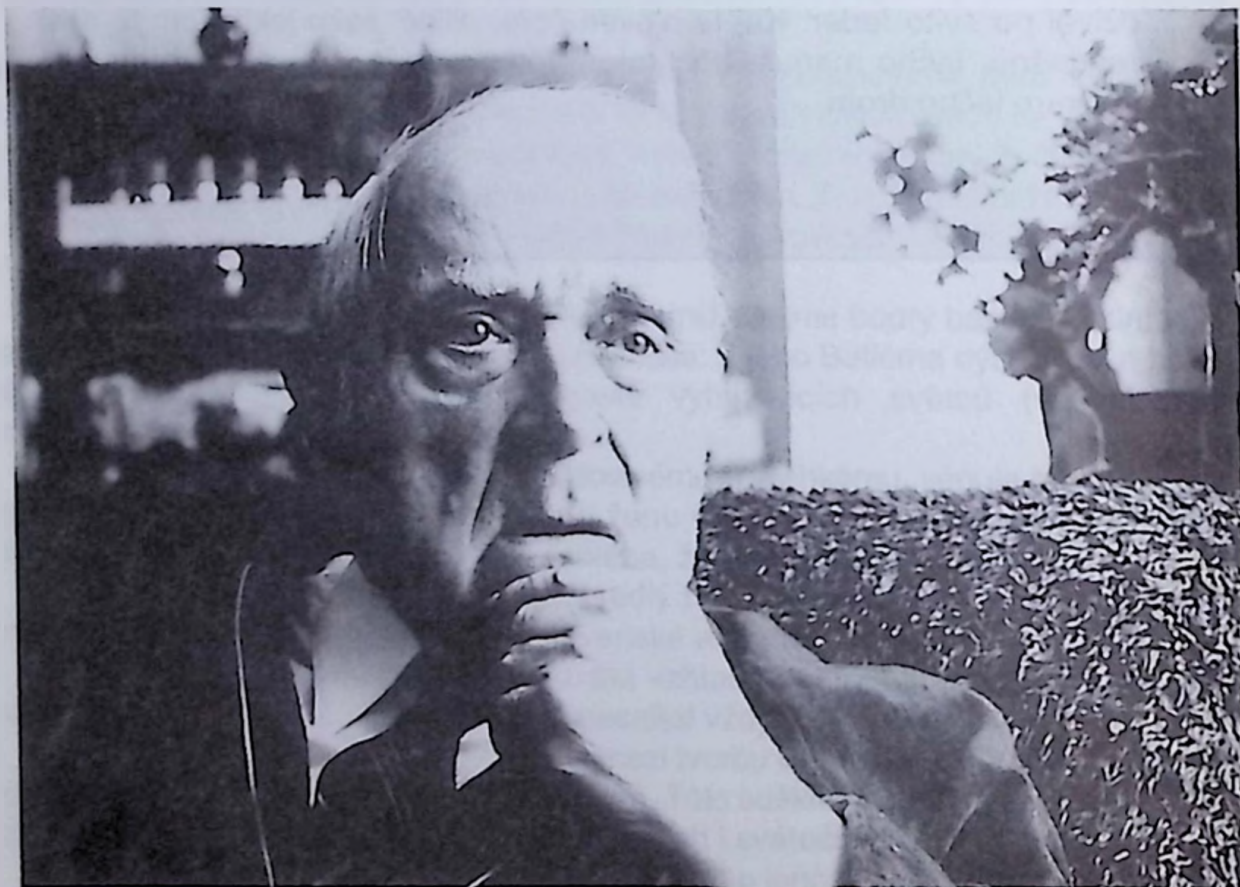
PORTRÉTY

RADE UHLIK

Jeden z pionýrů v oblasti zkoumání romského jazyka, romské lidové slovesnosti a etnografie, sběratel ústních podání a zapisovatel pohádek, písní, hádanek a rčení byl Rade Uhlík.

Narodil se v Sarajevu v r. 1899 jako jediný mužský potomek otce Slováka a matky Srbky. Po otci Slovák - Uhlík (Uhlík), po matce Srb - Rade. Základní školu vychodil v Bosně a střední ve Vídni, kde žila jeho starší sestra. Na Bělehradské universitě vystudoval germanistiku. Za letních návštěv u sestry ve Vídni se seznámil s německými učebnicemi orientálních jazyků a později získal i praktickou znalost hindštiny, arabštiny a turečtiny.

O Romy se začal zajímat po první světové válce. Chodil do romských rodin a učil se jejich jazyku. Zprvu k němu Romové neměli důvěru, což bývá běžné ve vztazích segregované etnické komunity k „vetřelcům“. Rade však byl zvědavý a úpomý „vetřelec“ a důvěru Romů si brzy získal. Cestoval s cikánskou *čergou* po Bosně a po Srbsku.

Rade Uhlík
Fotografii zapůjčil D. Acković

Prvním literárním plodem toho putování byla sbírka romských písní, která vyšla v roce 1937 v Prijedoru. O tři roky později vydal překlad Nového zákona do romštiny. Po válce mu vyšel stručný slovník *Srpskohrvatsko-ciganski rečnik* (Romane alava, 1947). Anglická verze slovníku vyšla však mnohem dříve v Liverpoolu (*Bosnian-Romani Vocabulary*, 1943).

Jako učitel němčiny působil Uhlik v Bosně a v Srbsku (Brčko, Tuzla, Prijedor, Niš, Sarajevo). Po druhé světové válce začal pracovat jako vědecký korespondent Orientálního oddělení Krajského muzea v Sarajevu. V muzejním časopise publikoval řadu lingvisticko-etnologických romistických článků. Mezi nimi jsou nejvýznamnější ty, které se týkají typologické povahy romštiny a gramatických kategorií infinitivu, imperativu, negace, deminutiv a onomastických jevů.

Zasloužil se též o realizaci filmu *Skupljači perja* (Nákupčí peří, 1967), k němuž přeložil celý scénář do romštiny a pomáhal jakožto odborný poradce jeho režiséru Aleksandru Petrovičovi. Je to snad první film natočený pouze v romštině.

Jeho základním dílem je *Srbochorvátsko-romsko-anglický slovník* (Srpskohrvatsko-romsko-engleski rečnik), který vyšel v r. 1982.

Významná je též Uhlikova sbírka romské poezie (*Izbor iz ciganske poezije*) z roku 1957, přebásněná do srbštiny básníkem Brankem V. Radičevićem. Jeho četné sbírky pohádek bohužel nevyšly tiskem a jsou zachovány jen ve strojopisech.

Byl pionýrem v romistice nejen v jihoslovanském, ale v celosvětovém měřítku. Od roku 1937 do 1957 publikoval své články v londýnském odborném časopise *Gypsy Lore Society*.

V r. 1966 ho pozvala vláda Indie, aby přednášel jako hostující profesor na Dillíské universitě.

Rade Uhlik věnoval celý svůj život Romům. Psal o nich, o jejich jazyce a životě, cestoval s *čergou*. Pro společenské a kulturní sebeuvědomování Romů a pro záchranu jejich ústní literatury udělal mnohem více než kdokoli jiný. Přistupoval k Romům velice lidsky a přátelsky. Děлил se s nimi o jídlo, košile, boty i střechu. Když jsem ho před několika lety navštívil v jeho sarajevském bytě, dlouze mi o svých putováních s Romy vyprávěl. Byl tehdy už dost nemocný.

Zemřel 12. června roku 1991.

S. Kostić

POZNÁMKA: * ČERGA, ČERGARI, GURBETI

Slovo *čerga* znamená „cikánský stan“, ale vztahuje se i na celou družinu, jednu nebo více rodin, putující a bydlící v jednom táboře. Původ slova je turecký: *čer*ge/čergi <|s>čer (improvizovaný, nedbale, nahodile provedený) + *gi/ge/gu/gü* - u deverbativ tur. sufix označující nástroj, prostředek nebo dávající jim abstraktní význam).

Z turečtiny se toto slovo dostalo do balkánských jazyků a odtud i do romštiny, neboť tu se jeví v srbské podobě - *čerga* nebo *crga*, nikoliv v původní turecké. Řecké etymologické slovníky označují slovo *tserga* jako výpůjčku ze slovanštiny, která má turecký původ. Vedle *čerga* se vyskytuje i několik variantních tvarů: *cehra*, *cera*, *cara* a *cira*, které svědčí o velkých formálních změnách - frikativizace [g] > [h], jeho metateze s r (*cehra*) a posléze splynutí těchto dvou hlásek v „hrčivě“ [r], typické pro některé romské dialekty na Balkáně (*cira*), nebo k oslabení až k zániku toho h (*cera*, *cara*).

Od slova *čerga* je odvozeno i označení skupiny kočovných Romů na Balkáně - *Čergari/Čergaši*, kteří jsou v některých oblastech nazýváni také *Gurbety*. Tento název je odvozen z arabského *gurbat* (život mimo domov, vyhnanství, cestování po cizině), které bylo přejato prostřednictvím turečtiny, kde *gurbet* má tentýž význam (absence from home, exile, foreign travel). V turečtině jsou tito poutníci označováni slovem *gurebá* (strangers, people living out of their own country, paupers - poutníci, lidé žijící mimo svou zemi, chudáci; Hony, H.C., A Turkish-English Dictionary, Oxford 1947).

O DŽUC'HEL DŽAMUTRO PES ZETĚM

Tato pohádka je jedna z několika stovek pohádek, které Rade Uhlik sebral a zapsal na stroji. Kopii zápisu, kterou jsme měli k dispozici, jsme před několika lety získali přímo od sběratele. Text strojopisu je, bohužel, na mnoha místech špatně čitelný. Zde přenášíme nezměněný text originálu v Uhlíkově transkripci. Překlad do češtiny je víceméně doslovný, aby bylo snazší oba texty porovnat po jazykové stránce.

Saha c'uc'e jekh phuro rrom the seha le trin čheja. Sa brš pala brš, vi gole phuro-rrec'e čheja barile sar šaj lena rromeh. Gaja jekh rat gov phurorro sar sovela, dikhlah suno kaj pire majphuredere čheja dija rromeh-te pale varesavo džuc'hel. Kana dīve-saljah thaj o phurorro uštilah teharinaha, vov lijah pire majphuredere čheja vastehtar thaj ikaldah la pe jekh drom. Andegolehte avela okotar varesavo rrom a gova saha gov džuc'hel thaj vov c'erdinaljo ando manuš. Kana vov dikhlah gov rromeh kaj ačhel po drom pire čhejaha, vov vac'ardah lehc'e:

- An tu, rromeja, gov c'ire čheja pala ma.

A gov phurorro vac'ardah an pehte gaja: „Devla dragona, sar mae mo suno mot-hodah thaj savo pharipe čhutah an mo ilo, majfeder hi te dav me čheja pala fijekahte, a te na dav la pala o džuc'hel.“ Gaja vov dijah pe čheja pala gov rrom. Gov rrom thodah e rakljac'e prne pe pire, a kana voj uštadah pe lehc'e prne vov trin droma boldinaljo pe jekh thaj xasaljo gov thanehtar gaja kaj ni o phurorro našti dikhlah pe savi rig vov pelo-tar lehc'e čhejaha. Vov idardah gole lehc'e čheja ande jekh baro vošutno c'her. Kana vov la andah, vov vac'ardah lac'e:

- Tu akana tromah te putreh sa e so-varde, a gaja jekh in tromah nisar.

Ni nac'hilah ni kurko dīvesa gothe ande gov pero mulah varesavo rrom, a vov ande le the hanade le ande limorja. Vov džal ande aver sovardi the pelo ande gov limorja pe gov rromehko limori. Angolehte vov ikaldah gov mule rromeh andar o limori thaj sa xalah le, a e kokala c'idijah thaj andah len an-

Byl jednou jeden starý člověk a ten měl tři dcery. Plynul rok za rokem a ty jeho dcery vyrostly a byly už na vdávání. Ale jedné noci, když ten starý člověk spal, zdálo se mu, že svou nejstarší dceru provdal za nějakého psa. Když se už rozednívalo, stařec hned za úsvitu vstal, vzal svou nejstarší dceru za ruku a vyvedl ji na cestu. Vtom se odněkud objevil jakýsi muž - a to byl ten pes, který se (byl) přeměnil v člověka. Když toho člověka spatřil, zastavil se se svou dcerou na cestě. Ten mu řekl:

- Pojd', člověče, s dcerou ke mně.

A starý na to:

- Bože drahý, jak mi to ten můj sen vše řekl a všelijaké starosti mi vložil do srdce. Nejlépe bude, když svou dceru provdám za kohokoli jiného, než abych ji dal za ženu psovi. Tak (on) dal svou dceru tomu muži. Ten si položil její nohy na své, a když si (ona) stoupla na jeho nohy, on se třikrát zatočil a zmizel i s ní z toho místa, takže ani stařec nemohl zpozorovat, kterým směrem s jeho dcerou odešel. Ten ji unesl do jednoho velkého lesního domu. Když tam vstoupili, řekl jí:

- Můžeš vejít do kteréhokoli pokoje, ale jen tento zde se vůbec neodvažuj otevřít.

Neuplynul ani týden a tam v tom místě zemřel nějaký člověk, kterého

de goj sovardi pe okole aver mulikane kokala. A goj lehc'i rromni sa dikhlah katar e di-khavni so vov c'erdah thaj zurale xolalji pe lehte. Džikaj vov xalah gov rromeh ande li-morja, lehc'i rromni vac'ardah an pehte:

- Me kam-putrav vi gaja sovardi, so avela manca te avela. Angova voj sa po-loc'e putardah vi goja sovardi kaj vov lac'e vac'ardah te na nisar tromal te putrel la. Kana voj putardah goj sovardi saha la so te dikhel. E sovardi saha pherdi kokala, a gov kokala seha sa e mule manušendar kaj lako rrom xalah len, a lenpe kokala ikalela, anela thaj učarela len ande goj sovardi pe jekh than, upral pe aver kokala. Kana lako rrom nakhavela gov mule rromeh thaj andah lehc'e kokala ande goj sovardi, vov pale hul-jardah pehtar goj džukhlani morc'hi, inosaljo the pale c'erdinaljo manuš sar vi kaj saha majsig thaj dijah ke pi rromni ande sovardi.

Dikhindu lehc'i rromni so hi vov thaj so c'erdah, voj saha zurale xoljariko pe lehte. Kana vov dijah late ande sovardi thaj dikhlah kaj hi voj gaja phape opeh i, vov kam la phu.el, vac'arindo:

- Mae erdol-pe kaj tu san vareso sar i hardini. Mothov tu mae, so hi c'uc'e?

A voj phendah lehc'e:

- Me najsem nasvali, mae inaj niso.

A vov vareso dijah pe godi thaj mothodah pe rromnjac'e:

- Me akana džav te anav c'e da, inči li gov c'iro pharipe nac'hola tu kana anava la.

Pala golehte vov pelo dží pe jekh umal thaj cerra c'inosaljah, a pegova c'erdinaljo sar vi la i dej. Gaja vov avilo-tar i ke goj pirri rromni ande sovardi thaj kam la phučel, badí sar lac'i dej:

- Sar san tu, čhe, c'ire rromeha thaj sar ic'ardoh leha. A voj kam-vac'arel pe dac'e:

- Na te vorba, gugli dejorrijel Na te phučeh ma niso pala gova. Man dijah mo dad pala o džuc'hel. Vov hi e jrac'ako. Vov sikadol orac'aha e manušende thaj daravel len. Vov hl ođiveha c'erdinajvol ando džuc'hel thaj kana khonik merel, vov džal thaj ikalal e andar

pohřbili na hřbitově. Ten manžel šel ke hrobu toho člověka, vyhrabal ho a snědl. Kostí hodil do zavřeného pokoje, ve kterém byla spousta kostí z jiných mrtvých. To vše, co (on) udělal, viděla jeho manželka okénkem a velice se rozzlobila a polekala. Když (on) snědl mrtvolu z hrobu, jeho manželka si řekla: „Otevřu i tento pokoj, ať se se mnou stane cokoliv!“ Pak pomalu otevřela dveře toho pokoje, kam řekl, že nesmí vstoupit. Jakmile pootevřela dveře, měla se nač dívat: Světnice byla plná kostí! Byly to kosti zemřelých lidí, které její manžel sežral, kosti posbíral a naházel je do pokoje na jedno místo, přes jiné kosti. Když sebral kosti téhle mrtvoly a přinesl je do (toho) pokoje, svlékl ze sebe psí kůži, co nejrychleji se přeměnil v člověka a šel k manželce do jejího pokoje.

Když manželka viděla, co je (on) zač a co udělal, velice se na něj zlobila. Jak vstoupil do pokoje a viděl jak, je těžkomyslná, zeptal se jí řka:

- Zdá se mi, že jsi nějaká špatná. Řekni mi, co ti je!

Ona odpověděla:

- Nejsem nemocná, nic mi není.

Ten si ale něco umínil a říká manželce:

- Ted' půjdu a přivedu tvou matku, snad tě přejde smutek, až ji přivedu. Vyšel ven, odešel na (jednu) louku a chvíli počkal. Pak se přeměnil v její hodnou maminku. Potom se od tamtud vrátil do světnice a ptal se manželky jako hodná maminka:

- Jak je ti, dcero, s tvým manželem a jak se snášíte?

A ona říká matce:

- Nemluv o něm, sladká matičko! Nic se mne na něj neptej! Otec mě provdal za psa! Je to upír, noční démon. Má ve zvyku v noci strašit lidi. Vždy se přemění v psa, a když někdo

o limori ta xal le, a lehc'e kokala sa c'idel, anel len thaj čhuvel len ande jekh sovardi.

Gaja voj sa mothodah pe dac'e so vov c'erel. Kana vov zumadah la thaj sa ašundah so voj mothodah lehc'e, gova sah lehc'e pharipe thaj pajekhvarate xuklo pe prne, astardah vi la thaj xalah la. Palagolehte c'idijah vi la e kokalujrica thaj čhudijah vi len ande goj sovardi pe okola aver kokala.

Pala golehte gov čhejako dad pala jekh jrat diklah suno kaj vi e maškarutne pire čheja dijah rromehte pala o džuc'hel. A kana dīvesaljah, o phuro ikaldah voj gole maškarutnja po drom te del la rromehte. Sar o phuro zac'arela po drom e čhejaha, gaja pale avilo angla lehte gov rrom kaj idardah e phuredere čheja. A gov phuro dijah le bidžanindo vi e maškarutne raklja. A vov vi la idardah ande gov garudino vošehko c'her sar vi e phuredejra. Gaja vov vi la dijah le putrel sa e sovarde, a goja te na nisar putrel. A voj čorri putardah vi goja kaj seha e kokala an late. Pale ni nac'hilah ni kurko dīvesa, a gothe ande gova lengo pero mulah varesavi rromni, a vov pale c'erdah-pe džuc'hel te ikaldah vi gole mule rromnja the xalah la. Akana goj čhej diklah kaj vov c'erdinaljo ando džuc'hel thaj sar ikaldah gov rromnja mulja andar o limori te xal la, a lac'e kokala c'idijah thaj andah len ande goj sovardi pe okola aver kokala, a voj c'erdinalji xoljariko pe lehte sar beng. Pala golehte vov avilo c'here thaj dijah andre ande sovardi ande savi saha, lehc'i rromni. Kana vov diklah la kaj hi voj xoljariko, vov kam-phučel la: - So san tu, rromnje, vareso xoljariko pe mande?

Voj phendah lehc'e:

- Me naj sem niso xoljariko ni pe kahte.

A vov kam-phenel lac'e:

- Džav-tar me akana pala i dej.

Pegova vov pelo-tar po drom thaj inosaljo te pale c'erdinaljo an la i dej, a pala golehte avilo-tar late the kam-phučel la:

- Gugli mrni čhejorrije, kaj hi mo džamutro? Sar san tu leha? So tu c'ereh? Kaj pelo mo džamutro?

A pala golehte voj xuklah thaj čumidijah-pe laha, kaj pac'ajah kaj gova hi la i dej,

zemře, odejde na hřbitov, vytáhne mrtvolu, sní ji, její kosti sebere a hodí do jednoho pokoje.

Řekla matce vše, co (on) provádí. Potom se on, který vyslechl její stížnosti, vrátil jako manžel, vrhl se na ni, popadl ji a sežral. Pak sebral její kosti a hodil je k oněm kostem do pokoje.

Opět se otci té dívky jedné noci zdál sen o tom, jak teď svoji prostřední dceru provdal za psa. A když se rozednilo, starý vyvedl tu prostřední dceru na cestu, aby ji provdal. Jak byli s dcerou na cestě, opět přišel před něj ten muž a unesl mu ji. Tak ten nevědomý člověk provdal i svou prostřední dceru. Ženich ji odvedl do svého skrytého lesního domu jako předtím její nejstarší sestru. I jí dovolil, aby chodila do všech pokojů, ale jen do toho jednoho ne. A ona chudinka otevřela i ten pokoj, kde byly kosti. Ale potom neuplynul ani týden, a když tam v jejich místě zemřela jakási žena, on se opět přeměnil ve psa, vyhrabal mrtvolu té ženy a snědl ji. Když dívka viděla, jak se přeměnil v psa, jak vyhrabal mrtvolu ženy z hrobu, sežral ji a její kosti sebral a dal do toho pokoje na jiné kosti, i ona se na něj rozzlobila jako čert. Potom přišel, vstoupil do pokoje, kde byla ona. Když ji viděl rozzlobenou, zeptal se jí:

- Co je ti, ženo, nějak jsi na mne nazlobená?

A ona mu odpověděla.

- Na nikoho nejsem nazlobená.

A on nato říká:

- Ted' jdu za tvou matkou.

Pak šel ven na cestu a přeměnil se v její matku. Potom přistoupil k manželce a zeptal se jí:

- Má sladká dcerko, kde mám zetě? Jak je ti s ním? Co děláš? Jak se máš? Kam šel zeťák?

a ni džanglah kaj gova hi lako rrom. A pe-gova dijah vorba:

- Na te deh mae vorba niso, gugli mrni deyorrije, te džaneh so hi o del. Gathe kaj man dijah mo dad, gava inaj manuš, gava hi e jrac'ako andar e limojra.

A voj, ic'arindo kaj gova hi lac'i dej, voj sa mothodah lehc'e so vov c'erel. Kana ašundah vov latar gasave alava, vov pe late gaja, xolaljo, jekhvaratar xuklo thaj dijah la mrtik thaj vi la xalah sar vi okole lehc'e pheja. Pegova la e kokala k rrisardah ande goj sovardi pe okola kokala.

Pala golehte gov čhejengo dad pale jekh jrat dikhlah suno kaj vi e tritonja čheja, e maj majternedejra, dijah pala jekh džuc'hel. Gaja vov phuro lijah vastehtar vi e maj ternedejra čheja thaj ikaldah vi la pe gov drom kaj vi okolen don averen ikaldah te del la romehete. Ni nac'hilah cerra, a pale gov rrom avilo angla lehte kaj idardah okole do rakljen thaj kam-mangel gole raklja e phurehtar pala pe. A go phurorro bidžanindo ni pala so, dijah le vi gole tritonja čheja, a vov dijah la mrtik the idardah la ande gov piro durutno vošehko her. Kana vov la andah in a, vov kam-vac'arel vi lac'e:

- Ake, me mukav tu, tu šaj putreh sa e sovarde, a pale na te xoxado te tu putreh gaja sovardi. Kana vov pelo-tar andar o c'her, voj uštel thaj putardah sa e sovarda, a pala golehte putardah vi goja kaj vov phen-dah lac'e te na putrel la. A kana putardah la, saha la so te dic' hel. Goj sovardi saha pherdi kokalenca kaj vov sa xalah e mulen thaj gov lenpe kokala anela ande goj jekh sovardi. Pale ni nac'hilah duj-trin dīvesa, a gothe ando pašipe mulah jekh čavorro. A lako rrom pelah thaj ikaldah vi le andar o limorici thaj xalah le. Kana goj lehc'i rromni dikhlah gova sar voj xalah e čavorreh thaj lehc'e kokalica c'idijah thaj sar andah len the čhudijah pe aver mulikane kokala, voj zurale daralji golehtar. Gaja sar vov dijah ando her, vov čudijah pehtar goj džukhlani morc'hi thaj pale c'erdinaljo rrom sar vi kaj saha. A goj lehc'i rromni garudili pala e udar, aladah bari jag ando c'her. Angolehte vo dijah mrtik goj

Ta (dcera) skočila, políbila se s ní, myslela si, že to je její matka. Nevěděla, že je to manžel. Nato odpověděla:

- Ani nemluv, milá matičko, věříš-li v Boha. Sem, kam mě provdal můj otec, to není člověk. Je to noční hřbitovní démon. A považujíc ji za skutečnou matku vyprávěla vše, co (on) dělal. Když slyšel (ta) její slova, byl tak rozhněván, že se na ni vrhl, uchopil ji a sežral jako i její sestru. Potom její kosti hodil do pokoje přes jiné kosti.

Otec těch dívek jedné noci opět měl sen, jak i třetí, nejmladší dceru provdal za psa. Tak vzal za ruku i tu nejmladší dceru a vyvedl ji na onu cestu, kam vodil její sestry, aby je provdal. Neuplynulo mnoho času a přišel stejný člověk, který unesl jeho dvě dcery a chtěl unést i tuto. Starý ho nepoznal a dal mu i třetí dceru. On ji uchopil a unesl ji do svého vzdáleného skrytého lesního domu. Když ji přivedl dovnitř, povídá jí:

- Ted' tě tu nechám. Můžeš otevřít každý pokoj, ale ani omylem nesmíš otevřít tento jeden.

Jakmile odešel, ona šla do všech pokojů a také i do toho, který jí manžel zakázal. A když otevřela, bylo nač koukat! Pokoj byl plný kostí z mrtvol, které on sežral a kosti nanosil do toho pokoje.

Neuplynuly ani dva-tři dny a tam v blízkosti zemřelo (jedno) dítě. Její muž šel, vytáhl ho z hrobečku a sežral. Když (ona) to viděla, jak žere dítě, pak sbírá kosti a hází je na hromadu jiných kostí, začala se ho strašně bát. Když přišel domů, shodil ze sebe psí kůži a přeměnil se v člověka, jak tomu bylo i předtím. Jeho žena byla blízko dveří, kde (byla) rozdělala velký oheň. Vzala jeho psí kůži a hodila ji do ohně. Tak kůže

lehc'i džukhlani morc'hi the čhudijah la pe jag, vi gaja voj sa phabili. A kana vov diklah gova kaj voj čhudijah lehc'i pe jag ta sa phabili, vov kam-vac'arel lac'e:

- Rromnije, te na tu čhudijana goj mrni morc'hi pe jag te phabol, me xalema vi tut sar vi c'ire phejen kaj nakhadem. A gova hi c'iri bax te na xasareh o šoro thaj te na me xav tu.

Ejke, phralale, sar saha gov phureh e čhejenca thaj savi bax dijah len o sumnalo del, a e maj ternedejra čheja dijah o del lači godi thaj te voj na phabardaha goj lehc'i morc'hi, vov xalaha vi la. A gaja voj akana ačhili džuvindi the baxtali leha džike piro meripe.

Romský text připravil Miroslav Kostić

šořela. Když (on) viděl, jak mu spálila kůži, řekl jí:

- Ženo, kdybys nebyla hodila moji kůži do ohně, sežral bych tě jako tvé sestry. Měla jsi štěstí, že jsi neztratila hlavu a že jsem tě nesežral.

Hej bratři, tak to bylo s těmi stařečkovými dcerami a takový osud jim udělil svatý Bůh. A té nejmladší dceři dal Bůh rozum. Kdyby nebyla spálila kůži, byl by sežral i ji. Ale ona zůstala naživu a byla s ním šťastná až do své smrti.

*Z gurbetského dialektu romštiny přeložil
Svetislav Kostić*

Komentář k pohádce **Džukel džamutro:**

Podle katalogu AaTh lze tuto pohádku řadit pod typ 311, 312. Pod stejný typ patří pohádka *O Preparúdovi* (Pal o Preparudo) obsažená ve sbírce *Romské pohádky* (Odeon 1973, viz anotace). Namísto psa-upíra tu vystupuje Preparudo, černokněžník-lidožrout, který se proměňuje (paruvel=měnit) v bohatého pána a zláká postupně dvě dcery chudé romské vdovy, aby s ním odešly z domova. Po cestě se promění ve zlatou kouli, která nejprve jednu, pak druhou dívku odvede do Preparúdova zámku v lese. Ani první, ani druhá dcera neuposlechne Preparúdův příkaz a nesní nos a oči z lidské hlavy, ze které má posléze uvařit polívku. Ani jedna nedá napít holoubkovi vody ze studny s odůvodněním, že nemá čas. Když Preparúdo po příchodu z lovu zjistí, že ho žena neuposlechla, sežere ji - jako před tím spoustu jiných. Teprve třetí dcera, pro kterou si přichází poté, co postupně sprovodil první dvě ze světa, tuší, že Preparúdo je zlá bytost a jde s ním proto, aby osvobodila své sestry. Dá napít holoubkovi, ten jí poradí, co má udělat s lidským nosem a očima, aby Preparúdo nepoznal, že je nesnědla, řekne jí také, jak má Preparúda zničit a oživit své sestry i všechny další oběti. Třetí nejmladší sestrě se to všechno podaří. Pohádka končí naprostým happy endem - na rozdíl od pohádky *Džukel džamutro*, kde se první dvě sestry k životu nevrátí. Na druhé straně se však „gurbetský“ pes-lidožrout promění v člověka a žije šťastně s nejmladší sestrou. Přes tyto formální rozdíly v „úboru“ postav, přes obměnu motivů, jsou obě pohádky svým typem totožné.

Ke zcela totožnému typu patří rovněž indická pohádka zaznamenaná německým badatelem Rudolfem Tauscherem a uveřejněná v jeho sbírce *Volksmärchen aus dem Jeyporeland* (Berlin 1959). Tygr se stává zeťem chudého tkalce z kasty dombů (!) a postupně si odvádí šest jeho dcer, které sežere - podobně jako pes-upír sežral dvě dcery v romské pohádce z Bosny. Teprve sedmá, nejmladší dcera tygra zabije. Z ohlodaných kostí už živé sestry nepovstanou, jako nepovstaly ani v romské pohádce z Bosny. V indické pohádce je ovšem tygr zabit, nikoli osvobozen a změněn v člověka. Sběratel uvádí na konci německého překladu pohádky dvojverší v urijštině, tedy v jazyce, v němž mu vypravěč pohádku povídal. Dvojverší ocitujeme:

Budhi tille, poroku mari,
buddhi no tille, ape se mori.

Je-li rozum, druhého zabije,
není-li rozum, sám umře.

Pohádku vyprávěl sběrateli pokřesťanštěný příslušník kasty dombů - Joseph Kosla z vesnice Gingiriguda, okres Koraput, stát Orisa. Záznam pochází z roku 1933.

Další naše poznámka odbočuje od pohádek a otevírá pole hypotézám o možném přibuzenství Romů s tou nebo onou džátí (kastou) z nesčetného množství indických kast, s tím nebo oním etnickým společenstvím, kterých je v Indii rovněž bezpočet. Sběratel Tauscher v předmluvě ke své folklorní sbírce pohádek podává základní informaci o vypravěčích, jejich etnokulturní příslušnosti, o státě, ve kterém žijí, a o jazyce, v němž byly pohádky zaznamenány. Většinu pohádek mu vyprávěli příslušníci kmene-kasty dombo. Dombové patří mezi původní obyvatele Indie, kteří na jejím území žili před příchodem kočovných arijských dobyvatel. Ti se valili do Indie ze severu v době asi tisíc pět set let před naším letopočtem. Přispěli k rozvratu tehdy už zanikající protoindické kultury - jedné z nejstarších známých kultur na světě - tzv. mohendžodárské nebo harrapské. Část těch, kteří ji vybudovali, zatlačili na geografický okraj země, tj. na jih, do džunglí, druhou část pak zatlačili na sociální okraj nově se utvářející společnosti.

Historici se dnes shodují na tom, že příslušníci velice rozšířené kasty domů jsou potomci původních předarijských obyvatel Indie. Název dom má mnoho obdob: dum, domra, dumra, domba, dombo, dombi. (Ještě dnes se mezi Romy u nás vyskytuje příjmení Dombi!) Podle Tauschera se mnohé rody dombů živí hudbou (I), drobným obchodem, někteří jsou tkalci. Proslavili se též svými léčitelskými praktikami a magií. Jsou výbornými vypravěči, a právě pohádky tvoří největší poklad jejich slovesného folkloru.

Orisa leží na samém východě Indie. Byli-li by orisští (=urijští) dombové vzdálenými praprapředky evropských Romů (etymologická souvislost mezi názvem dom a Rom je neoddiskutovatelná), pak se naskytá otázka, jak se dostali z nejzazšího východu Indie na západ, do západních států Rádžasthánu a Pandžábu, odkud pak putovali dále na západ až do Evropy. I na tuto otázku se nabízí jedna hypotetická odpověď. Rozlehlá východoindická území odolávala dlouhou dobu expanzi různých „arijských“ říší, které se utvářely na západě. Teprve jeden z nejslavnějších panovníků starověké Indie, Ašóka, dobyl území Kalingů - dnešní Orisu. Stalo se tak v roce 260 před n.l. Dva ze čtrnácti Ašokových skalních nápisů se nacházejí v Orise (Tauscher, s. I, předmluva). Indická historička Romila Thaparová cituje ve své studii „History of India“ (vol. I., London 1966, s. 72) jeden z Ašokových nápisů, kde se říká, že při tomto dobovačném tažení bylo „sto padesát tisíc lidí deportováno, sto padesát tisíc zabito a mnohonásobně více jich zahynulo...“ (Po příšerné řeži se pak Ašóka zděsil svých skutků, přijal náboženství ahimsy - nenásilí, tj. buddhismus, a stal se jeho šířitelem). Důležitá informace pro ty, kteří se chtějí dopídit prehistorie Romů, by mohla být zpráva o deportacích. Nejen Ašóka, ale řada dalších panovníků deportovala masy lidí z jednoho kraje do druhého, aby jich mohlo být použito například k vypalování pralesů a přípravě orné půdy. Nemohli mezi oněmi deportovanými být i předci dnešních dombů, rádžasthánských a pandžábských domů, a snad i prapříbuzní a praprapředci alespoň některých romských rodů?

Vraťme se z fantastických hypotéz k pohádkám. Obdoba romské pohádky z Bosny „Džukel džamutro“ s „Preparudem“ slovenských Romů a domskou pohádkou „Tygr zetěm“ (Der Tieger als Schwiegersohn, s. 17-20) může někomu připadat jako třípytná nitka spojující dom(b)y s Romy nebo nitka vedoucí pohádky z Indie do Evropy, nitka utkaná právě oněmi domsko-romskými tkalci, jak předpokládá nedávno zesnulý německý etnolog a indolog profesor Heinz Mode z Halle. (Abstrakt předmluvy k jeho sbírce *Zigeunermärchen aus aller Welt* je uveden v anotacích tohoto čísla). Třípytná nitka je ovšem spíše jen pouhé zátřpytnutí, které zatím nemá hmotnost vlákna. Pro jeho zhmotnění by bylo zapotřebí sebrat a zhodnotit mnohem více údajů. Avšak většina bádání, která vedou k odhalení „hmotných“ skutečností, začínají právě oněmi zátřpyty fantazie.

MH

ZUSAMMENFASSUNG

Der 1899 in Sarajevo geborene Sohn einer Slowakin und eines Serben Rade Uhlík ist studierter Germanist mit selbst angeeigneten Kenntnissen des Hindi, Arabischen und Türkischen. Bei seinen Zusammenkünften und Reisen mit den Roma als einer der ihren in deren Zeltgemeinschaft, Tšer-ga (über den Balkan aus dem Türkischen - „schlampig zusammengebaut“), sammelte er ihre Lieder und veröffentlichte dann auch ein kurzes Wörterbuch. Nach seiner Tätigkeit als Deutschlehrer wirkte er in der orientalischen Abteilung des Sarajevar Landesmuseums und trat dort durch seine Publikationen über verschiedenste Aspekte der Grammatik des Romanes in Erscheinung. Dank seinen Kenntnissen konnte der Film von Aleksander Petrović, *Skupljači perja* (Einkausgefieder, 1967) ganz in Romanes realisiert werden. Seine Artikel wurden von der Gypsy Lore Society stetig, seine Sammlung von Gedichten der Roma 1957, sein Hauptwerk, das serbokroatisch-romanes-englische Wörterbuch, 1982 veröffentlicht, während seine Märchensammlungen nur in maschinengeschriebener Form erhalten sind. Diese Schlüsselfigur der Romistik starb zwei Jahre vor dem Ausbruch des Bürgerkriegs in Bosnien.

Beispielhaft folgt ein von ihm aus eigener Hand erhaltenes Märchen mit tschechischer Übersetzung von Svetislav Kostić von drei Schwestern, die nacheinander einen Mann heiraten mussten, der sich in einen Hund verwandelt und Menschen frisst. Erst der dritten gelingt es, den Bann zu brechen und nicht aufgefressen zu werden.

Milena Hübschmannová führt dieses Märchen auf den Märchentyp 311/312 in der Typologie von Aarne/Thompson zurück und verweist auf ein vergleichbares, früher bereits veröffentlichtes Märchen slowakischer Roma, bei dem die älteren Schwestern wiedererweckt werden, es aber zu keiner Erlösung des Ungeheuers kommt. Derselbe Ablauf mit einem Tiger statt dem Hund und sieben statt drei Schwestern aus dem Stamme der Domben (!) wird in dem indischen Märchen „Der Tiger als Schwiegersohn“ aus dem Sammelband von Rudolf Tauscher „Volksmärchen aus dem Jeyporeland“ (Berlin 1959) nachgewiesen.

Die Domben waren für den Märchensammler Tauscher die ergiebigste Quelle. Sie lebten schon vor der Ankunft arischer Nomaden in Indien, welche die hochstehende Mohenjar- oder Harrapakultur samt ihrer Träger ins soziale Abseits drängten. Die Sprache, das Berufs- und Kastenprofil, ihre ausgeprägte Erzählkultur und die Namensgebung Rom aus dem zerebralen Dom deuten auf die Herkunft der Roma von dort, aus dem indischen Osten in der Region Orisa hin. Diese Region wurde sehr spät vom Arierkönig Ashoka unter starken Verlusten in der einheimischen Bevölkerung und ihrer Verschleppung zu Arbeitseinsätzen in andere Landesteile niedergeworfen. Diese Epoche könnte für Forscher nach dem Ursprung der Roma ergiebig werden. So könnte aus dem roten Faden, den diese drei Märchen darstellen, mit fleissiger Arbeit eine tragfähige Verknüpfung zwischen den allerersten bekannten Bewohnern des indischen Subkontinents, den Dom(b)en, und den heute auf der ganzen Welt umherirrenden Roma entstehen.

P. Wagner

RECENZE ANOTACE

BANGA Dezider

ČIERNY VLAS

(CIGÁNSKE ROZPRÁVKY)

Východoslovenské vydavateľstvo v Košiciach, 1969, 150 str.

Ilustrovaná, slovensky psaná knížka obsahuje 13 romských pohádek. V tiráži je poznámka, že tyto pohádky „z cikánštiny přeložil“ Dezider Banga. Jedná se tedy o původní romské pohádky a mohlo by se zdát, že byly vydány pro neromskou - slovenskou veřejnost. Čtenáře ovšem brzy upoutá skutečnost, že jména hlavních postav a bytostí jsou často bez překladu či vysvětlení uvedena v romštině, jako by autor předpokládal, že jeho překlady budou sloužit hlavně romským čtenářům.

Tak například v pohádce „Vodná pani“ si hlavní hrdina Lolo při svém prvním setkání se záhadnou bytostí v duchu řekne: *Hádam, že to bude sama Pánaskeri ráni*. Teprve o dva odstavce dál se záhadný pojem *Pánaskeri ráni* osvětlí: *Dobre si, Lolo, rozmýšľal, som Vodná pani, vládňem nad všetkými vodami na zemi...*

Také v pohádce „Biely kôň“ se ve chvíli, kdy zázračný bílý kůň promluví a prozradí svůj královský původ, dozvídáme: *Phuj Phen ma zakľiala na koňa a dala ma napospas ľudom*. V tomto případě dokonce není bytost *Phuj Phen* nijak popsána ani není tento pojem přeložen. Podobně i většina osobních jmen postav je z romštiny. Tak například v pohádce o Buroviarkovi vystupuje dcera

královny ryb *Mačúni*, kníže medvědů *Ričúno* a král všech hadů *Sap*.

Pohádky v této sbírce můžeme zařadit do kategorie zvané „vitezika paramisa“ (hrdinské příběhy). Vyskytují se zde různé motivy. Romští hrdinové jsou zjevně z různých romských skupin: Někteří kočují, jiní žijí v chudém domku mezi ostatními Romy, živí se jako muzikanti, kováři, uhlíři, koňští handlíři apod. Jsou jimi jak prostí muži a ženy, tak i jedinci obdaření nadpřirozenými silami či výjimečným nadáním.

Bez povšimnutí nemohou také zůstat určité atributy romství plné romantických ideálů, které se v pohádkách vyskytují. Je to jednak motiv romské hudby, např. v jedné z pohádek děti své zemřelé matce hrály a zpívaly, neboť chtěly slyšet znovu její zpěv. Banga to vyjádřil takto: *Hrali, spievali, nie piesne veselé, ale cigánske, plné žiaľu*.

Velmi často se objevuje vztah Romů ke kočování, k svobodě - raději odejdou do světa, než aby žili nabízeným pohodlným životě na zámku. V jedné pohádce si princ vzal za ženu mladou Romku, celá její rodina se přistěhovala do královské rodiny, ovšem na závěr tito Romové *išli predsa len za svojím, za cigánským ohňom, za zelenou trávou, za voľnosťou, ktorá bola silnejšia ako zašnúťované šaty*.

V jiné pohádce obdržela romská matka Luludí za svou poctivost zázračné dary od Pána hor. Ten od ní chtěl ovšem splnit tyto dvě podmínky: Nikdy nezbohatneš a největším štěstím bude pro tebe práce a veselost. A podmínkou zavá-

zal také její děti: Ty se nikdy nesmějí stydět za to, že pocházejí z chudé „cigánské“ rodiny.

Dezider Banga je známý romský básník a spisovatel. Narodil se v r. 1939 v Hradišti u Lučence v rodině kováře, vystudoval slovenštinu a dějepis, potom působil jako středoškolský profesor na gymnáziu v Trebišově, později jako dramaturg v košické televizi. Doposud vydal sedm sbírek svých básní, které napsal slovensky. Píše ovšem i romsky. Je šéfredaktorem časopisu ROMA a dětského časopisu Luludí. Pro děti také vydal slabikář a čítanku. Svě romské básně publikoval v časopisu ROMA.

L. Viková

DRUTS Yefim -
GESSLER Alexei

RUSSIAN GYPSY TALES

*Do angličtiny přeložil James Riordan,
Canongate Press, Edinburgh 1992,
144 str.*

Knížka obsahuje třicet šest pohádek ruských Romů, které zaznamenali Yefim Druts, syn moskevského rabína, a básník Alexej Gessler. Oba se po mnoho let zabývali výzkumem romského folklóru.

Tato unikátní sbírka přináší čtenáři poměrně širokou škálu lidových vyprávění. Jednotlivé pohádky byly zaznamenány v různých oblastech Ruska. V tiráži jsou uvedena místa, jako Leningrad, Novgorod, Moskva, Tula, Smolensk, Sibiř. Většina pohádek v sobě nese prvky hrdinských vyprávění. Častý je motiv útěku mladé zamilované dvojice, neboť jejich láska je z určitých důvodů rodiči a komunitou zakázána. Za tento přestupek je často stíhá trest: Zůstanou sami bez pomoci, jeden z nich umírá apod. Pohádka, ve které umírá muž z takoveto

nešťastné dvojice, náhle přechází ve vyprávění o *mulovi* (zemřelém), který chodí svou ženu lákat do záhrobí. Původní zápletko o zneprátených rodech tedy ustoupí hororovému vyprávění.

Obdobně se vyvíjejí i další pohádky. Vyprávění plynule přechází z jednoho motivu do druhého. V jedné pohádce můžeme například sledovat jednu rodinu po více generací. Dozvídáme se o mladém romském obchodníkovi, který si vzal krásnou ženu. Ve svých obchodech byl úspěšný a velkou radostí pro něj byl také malý synek, kterého mu žena porodila, když tu náhle manželka onemocní a zemře. Muž nejdříve truchlí, ale pak si uvědomí, že pro svého syna potřebuje matku. Ovšem macecha, kterou si přivede domů, na syna svého muže žárlí. Proto se jej snaží zničit. Otec svému synovi již dříve koupil jako dárek meзка a ukáže se, že tento mezek chlapce stále chrání, radí mu, co má dělat. Nenávist macechy dožene chlapce k tomu, že ze svého domova i se svým mezkem utíká. V dalším vyprávění chodí chlapec po světě oblečen v oslí kůži, aby jej nikdo nepoznal. V tomto převlečení je každému odporný, ovšem stane se z něj hrdina, nejsilnější člověk na světě. Před zlými draky zachrání tři princezny a nejmladší z ni se do něj navzdory jeho podobě zamiluje. Všechno se tak děje díky mezkovi, který stále chlapci radí, jak má překážky překonávat. Z pohádky se již nedovíme, co se stalo s jeho macechou a otcem, který jej tak miloval. Vyprávění končí šťastnou svatbou a požehnaním od cara, otce zachráněných princezen.

Kromě dlouhých pohádek se v knížce setkáváme také s krátkými vyprávěními, které spíše než děj přinášejí určitou myšlenku nebo vtip, který má posluchače zaujmout nebo pobavit.

Sbírka je zakončena jedním takovým vyprávěním, které vysvětluje, proč

jsou Romové roztroušeni po celém světě: Kdysi dávno Rom a jeho rodina cestovali po světě. Jeho koník byl slabý a romských dětí ve voze stále přibývalo. Pro koníka bylo stále těžší vůz utáhnout. Ale jak vůz drkotal po cestě a nakláněl se v zatáčkách, občas některé z dětí z vozu vypadlo. To koníkovi vůbec nevadilo. Ve dne je sice rodiče vždy viděli a zvedli nahoru, ale v noci nebylo vidět a pro velké množství dětí ve voze si nikdo nevšiml, že je některé pryč. Takto se děti trousily cestou, a proto dnes můžeme romský národ vidět po celém světě.

L. Viková

GÖRÖG-KARADY Veronika
MIKLÓS FILS-DE-JUMENT
CONTES D'UN TZIGANE
HONGROIS
(János BERKI raconte...)

Akadémia Kiadó, Maison d'Édition de l'Académie des Sciences de Hongrie, Budapest ET Edition du CNRS, Paris 1991, 258 str.

Zbierka predstavuje výber z rozprávačského umenia Jánosa Berkiho z obce Varsány na severe Maďarska. Rozprávky zaznamenala v rokoch 1980-1985 a úvodom opatril Veronika Görög-Karady, etnoložka špecializujúca sa na orálnu literatúru. Do zbierky je zahrnutých i 6 rozprávok zaznamenaných a preložených Józsefom Vekerdim a Gáborom Grabóczom.

Kniha je rozdelená na dve časti. V úvodnej - teoretickej - časti podáva autorka základné informácie o Rómoch žijúcich v Maďarsku, o ich jazyku a kultúre. V pojednaní o jazyku cituje na jednej strane názory Józsefa Vekerdího, že romský jazyk je „chudobný“ a neschopný vývoja, a na strane druhej názory Zity Réger, ktorá tvrdí, že rómčina má také

isté predpoklady na rozvoj ako ktorýkoľvek iný jazyk. Podľa Zity Réger majú rómske deti v škole tie isté problémy ako iné deti z rodín, v ktorých sa neholduje literatúre a nečítajú sa knižky pre deti. U rómskych detí hrá však navyše v školskom neúspechu dôležitú úlohu aj nízky štatút (podceňovanie) ich rodného jazyka, ktorý niekedy vedie až ku strate osobnosti. Pritom je dnes dokázané, že pokiaľ je rodný jazyk v škole docenený, získavajú deti určité „kultúrne sebavedomie“ a sú schopné adaptácie a vyššieho školského vzdelania.

V stati o vývoji romistických štúdií v Maďarsku venuje autorka veľkú pozornosť rôznym názorom na pôvod rómskych rozprávok a ich autentičnosť. Uvádza tu názory folkloristov a romistov z celého sveta. Autorka polemizuje s tvrdením J. Vekerdího, známeho maďarského etnológa-romistu, autora zbierky 62 rómskych rozprávok publikovaných v rómčine s maďarským a anglickým prekladom, že *Cigáni vo všetkých krajinách bez výnimky preberajú rozprávky od „hostiteľských“ národov*. Proti tomuto tvrdeniu, okrem vlastných argumentov, stavia názor Heinza Modeho, autora najbohatšej z doposiaľ publikovaných antológií rómskych rozprávok z celého sveta, Theodora Benfeyho a ďalších.

Ďalšia stať sa zaoberá hlavnými charakteristikami rómskych rozprávok - ich námetmi, štruktúrou a žánrami. Zhrňuje tu terénne etnografické výskumy zberu rómskych rozprávok v Maďarsku, predkladá názory jednotlivých folkloristov na túto tému a obhajuje svojráznosť a jedinečnosť rozprávačského umenia rómskych rozprávkárov.

Po tomto teoretickom úvode približuje rómsku komunitu žijúcu v obci Varsány, z ktorej pochádza János Berki. Táto komunita *Rumungrov* žije stranou od ostatného obyvateľstva, čím si uchovala

svoj jazyk. V rodine J. Berkiho sa doma rozpráva po rómsky, iba najmladšia generácia začína medzi sebou hovoriť po maďarsky. Všetci členovia rodiny však perfektne ovládajú i maďarčinu. J. Berki rozpráva svoje rozprávky v rómčine i v maďarčine. Rozprávať rozprávky začal ako štmásťročný. Jeho repertoár pozostáva hlavne z rozprávok, ktoré sa ústne tradovali v rómskej komunite a boli vykladané v rómčine. Tie sú mu najbližšie. Námety však čerpá i z literatúry, hlavne zo zbierky maďarských rozprávok Eleka Benedeka. Do tých však pri rozprávaní vkladá prvky blízke rómskej duši a rómskemu videniu sveta.

Do výberu Berkiho repertoára sú zaradené i tzv. parabiblické príbehy typu: *Prečo Cigán žobre?*, *Prečo Cigán kradne?*, *Ako Pánboh stvoril Cigánov a Maďarov* a pod.

Na stránkach 44-45 sú jednotlivé žánre Berkiho repertoára podrobne rozobrané a zaradené podľa medzinárodného katalógu Aarneho a Thompsona do jednotlivých typov rozprávok.

Za touto úvodnou časťou je uvedená bibliografia.

Osobnosť J. Berkiho dokresľuje prepis autentického rozhovoru, ktorý s ním autorka viedla.

Druhá časť zbierky obsahuje výber 28 rozprávok a 9 parabiblických príbehov. Prvoradé miesto v nich majú rozprávky *hrdinské* (vitezika paramisa), v ktorých má hrdina alebo hrdinka nadľudské schopnosti, vie dopredu, čo sa stane, vie, ako sa má zachovať, a kde dobro vždy víťazí nad zlom. Dôležitú úlohu v nich hrá kôň, ktorý má čarovnú moc, čím hrdinovi pomáha splniť nesplnitelné. Druhým žánrom zastúpeným v tejto zbierke a veľmi obľúbeným v rómskom spoločenstve, sú krátke humoristické príbehy napr. o farárovi, ktorý má slabosť pre pekné ženy a ktorý je nakoniec zosmiešnený a potrestaný, o hlú-

pych, bohatých gádžoch, ktorým chytrý Rom prejde cez rozum atď. Tento žánr však väčšinou nie je určený „gádžovskému“ uchu, zostáva skôr - i v prípade J. Berkiho - repertoárom určeným rómskemu poslucháčovi.

Rozprávka „*Peter-voda, Pavol-voda*“ je na záver uvedená v rómčine.

Zbierka je opatrená cenným komentárom ku každej rozprávke a zaradená do jednotlivých typov rozprávok podľa AT. Niektoré rozprávky boli zaznamenané v niekoľkých verziách, čo je uvedené v komentári, a to buď po určitom čase v inej situácii, alebo v inom jazyku. Je zaujímavé sledovať, do akej miery bol príbeh pozmenený, či už do obsahu alebo do dĺžky. Takéto prípady by si podľa autorky zasluhovali samostatnú štúdiu.

EŽ

HÜBSCHMANNOVÁ Milena

THE TREASURE OF ROMANI FOLK-TALES

(*Poklad romských pohádek*)

in ROMA, Nos. 44-45, Chandigarh, India, 1996, str. 68 - 78

V posledním čísle časopisu ROMA, který od roku 1975 vydává v Indii Dr. W.R. Rishi, nositel významného čestného titulu *padmašri* (byl mu udělen za obětavou práci pro romskou kulturu), vyšel článek M. Hübschmannové věnovaný romským pohádkám. Protože toto číslo našeho časopisu se právě na pohádky zaměřuje, přinášíme z článku obsáhlejší abstrakt. Autorka sama nasbírala velké množství pohádek, hlavně ve Slovenské a v České republice. Překlad autentických záznamů publikovala v knížce *Romské pohádky*, která vyšla i v německém překladu péčí Eriky a Reimara Gilsenbachových pod názvem *Janitschek im*

Räuberschloss (Kinderbuchverlag, Berlin 1983). Další pohádky zařadil do své čtyřsvazkové sbírky *Zigeuner Märchen aus aller Welt* prof. Heinz Mode.

Úvodem prezentuje autorka článku dva protichůdné názory na původ romských pohádek. Podle jednoho z nich „cikáni převzali své pohádky od různých hostitelských národů“ (József Vekerdi, *Ilona Tausendschön, Zigeunermärchen aus Ungarn*, Kassel 1980, str. 5). Tento názor vyjádřil i Sir Angus Fraser ve své knize *The Gypsies* (Oxford 1992). Zcela opačný názor pak zastává profesor Mode, folklorista, etnolog a indolog. Podle něho to byli naopak velice pravděpodobně Romové, kteří motivy a typy indických pohádek přinesli do Evropy. Významná německá folkloristka Ines Köhler-Zülchová pak říká: „Každý národ, každá kultura je vystavena různým vlivům zvenčí. Čistá národní pohádková tradice v Evropě neexistuje. Evropské pohádky jsou putovní mezinárodní poklad.“ (in *Sinti-Roma Erzählkunst*, Heidelberg 1992).

Názor německé folkloristky bezpochyby postihuje pravou podstatu věci. Nicméně není nezajímavé se zamyslet, jakými cestami se ony vzájemné vlivy ubíraly. Německý folklorista J.W. Wolf uvádí například ve sbírce *Deutsche (!) Hausmärchen* (1851), že mnoho pohádek, které do sbírky zařadil, slyšel od potulného cikána, který svým vyprávěním bavil lidi v hospodě. Tuto zajímavou informaci přinesl ve svém referátu německý Sinto - pan Reinhold Lagrene - na tří denní konferenci o romských pohádkách uspořádané ve Frankfurtu nad Mohanem Svazem německých Romů a Sinti v lednu 1992. Rovněž maďarský folklorista Béla Ortutay podává svědectví o tom, že ještě v 18. století se mladé maďarské šlechtičny bavily tím, že poslouchaly pohádky od svých cikánských služek. (B.Ortutay, *Hungarian folktales*,

Budapest 1962, str. 48). Zde je tedy naznačen jeden směr, kterým pohádky putovaly: od koho - ke komu.

M. Hübschmannová v jednom pododdílu svého článku nazvaném *Roma-gadžo contact in communication of folktales* (Kontakty Romů a gádžů při komunikaci pohádek) analyzuje u 51 pohádek výpovědi vypravěčů o tom, od koho - kdy - kde - při jaké příležitosti - pohádku slyšeli, od koho se ji naučili. Výsledky jsou zajímavé: 15 pohádek slyšeli vypravěči na tradičních pohádkových seancích (*pro paramisa*), 14 pohádek při vartování mrtvého (*paš o mule*), tj. při příležitosti, kdy se obvykle vyprávějí pohádky ještě i dnes, v době úpadku tradiční vyprávěcí kultury, 4 pohádky ve vězení (*andre ber-tena*), 4 pohádky *andre buři* (dosl. „v práci“, na ubikaci pro brigádníky), 3 v první světové válce, 3 na vojně, 2 na svatbě, 3 z knihy, 1 od babičky. Tři vypravěči se naučili pohádky od „gádže“:

„... Mek čhavoro somas, kodi paramisi šundom jekhe čore gadžestar, van-

drakostar, so čirla phirenas u paš o Roma sovenas." (...To jsem byl ještě kluk, slyšel jsem tu pohádku od jednoho chudého gádže, od vandráka, jak dříve putovali a přespávali u Romů. - (Jozef Mižikar, Rakúsy, 84 let v roce 1978).

O jiném chudém gádžovi, který bydlel „hned vedle Romů“ (*takoj paš o Roma*) podávají svědectví vypravěči z Pavlovců, okr. Prešov (mimo jiné i zesnulý Šaňi Dzurko, vynikající pohádkář, bratr známého výtvarníka Rudy Dzurka). Štefan Gorol z Nového Boru (46 let v roce 1976) slyšel své pohádky od jednoho „gádžovského“ bezrukého vrátného z brigádnické ubytovny. Všichni tito gádžové se ovšem zúčastňovali pohádkových seancí, na kterých vyprávěli romští vypravěči - a údajně všichni rozuměli romsky! Tedy nejenže oni vyprávěli (slovensky) „své“ pohádky, ale naslouchali i pohádkám Romů. Velice zajímavá byla informace vypravěče Vidličky Brehára z Varhaňovců (70 let v roce 1976), kterého si zvali místní sedláci, aby vyprávěl pohádky při „vartování“ (bdění u mrtvého). Na otázku jaké pohádky vyprávěl, řekl: „*Kherutne. Amare romane paramisa o gadže jekhfeder šunen.*“ (Domáci. Naše romské pohádky gádžové poslouchají nejraději.) Ještě zajímavější byla Brehárova informace o tom, že se místní sedláci účastňovali i vartování v romské komunitě, tedy měli příležitost poslouchat romské pohádky. (Zdá se ovšem, že tato situace je spíše výjimečná, protože málokde navštěvovali slovenští sedláci ve větším počtu „cikánské osady“ a zřídka kdy se účastnili kulturních aktivit Romů). Nicméně výpovědi romských vypravěčů svědčí o tom, že kontakty Romů-Neromů při vyprávění pohádek *existovaly* - a ne-li na hromadné úrovni, pak zprostředkovaně přes jednotlivce, kteří přicházeli - ať už z romské komunity mezi gádže anebo z „gádžovské“ komunity

mezi Romy - často právě proto, aby vyprávěli pohádky. K výměně kulturního dědictví není třeba hromadných styků mezi různými kulturními komunitami, stačí úzká komunikační stezka, po které kulturní hodnota putuje od jednoho národa ke druhému, stačí jednotliví anonymní poutníci, kteří onu hodnotu přenášejí.

V dalších podkapitolách článku upozorňuje autorka na jednotlivé skutečnosti, kterých při své sběratelské činnosti povšimla. V části nazvané *Difference between dictated and tape-recorded tales* (Rozdíl mezi pohádkami diktovanými a pohádkami zaznamenanými na magnetofon) poukazuje na velký rozdíl v celkové formě pohádek zaznamenaných sběratelem podle ditátu vypravěče v „nepřirozené“ situaci: sběratel (Nerom) - vypravěč (Rom) a pohádek nenápadně nahrávaných v přirozených vyprávěcích situacích. V prvním případě se vypravěč musí přizpůsobit tempu sběratelova zápisu. Musí čekat. A když si vznět vyprávění vyžaduje zrychlené tempo, sběratel ho případně vyruší dotazem. (Při kulturních pohádkových seancích je vyrušování stejně nepřipustné, jako kdyby někdo vyrušoval v divadle herce nechápavými dotazy.) Na druhé straně se od posluchačů vyžaduje, aby „kulturně přípustnými,“ lze říci zceremonializovanými výkřiky hrůzy, úlevy, smíchu či ocenění vypravěčových formulací, vypravěče povzbuzovali. Teprve tato zpětná vazba dovede doslova rozpoutat jeho performační schopnosti, fantazii, gejzíry krásných formulací, podporuje i jeho vybavovací schopnosti, takže pohádka je pak vyprávěná *skladnones, šukares, avka kaj savoro te pasinel* (dosl. „skladně“, tj. v logickém sledu, krásně, tak aby všechno „pasovalo“). Vypravěčský talent se například hodnotí i podle toho, kolik tradičních pohádkových formulí

dovede vypravěč správně do pohádky umístit. Hübschamnnová sama uznala, jak velice se svým formulačním ustrojením liší pohádky, které zapsala v prvních letech své sběratelské činnosti, kdy ještě nebyly k dispozici magnetofony, od těch, které později zaznamenala na magnetofon, zejména pak při situacích *pro paramisa*, kde byla pouze jednou zapomenutou posluchačkou mezi desítkami Romů natěsnanými v největší místnosti největší chatrče v osadě „pronajaté“ (za peníze! nebo za různé služby) od jejího majitele speciálně pro pohádkovou seanci. V autorčině souboru 17-ti diktovaných pohádek zařazených do sbírky *Romské pohádky* (Odeon 1974) se nevyskytuje ani jedna skutečná *viteziko paramisi* - hrdinský příběh, nejváženější pohádkový žánr téměř eposovitého charakteru. *Viteziko paramisi* bývá zvana také *bari paramisi* (dlouhá pohádka), neboť obvykle trvá několik hodin a často v ní svá podivuhodná vítězství dobývají postupně hrdinové několika generací, přičemž představitel následné generace předčí svého otce, děda, praděda. V souboru diktovaných pohádek také chyběly typické formule, někde (nikoli obecně) zvané *fogaša*. Ani jedna diktovaná pohádka nezačínala například uvozovacím oslovením Boha: *Mre gule bachtaleja (the mek čačeja Devla)!* - Můj sladký požehnaný (a navíc spravedlivý Bože)! Diktované pohádky jsou spíše abstraktem skutečné pohádky vyprávěné v přirozené vyprávěcí situaci. Přitom většina dřívějších sběratelů vycházela při svých hodnoceních a úvahách o romské pohádce převážně z pohádek diktovaných - a to z prostého důvodu, že neexistovala nahrávací zařízení. Autorka článku si klade otázku: Nebyla tím tedy jejich hodnocení ovlivněna?

V podkapitole *Standard formulas in the tales of Servika Roma* (Standartní

formule v pohádkách slovenských Romů) uvádí některé formule, které se v pohádkách nejčastěji opakují. I srovnání těchto formulí s formulemi v pohádkách jiných národů by mohlo ukázat cestu, kudy Romové putovali a s kým si vyměňovali své kutumí poklady. Které pohádky například začínají už zmíněnou formulí *Mre gule (Devla) bachtaleja!* (a jejími variantami)? Zvláštní obrat, který se v romských pohádkách vyskytuje, je *trin sveti* (tři světy) v souvislostech jako *pro trin sveti sas jekhšukareder ča oj* (ve třech světech byla nejkrásnější jenom ona), nebo *sas les trinesvetengeri zor* (měl sílu tří světů), atd. Nepřipomíná tento obrat indické *tín lók* nebo *tripura*? I indiští hrdinové jsou nejsilnější/nejudatnější/nejkrásnější ve třech světech. *Tripura sundarí* je dosl. „krasavice tří světů“, tedy: nejkrásnější ve všech třech světech (*pur* má pravděpodobně společnou etymologii s výrazem z maďarské romštiny *pero* = romská osada).

Některé pohádkové formule (vyskytující se zejména v hrdinských příbězích) mají charakter přísloví. Na rozdíl od mnoha přísloví „pragmatických“, která konstatují zkušenosti běžného života (jako např. *Manuš dživel, sar pes del.* - Člověk žije, jak se dá.) a která mnohdy životními svízelemi omlouvají prohřešky proti etice, přísloví v pohádkách etické hodnoty naopak podtrhují (např. *Vaš lačhipen lačhipen užareha.* - Za dobro očekávej dobro.)

Autorka končí článek následujícími větami: „Třebaže romské pohádky přitahovaly pozornost nespočetných folkloristů, etnologů, lingvistů a cikanologů, zbývá ještě mnoho k jejich zkoumání. Věřme, že výzva probádat neprobádané najde ohlas na prvním místě u Romů samých a že začnou zkoumat jazyk, styl a filozofii svých nádherných a vzácných pohádek.“

T. Máňková

KOVALCSIK Katalin,
ORSÓS Anna

FATA KU PARU DA AR AZ ARANYHAJÚ LÁNY BEÁS CIGÁNY ISKOLAI NÉPMESEGYÜJTEMÉNY

*Gandhi Középiskola, Pécs 1994,
211 str.*

Zbierku beášských ľudových rozprávok s názvom *Zlatovláska* začínajú autorky poďakovaním vyprávačom, tímu ľudí, ktorí materiál zozbierali, pracovníkom Gándhiho strednej školy v Péczy, ilustrátorke Gyöngyi Kalányos Rászné, ako aj pracovníkom Maďarskej akadémie vied a ďalším spolupracovníkom.

V úvode autorky zdôrazňujú, že sa jedná o prvý dvojjazyčný súbor rozprávok Rómov-Beášov, ktorý v Maďarsku vychádza a za ktorým by mali nasledovať ďalšie. Dvanásť uverejnených rozprávok bolo vybraných asi z päťdesiatich zozbieraných.

Ako autorky uvádzajú, ľudové rozprávky sú hlavnou zábavou pre dospelých v spoločenstve Beášov. Jednou z najväčších príležitostí pre rozprávanie rozprávok je stále živé „vartovanie“, teda bdenie pri mŕtvom. Každý večer sa v dome zosnulého schádzajú príbuzní a známi, ktorí spolu s pozostalými trávajú celú noc rozprávaním, spomienkami a príbehmi spojenými s životom zosnulého. Popíja sa pri tom pálenka. Muži a ženy sú zhromáždení v oddelených miestnostiach. Až neskoro v noci sa v spoločenstve mužov začnú rozprávať rozprávky.

Dnes, keď mŕtvy nezostáva do pohrebu doma, sa často sedí na dvore pri ohni. Na takúto príležitosť sa pozývajú známi rozprávkári, ale aj tak sa každý v kruhu sediaci muž dostane k slovu a prednesie „svoju“ rozprávku.

Zmysel tohoto počínania vidia autorky jednak v tom, že im rozprávanie

skrátí dlhú noc a že rozprávky pomáhajú prekonať bolesť a smútok truchliacich.

Ďalšími príležitosťami pre rozprávanie rozprávok boli dlhé zimné večery a Vianoce. Dnes tieto príležitosti vytlačujú zdelovacie prostriedky, najmä televízia.

Kratšie rozprávky rozprávajú deťom pred spaním matky a babičky.

V úvode knižky nechýbajú cenné a obsiahle informácie adresované učiteľom, ako používať rozprávkovej knižky v škole. Autorky poukazujú na možnosti čítania, vyprávania naspamäť, ale aj na divadelné stvárnenie rozprávok. Upozorňujú na niektoré odlišnosti medzi pôvodným textom v beášskej starorumunčine a v maďarským prekladom, kde sú vynechané niektoré pravidelne sa opakujúce spojenia, ako napr. „no nie“, „bože môj“ atď.

V úvode nechýba odsek zaoberajúci sa odlišnou výslovnosťou hlások v jazyke Beášov a v maďarčine.

Kniha obsahuje rozprávky z repertoára troch rozprávačov, ktorých fotografie sa nachádzajú v fotodokumentlačnej časti. Je doplnená veľmi peknými farebnými ilustráciami. Z názvov jednotlivých rozprávok (*Zajac a náušnice, Ako slepky získali domček, Chudobný človek, Vajda, Mestá Sodoma a Gomora, Gajdoš, Pán Boh a svätý Peter, Farár na poľovačke, Všemocný kráľ a malý sluha, Princezná a dcéra Mesiaca, Zlatovláska a Slepý kôl*) čiastočne vyplýva aj ich obsah. Posledné tri rozprávky sú oveľa dlhšie ako predchádzajúce.

Rozprávky oplývajú humorom, dôvtipom, zbožnosťou, opravdovými citmi, ale aj utrpením, bolom, túžbou po lepšom živote a šťastí, ktoré sa samozrejme v dobrom konci aj objavuje.

Rozprávky sú najskôr uvedené v beášskom jazyku - starorumunčine, potom v maďarčine a napokon v súčasnej spisovnej rumunčine. V maďarskej časti sú uvedené poznámky k jednotlivým rozprávkam, ktoré vypracovala Ka-

talín Benedeková. Necháabajú údaje o tom, kde, kedy a kým bola rozprávka zaznamenaná, meno a rok narodenia jej rozprávača, meno rozprávky a typologický číselný kód podľa medzinárodného katalógu ľudových rozprávok.

L. Zamboj

KRÁL BYDLÍ ZA ROHEM

(Cikánské pohádky vypravuje Lilly Hodáčová)

Albatros, Praha 1973, 144 str.

Publikace obsahuje osmnáct pohádek převyprávěných pro děti. Odkud autorka čerpala, je nejasné, ale řada motivů je pro romská podání charakteristická. Vyskytují se např. v pohádkách *Cikán advokátem*, *O zlatých králících* nebo *Jak strom koupil krávu*.

Autorka správně vycítila a rozlišila dva základní okruhy, které se v romském prozaickém folklóru vyskytují - *ba-re paramisa* a *charne paramisa* - tedy pohádky dlouhé, o hrdinech a dobrodružstvích, a pohádky krátké, převážně anekdotického charakteru.

Texty pohádek druhé skupiny jsou v knize odlišeny kurzívou a v obsahu jsou uvedeny pod následujícími názvy: *Cikán a králíci*, *Cikán a farář* a *Cikán, farář a jalo-vice*. Pro vážnější zájemce o romský folklór je však kniha prakticky bezcenná, neboť neuvádí žádné doplňující údaje.

Z. Andřš

LACKOVÁ Elena

RÓMSKÉ POHÁDKY (ROMANE PARAMISA)

Il. E. Weiss, *Východoslovenské vydavateľstvo pre Kultúrny zväz občanov rómskej národnosti na Slovensku, Košice 1992, 95 str.*

Pohádka jako odraz vztahu člověka k přírodě, odraz lidových pověr,

obav a nadějí v určitém společensko-historickém kontextu patří k fenoménům stále živoucího folklóru romského etnika. Není tedy divu, že Elena Lacková, zkušená literátka, uplatnila své fabulační schopnosti a vypravěčský um i v tomto žánru. Citlivě opracovala ještě pulzující archetypální útvar a rozvinula jej do svých verzí.

Knížka obsahuje kultický počet sedmi žánrově velmi různorodých pohádek. Některé stojí na prostém motivku šibalství a mají formu humorky, jiné zcela osobitě uplatňují představu mytologického vyprávění. Dvě „kouzelné“ pohádky pak díky přítomnosti dobrých víl jako by svými rozměry pasovaly do škatulky „contes de fées“.

Z představivé sféry hutně prostoupené pohádkovým ovzduším, kde je možné všechno, i když je to nepravděpodobné, se zcela vymyká novelistický, tvrdě zemitý příběh *Ako si Filip zarobil na chlieb*.

Holedbavý hrdina, zkoušený bídou, zdvihne - ve snaze zajistit obživu svým hladovějícím dětem - v sázce nadměrné břemeno pytle s moukou. Nenásleduje však žádné mávnutí čarovným proutkem, přispění pohotového džina či víl dobrodějek, ba ani Pán Bůh, který by zaskočil, není doma. U jenom kmotříčka Smrt vysvobodí chudáka Roma z tohoto slzavého údolí. To místo vlka, vpuštěného důvěřivými kozlátky, vstoupila na scénu tvrdá životní realita.

Lidová pohádka jako zdroj lidové poezie nabídla pozorně naslouchající autorce řadu prvků, které se jí podařilo úspěšně vetkat do útku přediva umělé pohádkové osnovy, včetně drobného detailu úsloví a pořekadel, jež dodávají ději autentičnosti a chuti prostředí.

Tak tedy v duchu jednoho z nich, totiž že *vítr a štěstí jsou bratři*, není snad liché tvrzení, že romská lidová po-

hádky a pohádky Eleny Lackové pocházejí z jedné a téže rodiny.

Věříme, že je pouze otázkou času, aby psaná a tištěná romština dodržovala v budoucnu důsledněji přijatá pravidla psaného jazyka. Košatost spisovatelčiny mluvy si však v ničem nezadá s barvitým slovenským překladem, s nímž sdílí v bezprostředním sousedství dvou sloupců vždy jednu stránku a spíše než v zrcadlovém přetlumočení se s ním skotačivě předhání.

Líbivé ilustrace E. Weisse zvyšují předpoklad úspěchu knihy u romského čtenáře nespecifikované věkové kategorie.

A. Žigová

LAKATOS Menyhért

HOSSZÚ ÉJSZAKÁK MESÉI

*Széphalom Könyvműhely, Budapest
1995, 181 str.*

Knihy *Rozprávky dlhých nocí* obsahuje pět rozprávok v maďarskom jazyku, avšak ich názvy (*Tajomstvo starého hmca, Angárko, Busladarfi, Sedem bradatých vlkov, Paramisárovi potomkovia*) a obsah nasvedčujú tomu, že autor, slávny autor románu *Začadené obrazy*, sa hlási k svojmu rómskemu pôvodu a chce práve prostredníctvom rozprávok predstaviť jeho z diaľky prinesenú kultúru.

Rozprávky sú vhodné aj pre dospeleho čitateľa. Autorov rukopis je veľmi pôsobivý. Rozprávky sú plné krásy, poučenia a scén, ktoré podnecujú čitateľovu predstavivosť. Posledná rozprávka je rozsahom najdlhšia a tvorí takmer polovicu knihy.

Knihy je bez ilustrácií a chýbajú aj akékoľvek informácie o autorovi.

L. Zamboj

MODE Heinz

ZIGEUNERMÄRCHEN AUS ALLER WELT (4 svazky)

Insel Verlag, Leipzig 1983

Podobně jako mnoho z toho, co bylo o Romech nebo Romy samotnými napsáno, lze i toto rozměrné dílo Heinze Modeho těžko někam jednoznačně zařadit. Sbírky pohádek bývají určeny obvykle k domácí četbě, hlavně pak četbě pro děti. Tentokrát však jsou pohádky vystaveny pohledu odborníka a slouží mj. i jako důkazový materiál. Dokazují totiž, že Romové v tomto oboru nemusí postávat stranou jako nezletilí smrkáčci vedle velkých guru kultury. Nasvědčuje tomu už samotný rozsah a rozmanitost předložené sbírky. Ta ovšem bývá často vysvětlována tím, že Romové zkrátka přebírají pohádky od svých momentálních „hostitelů“. Autor však tuto tezi velmi přesvědčivě zpochybňuje komplexním porovnáním ve sbírce uvedených romských pohádek s pohádkami evropskými, indickými a iráno-tureckými.

Každý svazek je svým způsobem samostatný, vzadu je doplněn komentářem a rejstříkem užitych pojmů. Pohádky jsou však očíslovány průběžně, „napříč“ svazky, takže jejich počet dosáhne čísla 279!

První svazek je opatřen autorovým úvodem (*viz jeho abstrakt v tomto čísle R. Dž.*), poznámkami sběratelky Mileny Hübschmannové, která se na celé sbírce významnou měrou podílela, v závěru posledního svazku je pak uvedena rozsáhlá bibliografie.

Otázce svébytnosti romských pohádek a problémům příbuzným se autor věnuje v úvodu s velkou opatrností a silně potlačenou „vervou“. Co vlastně znamená pojem *vlastní kulturní statek* v kontextu stálé výměny mezi národy?

Nemohl být směr přenášení pohádkové tematiky právě opačný, od Romů (tj. z Indie) do Evropy? Jak to, že romské pohádky nejsou zastoupeny v antologiích, v literárních přehledech a sbírkách typu „pohádky národů celého světa“? Jak si vysvětlit tvrzení, že Romové pohádky pouze přebírají, když autoři takovýchto tvrzení týmiž ústy připouštějí, že jsou známi svou fantazií a originálním vyprávěním?

Čtenář je ovšem upozorněn i na jednu významnou skutečnost, že totiž Romové zatím ještě nemají své vlastní sběratele, kteří by pohádky zapisovali a tím konzervovali. A to je možná důvodem toho, že romské pohádky neustmuly a že se v nich běžně vyskytují jevy, předměty i postavy moderního života (telegram, bikini, novináři...).

Z různých typů pohádek jsou mezi Romy nejoblíbenější pohádky „kouzelné“ a pohádky „šprýmovné“, zatímco pohádky „zvířecí“, „náboženské“ a „novelistické“ jsou až na druhém místě.

Stojí též za povšimnutí, jakým způsobem a do jaké míry se pohádky zřetelně evropského, indického či iráno-tureckého původu přizpůsobily romskému myšlení a chování, jako např. jak často se kladný či chytrý hrdina ztotožnil s Romem a záporný hrdina či hlupák s gádžem.

Na základě předložené dokumentace i přesvědčivé a věcné Modeho argumentace je tedy romská pohádková tvorba klasifikována jako svébytný romský kulturní majetek.

Rovněž líčení osobních zkušeností při vlastním sběru romských pohádek neúnavnou sběratelkou Milenou Hübschmannovou dodává úvodní stati konečné průkaznosti. Vypráví o více méně pravidelných setkáních bezmála padesáti romských stavebních dělníků pracujících na výstavbě jednoho pražského sídliště, setkáních, jejichž cílem a náplní

bylo právě vyprávění pohádek. Ukazuje to nejen na životnost tohoto žánru, ale i na přetrvávání romských tradic přinesených do nového prostředí z osad a romských čtvrtí na Slovensku.

A jaký význam těmto večerním seancím přikládají sami Romové? I na to se sběratelka nezapomněla zeptat. Spolu s ní se tedy dozvídáme, že Romové nacházejí v pohádkách rady i varování, zkrátka pokyny, jak se má dobrý a úspěšný Rom chovat. Nacházejí v nich však i odvahu a ujištění, že i jejich národ má svoji hodnotu a že nejednou už ji dokázal prosadit. Další oporu nacházejí v jazyce, který je jim důvěrně blízký a jehož bohatství se nejlépe uplatní právě při vyprávění pohádek.

A právě z těchto důvodů bylo vyprávění pohádek dříve právem i ctí, kterou předávali starší mladším. Dokonce i tam, kde mísení kultur a pronikání nových médií tuto tradici nahlodávají, přetrvává vyprávění pohádek jako nedílná součást vartování.

V poslední době začíná i mezi Romy silit zájem o sběr vlastních pohádek a vznikají pohádky „umělé“, autorské.

Až na výjimky se v pohádkách objevují postavy krále a princezny. Velmi často je hrdina vystaven velkým nebezpečím, je nucen podniknout dalekou cestu a překonat překážky ohrožující jeho život. Často také bojuje se zlými magickými bytostmi nebo s lidmi či zvířaty vybavenými čarovnou mocí.

Antagonie Rom - gádžo není vzácná, nedá se o ní však mluvit jako o hlavním motivu romských pohádek. V takovém případě pak Rom bývá z chudých poměrů, skoro vždy šikovný, chytrý nebo alespoň obchodně zdatný. Bývá též nebojácny a může být nadán i nadlidskými kouzelnými silami.

Komenáře k jednotlivým pohádkám obsahují oblast původu, vypravěče, zapisovatele, vydavatele a překladatele

z romštiny či do němčiny (pokud jsou známi). Následuje základní klasifikace, (popř. i jednotlivých pasáží či motivů) dle typologie Aarneho/Thompsona. Většinou nechybí ani upozornění na souvislost s pohádkami zachycenými v dostupných novodobých i starých pramenech (jako např. Tisíc a jedna noc).

Těžištěm původu jsou země střední Evropy a Balkánu, nicméně jsou zde bohatě zastoupeny i orientální a západoevropské zdroje, nechybějí ani romské pohádky z Indie. Mezi zapisovateli se vyskytují nejčastěji Rade Uhlik (Jugoslávie), Milena Hübschmannová (Československo), Heinrich von Wlislocki (Rumunsko), Sándor Erdész (Maďarsko), Izidor Kopemicki (Polsko), Paul Ariste (Lotyšsko), Carl Herman Tillhagen (Švédsko), Mirella Karpátiová (Itálie). Vydátnými zdroji byly i edinburský „Journal of the Gypsy Lore Society“, „Book of Gypsy folk-tales“ Dory E. Yatesové, londýnský „A Grammar and Vocabulary of the Nawar or Zutt, the Nomad Smiths of Palestine“, Budapeštský „Ámi Lajos meséi“ a jiné.

Tomu, kdo nesouhlasí s přednesenými argumentacemi a kdo se nenechá inspirovat komentáři a bohatou bibliografií k literárněvědnému či etnologickému výzkumu, přibude alespoň další užitečný exemplář do rodinné knihovny - pro zlobivé děti či dlouhé zimní večery.

P. Wagner

RAVASZ József

JILESKERO KHERORO - DOMČEK V SRDCI - SZÍVHÁZIKÓ

*Romani kultura, Bratislava 1992,
44 str.*

Tato útlá knížečka obsahuje celkem sedm pohádek. Jejich autor, rom-

ský básník József Ravasz, je napsal ve dvou jazycích - slovensky a maďarsky. Všechny pohádky jsou přeloženy také do romštiny (do lovárského dialektu je přeložil Rostás-Farkas György) a jsou doprovázeny četnými barevnými ilustracemi autorky Kataríny Fodorové. V pohádkách se vyskytují především tyto motivy: láska Romů k přírodě (díky které hovoří s květinami a zvířaty a která se projevuje i v tom, že Romové chrání slabé a nemocné před nepřízní osudu), moudrost Romů (pomocí které dokáží vyřešit problém, na jaký ani mocní nestačí), opěvování krásy romštiny, ale i vzdělání, které Romům pomůže „setkat se s Pánem Země“. V těchto novodobých pohádkách se odrážejí prvky tradiční romské orální slovesnosti. Objevuje se tu i ono známé dichotomní vnímání světa, v němž Romové žijí na jedné straně a Neromové na straně druhé. Romství je v těchto pohádkách nositelem kladných rysů, jako je dobrosrdečnost, moudrost, štědrost. Cílem autora bylo mj. jistě i posílit sebevědomí malých romských čtenářů. Zároveň ale prostřednictvím pohádek romské děti nabádá i k tomu, aby se pilně vzdělávaly, neboť si uvědomuje, že jedině pomocí vzdělání mohou Romové dosáhnout rovnoprávnosti v majoritním neromském prostředí. Toto ocenění vzdělání můžeme chápat jako znak modernizace v romské literatuře. Sborník byl vydán pod vedením známého romského básníka Dezi-dera Bangy.

Pro ilustraci si dovolíme otisknout jednu z těchto sedmi pohádek ve slovenštině a v romském překladu tak, jak jsou uvedeny v knížce. V romském překladu jsme si dovolili pouze několik drobných úprav.

L. Viková

CVRČEK TOBIÁŠ A ROMSKÝ PRIMÁŠ

Kde bolo, tam bolo, žil raz jeden cigánsky primáš. A tento primáš mal tolko detí, koľko mal vlasov na hlave. Prsty na oboch rukách mu nestačili, aby ich spočítal. Neostávalo mu nič iné, ako začať (rátať) aj druhýkrát, odznova. Trápil sa, pot ho zalieval, ale aj tak sa nedopočítal. Keď sa ho niekto spýtal, koľko má detí, odpovedal takto:

„Tolko, koľko mám prstov na oboch rukách a ešte dva razy viac ako polovicu!“ Ľudia sa iba pousmiali a krútiac hlavami išli ďalej. Raz bola doma celá rodina. Vonku bola krutá zima. V takom mrazivom počasí sa len zriedkakedy niekto zatúlal do tých opustených končín. Toto miesto na okraji lesa budilo strach. V diaľke sa ozývalo zavýjanie vlkov. Aj malý domček sa naplňal strachom. Zrazu ktosi zaklopal na maličké okienko. Cigáni sa v strachu stúlili do kúta izby. Čo si mali, chudáci nešťastní, počať?

„Kto je?“ spýtal sa cigánsky primáš, keď nazbieral trochu odvahy.

„Pusťte ma dnu, prosím vás pekne. To som ja, cvrček Tobiáš!“ nariekal návštevník pred dverami.

„Čo ťa to napadlo prísť k nám na návštevu v takomto hroznom počasí?“ spýtal sa zvedavo primáš cvrčka, keď odomkol a otvoril dvere. Cvrček neveril vlastným očiam. Mnohí sedliaci v dedine sa s ním ani len do reči nedali. A tento chudobný Cigán mu hneď otvoril.

„Kto k nám prichádza v dobrom, toho radi uvítame! Pod' ďalej! Toto je aj tvoj domov,“ povedal Cigán a znovu zamkol.

„Vidíš, dobrý človeče, nemám nič okrem týchto huslí. Podelím sa s tebou o ne! Ľudia sa na mňa hnevajú. Vraj celé leto iba vyhrávam. A z toho sa vyžiť nedá.“

O ROMANO LAVUTÁRI HAJ O TOBIÁŠ O GRILA

Kaj sas, kaj nas trajias jokhar jek romano lavutári. Kadale manušes kaťi šavora sas? Sar pe lesko šero le bal. Leske deš naja cerra sas te ginavel le. Či žanlas so te kerel, vi o dujto ginavlas, de či žanlas so te kerel. Te pušelas lestar varikon, sode šavora si tu, kodi phenlas:

„Sode naja si ma pe mure duj vast, haj inke jek var majbut sar koldenge dopaš.“

E manuša feri asanas pe leste. Sas jokhar, ke sakon khere sas. Avral baro jivend sas. Ando baro šil pe kodo fertajo cerra manuša boldinas pe akorde. Akorde daranas, kaj o veš paše te bešen. Paše šaj ašunenas le ruvengo vurbipe. O cino kheroro darasa sas pherdo. Pak cini vrama paj fejastra varikon andre das duma. Le Rom ande bari dar kaing jekhavreste našle. Čore k'aver naš kerde. „Koni kado?“ das avri dum o lavutári.

„Šukáres mangav tume, muker ma andre. Me som o Tobiáš e grila.“ Rovelas angla vudar.

„Haj, tut so e pustija andas ako de, ande kadi čorri vrama?“ Avri puterdas o vudar leske. O grila či paťal peske kaleske. Ando gav le prostura č'ande vorbate či ašile lesa. Kado Rom pale vudar phuterdas leske.

„Kon amende laše d'osa si kodi leske či ašas kamipesa. Av maj andi Kado vi tiro kher si,“ phendas o lavutari, haj phandadas andre o vudar.

„Tu laše manuša, šaj dikhes, ke man muri lavuta si, k'aver niči. Me ulavav tusa!“ phenlas o Tobiáš. „Le manuša cholajven pe mende. Kodi phenel, sorro milaj feri cirdav e lavuta. Haj kodi, ke anda kodi naštig trajima.“

„Tvrdia, že kto nerobí, nech ani ne-
je,“ podotkol Cigán.

„A ty s tým súhlasíš?“

„S čím?“ opýtal sa Cigán.

„No s tým skvelým porekadlom!“

„Ale čoby. Ľudia narozprávajú vše-
lijaké hlúposti. Veď to by som musel aj
seba odsúdiť na smrť hladom. Okrem
vyhrávania na husliach neviem nič. Ani
zem obrobiť, ani kosu nabrúsiť. No rozu-
miem ľudským srdciam. Ak chce človek
plakať, tak ho rozplačem, a ak sa chce
smiať, tak ho rozveselím. Ja sám, cel-
kom sám!“ vychvaľoval sa Cigán pred
Tobiášom.

„Lárifári, aký si ty len múdry človek.
Mne by to určite nebolo zišlo na um. To
je dobré vysvetlenie!“ spokojne prikyvo-
val Tobiáš.

V dome sa rozhostilo ticho. Dietky
sa uložili na odpočinok, každé si našlo
svoje miesto.

Tobiáš sa zamyslel a potom pokračo-
val: „Ja som zasa huslistom lúk a do-
lín. Moja hudba ukolíše do sladkého sna
kvetý na lúke i deti, ktoré tam naháňajú
motýle a vijú kvetinové vence.“

„No, teraz už to bude každému jas-
né!“

„To áno, ale kam sa podejem? Ne-
mám domov,“ zosmutnel Tobiáš.

„Ja si myslím, že v takom veľkom
dome sa nájde miesto aj pre dvoch hu-
slistov,“ povedal cigánsky primáš a polo-
žil ruku na Tobiášovo plece.

„Nerozumiem, ako sa môže také
veľké srdce, aké majú Cigáni, vmestiť
do ich tela?“ šepkal si pre seba Tobiáš.

V lete si ľudia všimli, že lúka je
oveľa pestrejšia ako predtým a v lese
pribudlo vtáčieho spevu. Na okolí bolo
počuť rozprávkové husle. Každý, kto sa
tu čo len na chvíľku zastavil, odchádzal
domov s blaženým pocitom v srdci ...
To hrali cvrček Tobiáš s cigánskym pri-
mášom.

„Kodi dore anda kodi šaj si,“
phendas o lavutari, „ke kon či kerel
buti či na te na chal!“

„Haj tu kada lasa jek haťares?“

„Sosa?“ pušlas o Rom.

„Haj kadala phenimasa!“ chola-
velas Tobiáš.

„Oh, nič. Le manuša but dilipe
phenen. Atunči vi me bokhatar šaj
meros. Ke vi me feri te cirdav žanav.
Či kaj e kosa, či kaj o plugo, či haťa-
rav. Kaj le manušengo jilo haťarav.
Te kamel o manuš te rovel, rovjarav
les. Te kamel te loššal, leski sol anav.
Me, korkoro Rom!“ cirdas pe avri an-
gla Tobiáš o lavutari.

„Tu sosko godaver manuš san.
Mange kadi ande muri godi či avilo.
Kadi laši buti!“ phendas o Tobiáš.

Rakhle pengo than, haj tele dine pe.

O Tobiáš gindias pes, haj kodi
phendas: „Me som le maľange, le pla-
jengo lavutari. Kana le šavora papa-
rugen našaven, haj lulud'an phanden
kethale, muri gil'i ašund'ol, haj pe mu-
ri gil'i soventar. Kadi si muri buti,“
phendas o Tobiáš, „haj voj kerdilas
kadalesa o platniko.“

„De aba akanak, haťares?“ puš-
las o Rom...

„Ova, kade mištoj. So avla man-
ca. Naj, kaj te žav,“ sas prigako o To-
biáš.

„Me kade gindi, ke andek kasa-
vo baro kher vi duj lavutara resen,“
šutas pe leski phik pesko vas o Rom.

„Či žanav, pe kabor báro jilo, ka-
bor si andej Rom, sar resel ande len-
de.“ phenlas lokhes o Tobiáš.

Milaj le manuša kodi line sama,
ke o rito maj turckoj, ando veš majbut
čirikla si. Kaing godi šukar gil'a ašun-
d'on, haj kon vi pe jek minuto tord'ol,
kodo vojasa avel palpale maškar le ma-
nuša... Bašavenas e grila Tobiáš
romana lavatarissa.

ROMSKÉ POHÁDKY

(Sebrala, z romštiny přeložila, předmluvu napsala a vydavatelskými poznámkami opatřila Milena Hübschmannová.)

Odeon, Praha 1973, 319 str.

Tato kniha byla vydána v nakladatelství Odeon v edici *Lidové umění slovesné*, v níž pod vedením Rudolfa Lužicka vycházel svého času základní fond pohádkových sběrů z celého světa. Podobně jako ostatní tituly této edice, byly i Romské pohádky opatřeny doplňujícími údaji a komentáři, které mají sloužit především folkloristům.

Všech 71 pohádek bylo Milenou Hübschmannovou zachyceno ve slovenském, z menší části i v maďarském dialektu romštiny. Sběr proběhl ve dvou etapách, a to v letech 1953 - 54 a 1967 - 70. Z publikovaných pohádkových textů bylo téměř 80% nahráno na magnetofon, zbytek byl zapsán ručně. Vypravěči byli především muži, autorka uvádí jejich základní životopisné údaje a někdy i údaje o místech či situacích, v nichž byly pohádky zaznamenány. Kromě rejstříku vypravěčů je na konci knihy i rejstřík, v němž lze vyhledat, kam by ta která pohádková látka mohla být zařazena podle mezinárodního katalogu A. Aarneho a St. Thompsona: *The Types of the folktale, (A classification and Bibliography, Second Revision, Helsinki 1964)*. Zdá se, že v řazení pohádkových motivů podle tohoto katalogu mohou nastat ještě určitá zpřesnění či doplnění. Folklorista Karel Horálek ve svém článku „Orientální pohádky v karpatské lidové slovesnosti“ (in: *Interetnické vzťahy vo folklóre karpat-skej oblasti, SAV 1980*) k pohádce „Jak šel Rom pro jablka mládí“ uvádí: *Vydavatelce ušlo, že jde o variantu typu AaTh 317, který je znám hlavně z podání maďarského a podle Solymossyho patří k starému fondu pohádek, které si Maďaři přinesli do Evropy z Východu.*

V úvodu knihy se autorka stručně věnuje nejprve obecné historii Romů, v kapitole „Romské pohádky a jejich svět“ pak uvádí zajímavé sociolingvistické postřehy a hledá i paralely k pohádkovým motivům indickým. Zde je však zapotřebí velké uvážlivosti při vytváření nejrůznějších hypotéz, neboť jak říká sama autorka: *Osobitý charakter romských pohádek nespočívá samozřejmě v původnosti motivů, ale v jejich zvláštním a svébytném přetváření...*

Pohádkové texty jsou v knize rozděleny do pěti oddílů - na pohádky kouzelné, lidové povídky, humorky a anekdoty, pouze po jednom vyprávění je pak v oddílech pohádek zvířecích a povídek legendárních.

V překladu do češtiny je zachován vysoký stupeň autenticity. Nemožnost převést do psaného jazyka gestikulaci a mimiku, které tvoří neodmyslitelnou součást výrazových prostředků každého vypravěče, je vyvažována užíváním hovorové expresivní češtiny. Místy byl dodán ději větší spád i za cenu volnějšího překladu. Jako ilustrace může posloužit úryvek z pohádky „Jak medvěd nevydržel holení“, jejíž romský originál i překlad do češtiny jsou uvedeny v tomto čísle:

...měl zase dceru. Krásnou dceru, až moc krásnou. Pořád za ní spousta všelijakých běhalo, jestli by je nechtěla. Nechtěla. (překlad MH)

No tak, že měl strašně krásnou dceru a hodně jí chodili, že koho si vezme za muže. Vůbec je nechtěla.

(doslovný překlad)

Jinde je původní vyznění pozměněno v zájmu zesílení účinku pointy, její větší ostrosti. Na dokreslení opět uvádím pohádku „Jak medvěd nevydržel holení“, tentokrát její závěr:

Jejejeje, ten ji oholil, ten ji oholil, chudinku! Jen takhle malinký kousíček medvěda z ní zbylo!

A že bylo medvědovi té královské dcery tak líto, sežral krále. Roma nechal na pokoji, bál se, aby z něho neudělal taky jen takhle malinký kousíček medvěda.

No, Rom žil s princeznou pěkně, když bral zálohu, zašli si do hospody na pivo a na výplatu pohostil celé království, všechny Romy i gádže.

(překlad MH)

Králi, takhle jsi dal svou dceru oholit? Celou jsi ji oholil, jen tamto jí zůstalo černé! Jednu dcerku máš, a takovou špatnost jsi jí nechal provést?

Medvěd skočil na krále a sežral ho. No, Rom s královnou si už krásně žijí, na výplatu si jdou pěkně do hospody a ten medvěd s nimi.

(doslovný překlad)

Jak je z ukázky patrné, překlad využívá až do krajnosti charakteristických prvků romského vyprávěcího stylu (nadsázku, naivitu, prvky současnosti v konzervativním pohádkovém prostředí apod.), čímž se stává vybroušenějším a často i „romštějším“ než sama předloha.

Romské pohádky Mileny Hübschmannové mají tedy i díky originálnímu vkladu své zapisovatelky a překladatelky neopakovatelné kouzlo. Jejich největší význam však spočívá v zachycení autentického pohádkového folklóru Romů žijících v Českých zemích a na Slovensku. V tomto smyslu jsou činem ojedinělým a dosud nepřekonaným.

Z. Andrš

ROSTÁS-FARKAS György,
KARSAI Ervin

APÁM MESÉI I (LE TATASKE ARAMICHI) CIGÁNY ÁLMPOK (ROMÁNE LYINDRI)

Cigány Tudományos és Művészeti Társaság, Budapest 1992, 100 str.

Súbor rozprávok *Apám meséi* (Otcove rozprávky) je prvým dielom štvordielnej zbierky rozprávok, ktoré prvý z autorov mal možnosť v detstve počuť od svojho otca Rostása-Farkasa Józsefa.

Knižka obsahuje štyri rozprávky: *Princezna s kamenným srdcom, O zlom kráľovi, O zlom bratovi a Dcéra zlatého kráľa*. Posledné dve rozprávky sa rozťahom i obsahom blížia skôr hrdinským eposom.

Kniha je napísaná len v maďarčine a doplnená čierno-bielymi ilustráciami.

Úvod ku knižke napísala etnografka Judit Czovek.

Všetky rozprávky majú, ako to v rozprávkach už býva, dobrý koniec a pre čitateľa prinášajú nielen zábavu, ale aj poučenie, lebo sa z nich môže dozvedieť niečo z dejín olaských Rómov, o ich zvyklostiach, spôsobe života, ako i o ich náboženskom čítaní a mentalite.

V krátkom epilógu vyjadruje Rostás-Farkas György svoje presvedčenie, že rozprávky môžu byť pre každého človeka zdrojom vnútornej katarzie, životnej sily a viery a že môžu povznášať jeho dušu.

V závere knihy sa čitateľ môže zoznámiť s legendou, ktorá popisuje, akým spôsobom a prečo Rómovia opustili Indiu.

L. Zamboj

RUDLOVÁ Helena

CIKÁNSKÝ SMÍCH

Východočeské nakladatelství, Havlíčkův Brod 1964, 176 str.

Autorka knihy začala sbírat své pohádky poté, kdy se stala členkou komise, v jejíž kompetenci byla „péče o děti cikánského původu“. Bylo to v roce 1958, který se stal smutným mezníkem v osudu olašských Romů a znamenal definitivní konec kočování u nás.

V olašské rodině Rafaelových v Hořicích v Podkrkonoší zaznamenala první tři humorné pohádky, zbývající dvě pak u rodiny Ferčakových, slovenských Romů žijících tamtéž. Rudlová zapisovala za účasti celé rodiny, která jí pohádky hned na místě překládala. Pohádky si nechávala vyprávět i opakovaně, poté motivy propracovala a celek stylisticky upravila. V předmluvě autorka uvádí: *Vyprávění, které jsem slyšela od východoslovenských cikánů - mnozí znali číst a psát - bylo bohaté, dramaticky stupňované, a to nejen ve výrazech, ale i v přednesu. U vyprávění olašských cikánů mě pak zaujala v celkové jednoduchosti výstižná přirovnání, tak třeba - „Ať se rozpadnu jako kámen, co na něj déšť padá“.*

V úvodu své útlé sbírky si Rudlová všímá i charakteristických črt romské pohádky - zemitého, místy až obhroublého humoru, mísení nadpřirozena se syrovou, naturalisticky líčenou realitou současného či nedávného cikánského života, obdivu k hrdinovi, který vítězí svou mazaností nad faráři, boháči i hlavami pomazanými. Všímá si i toho, že pohádky vlastně nebyly určeny dětem. Většina z těchto charakteristik platila v minulosti samozřejmě pro pohádky jako folklórní žánr všeobecně u různých národů, u Romů se pouze zachovala živá vyprávěcí tradice až do nedávných dnů.

Autorka správně postřehla i to, že Romové mezi pohádkovou a nepohádkovou skutečností v mnohých případech nerozlišují. Magičnost reality hraje v jejich prožívání důležitější roli než u nás, hranice skutečného a neskutečného se stírají nejenom v jejich pohádkách, ale často i v životě.

Knihu, která stojí za pozornost, uzavírá krátký rejstřík olašských rčení a slovíček s překladem do češtiny.

Z. Andrš

ŠTARPRAJTINORO - ŠTVORLÍSTOK

Nedávno vyšlo prvé číslo rómského časopisu pre deti **Štarpajtinoro - Štvorlístok**.

Na 15 stranách formátu A 4 sa obracia k rómskym deťom jeho šéfredaktor M. Godla a „Dobrá rómska víla Kesaj“, ktorá sa deťom predstavuje rozprávkou „Slepá šnúrkarka“. Rozpráva príbeh o neposlušnej Dajre, ktorá neposlúchne otca, pri búrke sa pozrie do blešku a oslepne. Pomôže jej dobrá rómska víla Kesaj, naučí ju tkať šnúrkarky, aby prácou pomáhala rodičom a za jej pracovitosti a dobroty jej nakoniec vráti zrak.

Túto rozprávku naštudovalo košické rómske divadlo Romathan, ktoré na stránkach 8 - 9 deťom približuje rozhovor s jeho riaditeľkou H. Koptovou.

Stránky 4 - 5 sú venované rómskemu jazyku. M. Godla, šéfredaktor časopisu, sa v rubrike „Džanes romanes“ obracia na deti s výzvou, aby nezabudli

na svoj materinský jazyk, aby si ho pestovali a uchovali. Hovorí o svojej skúsenosti v divadle Romathan, keď si po prvý raz uvedomil, že je možné hrať i v rómčine, i keď kvôli publiku musel text prekladať do slovenčiny. Odvtedy sa učí rómčinu tak, ako sa kedysi v škole učil slovenčinu. Na záver vyzýva deti, aby sa snažili objaviť krásu rómskeho jazyka a zbierali slová, ktoré ešte poznali starí Rómovia, ale ktoré sa z rómčiny stále viac vytrácajú.

Celé číslo ilustrujú kresby rómskych detí z Jarovnic, ktorým sú venované strany 10 - 11.

Časopis je veľmi pekne koncipovaný, škoda iba, že rómsky text je tak málo zastúpený. Na škodu je i to, že z výtlačku nie je jasné, kto časopis vydáva a kde je možné ho dostať.

EŽ

TONG Diane

GYPSY FOLKTALES

Harcourt Brace Jovanovich Publishers, San Diego, New York 1989, 1. vyd., 252 str.

Do této anglicky psané sbírky romských pohádek z celého světa zařadila autorka 80 pohádek a lidových vyprávění z 31 zemí světa (z Indie, Francie, Anglie, USA, Řecka, Švédska, Sýrie, Argentiny, Ruska, Turecka, Nového Zélandu, bývalého Československa a dalších). Mnohé z těchto pohádek jsou poprvé publikovány v angličtině a některé jsou poprvé publikovány vůbec.

Zdrojem byly pro autorku sbírky vlastních nahrávek pořízených v Řecku a v New Yorku, pohádky již publikované v knihách či odborných časopisech a pohádky, které autorce zaslali romští a neromští kolegové z celého světa.

Pohádky jsou stylově a tematicky velice různorodé a zrovna tak různorodí

jsou i jejich vyprávěči. Jsou mezi nimi hudebníci, političtí aktivisté, podomní obchodníci, spisovatel, profesor, majitel kliniky, tanečník, průvodčí, tovární dělník, krajkářka a další. Vyprávěcím jazykem byla v některých případech romština, v některých angličtina nebo jiný jazyk. Jedna z pohádek je na konci knihy uvedena i v originální romské verzi. Časové rozmezí, kdy byly pohádky pořizovány, je velmi široké (70. léta minulého století až 80. léta tohoto století).

Romové z bývalého Československa jsou ve sbírce zastoupeni pěti pohádkami. Dvě z nich byly zaznamenány a publikovány již na konci minulého století (Smrt a stará Cikánka, Dvě děti) a zbývající tři nahrála M. Hübschmannová v době poměrně nedávné (Sto krav, Romčina hádanka, Jak byl Rom prodán v klavíru).

Publikace je opatřena fundovaným historicko-etnologickým úvodem, bohatou bibliografií, detailním poznámkovým aparátem a rejstříky vyprávěčů, zemí a názvů pohádek. Knihu doprovází 16 stran černobílých fotografií, které autorka pořídila v Řecku.

Sbírka je cenným příspěvkem k zachování romské ústní tradice v mezinárodním měřítku, je jedinečným dokladem duchovního života, hodnotové stupnice a zvyků a v neposlední řadě i odrazem toho, jak Romové reflektují svět i sami sebe.

H. Jiřincová

TŘI KNÍŽKY ROMSKÝCH AUTORSKÝCH POHÁDEK

Romové jakožto tradiční komunita donedávna neznali pojem umění a umělce, tak jak ho chápe moderní evropská společnost. Individuální sláva vznikala a zanikala mnohem spontánněji a byla téměř vždy omezena na skupinu, která se spolu stýkala, na konupciální oblast apod. Hudebníci, ať už hráli profesionál-

ně Neromům nebo hráli a zpívali v komunitě, byli posuzováni z hlediska předem známého ideálu. A stejně tak i vypravěči pohádek. Ne že by se nepřipouštěly individuální příspěvky k tradici, ale původnost nebyla nikterak ceněna a nová díla byla daleko více svázána s kontextem předchozího umění. Ostatně málokdy lze vůbec hovořit o novém díle.

Bylo by zajímavé zkoumat, jaký byl v chápání tradiční romské komunity poměr mezi estetickou funkcí umění a funkcemi ostatními. A dále v jakém poměru jsou uvedené rozdíly způsobeny samotnou povahou folkloru a v jakém indickou tradicí. Tyto otázky však pro nás v této chvíli nehrají tak velkou roli. Důležité je, že umělá romská literatura, i když často navazuje na pohádkářské tradice (a právě takovou se zde chci zabývat), je úplně novou.

Nakladatelství *Romaňi čhib*, založené v roce 1991 předsedkyní Sdružení romských autorů Margitou Reiznerovou, vydalo mimo jiné tři knížky v různé míře vycházející z tradičního pohádkářství. Dvě z nich jsou tištěny pouze romsky, třetí romsko - česky.

Kniha *Arnošta Rusenka Trin pheňa* (Tři sestry) obsahuje tři pohádky: titulní *Trin pheňa*, dále *Sar pes o Rom dova-kerďa le kraliħa* (Jak se Rom domluvil s králem) a *Sar o Pištas pomožinda le Khameske* (Jak Pišta pomohl Slunci). Přijmeme-li zjednodušující linii přechodu od folkloru k umělé literatuře, představuje Rusenko první krok na této cestě: Pohádky nevybočují z tradice folklóru, zápisem jsou „pouze“ fixovány. Nejde však o žádné sběratelství - autor-pohádkář dále tvoří, i když v písemné podobě. U tohoto autorského typu však může jít i o tvorbu ohlasovou: plně vědomou snahu napodobit specifika folklóru.

Zdánlivě blízko má k Rusenkovi další publikace: rozsáhlejší fantastická pohádka *Romaňi čhajori the beng* (Romská dívenka a čert) *Štefana Červe-*

ňáka. Ta je ovšem zasazena do krátkého vyprávění o chudé romské rodině a je vyprávěna otcem této rodiny. Výchozí situace vlastní pohádky nápadně připomíná situaci vypravěče. Dívka-postava z pohádky dokonce při pozdějším vyprávění o své rodině užívá podobných slov jako vypravěč-autor o rodině vypravěče-pohádkáře. Již takto nastíněná struktura ukazuje, že se Červeňák velice elegantně odpoutal od folklorní pohádky směrem k moderní literatuře.

Dvojazyčná kniha *Heleny Demeterové (le Rapačiskeri)* s názvem *Rom ke Romeste drom arakhel* (Rom k Romovi si cestu najde) mezi folklorním a umělým pólem osciluje. Její podtitul zní *paramisa the sune* (povídky a sny). Zajímavé je už samo užití slova *paramisi*, jehož prvotní význam je pohádka. V knize totiž najdeme jak klasickou pohádku nebo příběh přímo vyrůstající z vypravěčské tradice autorčina rodu, tak zápisy snů, někdy směřované k poselství, které navozují úplně jinou komunikační situaci než folklorní vyprávění. „Uvědomělá“ autorka se v nich obrací k anonymní čtenářské obci, sama k sobě, k literatuře samotné, nebo kam se vlastně moderní literatura obrací...?

Arnošt Rusenko: Trin pheňa.
Praha 1992, Romaňi čhib. Ilustr. Magdalena Konečná, 13 str.

Štefan Červeňák: Romaňi čhajori the beng. *Praha 1992, Romaňi čhib.*
Ilustr. Li Siao Feng, nestránkováno.

Helena Demeterová, le Rapačiskeri: Rom Ke Romeste drom arakhel /Rom k Romovi cestu najde. (paramisa the sune /povídky a sny). *Praha 1994, Romaňi čhib. Přel. Milena Hübschmannová a Zbyněk Andrš, ilustr. Magdalena Konečná, 55 str.*

J. Červenka

VOŘÍŠKOVÁ Marie

ZPÍVAJÍCÍ HOUSLE (CIKÁNSKÉ POHÁDKY)

Práce, Praha 1969, 157 str.

Tato publikace byla vydána pro dětské čtenáře a v krátké poznámce na záložce obalu knihy se můžeme dočíst: *Nebyl to snadný úkol pro cizí „bílou ráni“, sběratelku cikánských pohádek Marii Voříškovou, proniknout krunýřem nedůvěry a ostychu ... k srdci tohoto zvláštního národa...*

To je také jediná, značně obecná zmínka o původu osmnácti pohádek vydaných Marií Voříškovou. Pohádky jako celek však autentickým romským folklórem nejsou, i když tomu, že se jejich autorka skutečně opírala o původní zdroj, nasvědčují osobní jména pohádkových hrdinů či bytostí, některé motivy romské pohádkové tradice vlastní i některé reálie.

Romská jména jsou často zapsána foneticky či ve zkomolené podobě: Kalo Dant (Čemý Zub), Štárja - Khengero (Čtyřoký), Jepaš - murš (Půlmuž), Dilino (Hlupák), Lavuta (Housle), Oriáš (obr), Jaghvalí (Okatá), Godžáver (Chytrý) apod. Základní motivy pohádek „Jak hlupák Dilino na čerta vyzrál“ a „Kondáš a Juhas“ jsou mi známy z jiných variant

přímo od Romů, další motivické souvislosti by možná přineslo podrobné srovnání *Zpívajících houslí s Romskými pohádkami* Mileny Hübschmannové.

Marie Voříšková se však zřejmě inspirovala i indickou mytologií a pohádkami skandinávských národů, jak by tomu nasvědčovalo např. jméno Lakšmí, náramky na nohou, obr s třetím okem a sedm světů nebo permoník kovájící meč, Hormond Pálka ze švédské země - pán Ledové hory a jeho sestra Tindir Gudrun, ležící v ledové rakvi.

V pohádce „O krásné čarodějce“ se objevují romské pověry spojené s narozením dítěte a je popisováno čarování, v pohádce „Lavuta“ je úryvek romské písně ve východoslovenském dialektu a v pohádce „Chytrý Zamur“ je původ tohoto jména vysvětlen takto: „...protože se dostal živý z věže, do které ho dali zazdít, nebo - jak říkají cikáni - zamurovat.“

Z výše uvedených skutečností soudím, že většina pohádek byla skutečně sebrána mezi Romy. Jednalo se o Romy hovořící slovenským dialektem romštiny, ale pohádky byly Voříškové vyprávěny ve slovenštině. Autorka *Zpívajících houslí* si však nekladla žádná omezení a její snaha pohádky „vylepšit“ se jí zdařila dokonale. Bohužel.

Z. Andrš

INFORMACE

ROMOVÉ Z ÇANAKKALE

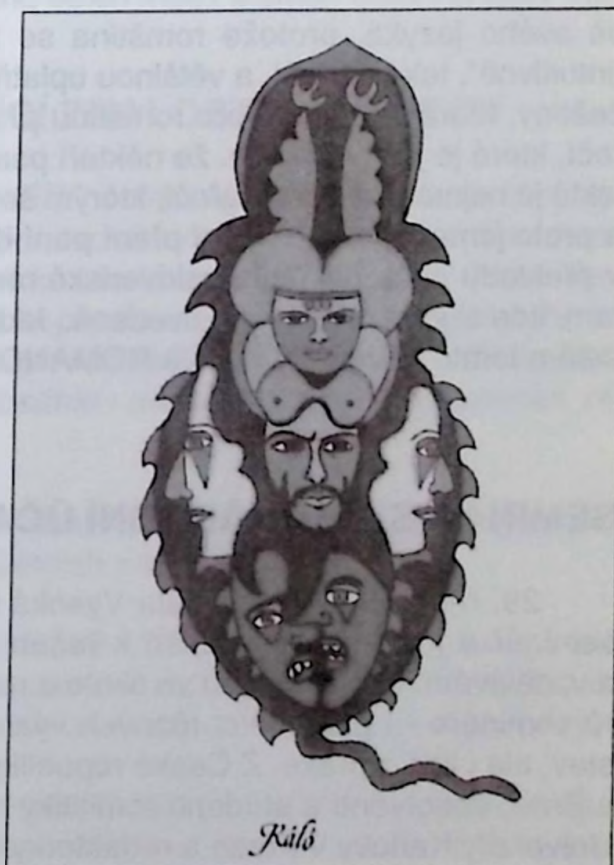
V tureckých novinách **Cumhuriyet** vyšel dne 4. února 1996 článek pojednávající o Romech obývajících již 500 let město Çanakkale. Podle historických pramenů, pocházejících z doby po 11. století, se začali Romové stěhovat ze severní Indie na západ. Nejdříve přišli do Íránu a ve 14.-15. století se usadili v Evropě. Naučili se jazykům zemí, které osídlili, ale zachovali si i svůj vlastní jazyk - romštinu, která patří do rodiny indických jazyků. Přestože obývají mnoho zemí, uchránili svou kulturu a etnickou příslušnost.

Během jedné z velkých migrací dorazila skupina několika tisíc Romů k Dardanelám a překročila je. Tato skupina se podílela na výstavbě dnešní pevnosti v Çanakkale (Çimenlik Kalesi). Za tuto pomoc dostali od sultána Mehmeda II. Fatiha (1451 - 81) povolení, aby se v této části města usadili. Pevnost byla dostavěna v šedesátých letech 15. století. Později bylo město obydleno Turky, Řeky, Armény a Židy. Město se dělilo na devět čtvrtí. Ve čtvrti Kale-i Sultaniye žili Romové svobodně a uchovali si svou vlastní kulturu. Ve čtvrti Fevzi paša mají dokonce posvátné místo, zvané Maşatlek, a vlastní hřbitov. V dnešní době usiluje magistrát města Çanakkale nejen o ochranu historických budov, ale i o zachování osobité romské kultury.

DNY ROMSKÉ KULTURY V BERLÍNĚ

V Berlíně - Hohenschönhausenu byla 10. října 1996 zahájena výstava grafiky, kreseb a textů romských autorů z Maďarska. Výstava s názvem **Rom som - Ich bin ein Rom** se konala v rámci akce „Dny romské kultury 1996“. Mezi vystavujícími umělci byli mj. Ildikó Péli, József Ferkovics a Magda Szécsi, jejíž obraz „Káló“ byl otištěn i na titulní straně informačního letáku.

Na vernisáži výstavy zahráli romští hudebníci Jane Schuch a Janko Lauenberger.

Součástí berlínských „Dnů romské kultury 1996“ byl i literární večer, na němž se představil známý romský novinář, básník, spisovatel a politický aktivista v mezinárodním romském hnutí Rajko Djurić, původem z Jugoslávie, který ve Studiu Hochhaus přečetl několik básní a próz ze své sbírky „Cikánské elegie“.

HŠ

SEMINÁŘE PRO ROMSKÉ LÍDRY A REDAKTORY

Nadace KESAI se sídlem v Košicích organizuje už druhý semestr odborné semináře pro romské lídry a redaktory. Akci financuje nadace PHARE a maďarská Autonomia v rámci projektu EUOROMA. Semináře jsou víkendové a probíhají dvakrát měsíčně. Do kurzů pro politické lídry i do kurzu pro redaktory a dopisovatele romských sdělovacích prostředků se sjíždí po dvaceti frekventantech z celé Slovenské republiky. Výuka je náročná: Přednášky probíhají v pátek a v sobotu (8-10 hodin denně) a v neděli dopoledne. Jako přednášející jsou zváni odborníci z různých oborů: právníci, historici, sociologové, lingvisti. Na semináři věnovaném lingvistickým a sociolingvistickým otázkám romštiny (pravopis a různé přístupy k jeho kodifikaci, standardizace romštiny a utváření naddialektní normy, základní gramatické kategorie atd.), který se konal ve dnech 11. - 12. října 1996 na Šíravě, byli účastníci semináře požádáni, aby napsali čtenářům časopisu ROMANO DŽANIBEN přání do Nového roku 1997. Přání nestačili napsat všichni - uvádíme tedy jen ta, která lektorka vybrala před svým odjezdem do Prahy. Každý psal ve svém vlastním dialektu a do svého písemného projevu vnesla většina účastníků už pravopisné poučky, s nimiž se na semináři seznámila. (Mějme na paměti, že absolutní většina Romů neměla zatím nikde příležitost poučit se teoreticky o psané podobě svého jazyka, protože romština se zatím ve škole neučí. Každý tedy píše „intuitivně“, tak jak slyší, a většinou uplatňuje pravopisná pravidla slovenštiny, příp. češtiny, která se ovšem pro romštinu příliš nehodí). Účastníci semináře psali tou řečí, která je jim bližší, tzn. že někteří psali romsky, jiní slovensky. Z romských dialektů je nejméně známé nářečí, kterým se hovoří v několika obcích v okolí Rožňavy, a proto jsme krásné tradiční přání paní Karalové uvedli jak v původním znění, tak v překladu do zobecňující „slovenské romštiny“. Jména a adresy autorů uvádíme tam, kde si je sami přáli mít uvedené. Jednotlivá přání jsou rozmístěna průběžně po celém tomto novoročním čísle ROMANO DŽANIBEN.

MH

SEMINÁŘ S MEZINÁRODNÍ ÚČASTÍ V NITŘE

29. října 1996 uspořádala Vysoká škola pedagogická v Nitře celoslovenský seminář s mezinárodní účastí k řešení grantu „Překonávání bariér při výchově a vzdělávání romských dětí ve škole a rodině“. Zúčastnili se ho - kromě organizátorů semináře - i pracovníci různých významných slovenských institucí a ministerstev, ale i lidé z praxe. Z České republiky přijel J. Horváth z Muzea romské kultury v Brně, absolventi a studenti romistiky na Indologickém ústavu filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze a redaktorky Romano džaniben.

Na semináři zaznělo několik zajímavých referátů, týkajících se otázek multikulturalismu, multilingvismu, kriminogenních faktorů ve společnosti apod. Velmi zajímavý příspěvek přednesl Doc. Dr. Ján Škodáček, CSc., na téma odlišností v etickém kodexu Romů a Neromů, Evropanů.

Účastníky semináře z ČR poněkud překvapila diskuse na téma „možnosti kodifikace romského jazyka“, neboť elementární otázky kodifikace pravopisu kteréhokoli jazyka jsou odborníkům známy a byly brány v potaz i při přijetí závazných pravidel pravopisu „slovenské“ romštiny jazykovědnou sekcí Svazu Cikánů-Romů v roce 1971. Tato pravidla se uplatnila dokonce ještě dříve, přesněji od roku 1970, kdy začalo vycházet vůbec první a v té době jediné periodikum určené Romům žijícím na území celé tehdejší ČSSR, věstník *Romano l'il*.

Překvapilo i zpochybňování dnes již více než dvacetileté praxe zápisu „slovenské“ romštiny a jeho pravidel, kterými se řídí nejen *Romano džaniben*, ale i více méně veškerá romská periodika a (slovensko)romsky psaná literatura nejen v ČR, ale i na Slovensku.

Tito účastníci semináře nicméně připustili, že by byla namístě případná diskuse na téma „zlepšování stávajícího pravopisu“.

Součástí semináře bylo i dvojí vystoupení košického divadla Romathan, které v odpoledním představení sehrálo pohádku na motivy E. Lackové „Velký primáš Baro“. Milé bylo, že na představení nebyli pozváni pouze účastníci semináře, nýbrž i žáci nitrianských základních škol, kteří se postarali o velmi příjemnou atmosféru tohoto zdařilého odpoledního představení.

Rovněž večerní představení divadla Romathan nezklamalo. Představil se na něm divadelní orchestr pod vedením Dezidera Mika, hudební těleso, které je schopno rozproudit krev, dojmout, utěšit a dát smysl kterémukoli „dnešnímu“ dni.

HŠ

ODPOVĚDI NA TEST ZKOUMAJÍCÍ ZNALOSTI O ROMECH

V minulém dvojčísli ROMANO DŽANIBEN 1-2/96 byl publikován test, který byl součástí písemné zkoušky při přijímacích pohovorech na obor „romistika“. Ten se ve školním roce 1996/7 znovu otevřel na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Test jsme otiskli bez odpovědí, aby si čtenáři mohli přezkoušet své znalosti o Romech.

Pokud jste tak učinili, můžete si své odpovědi ověřit, příp. poopravit. Na každou otázku by bylo možno odpovědět velmi obsáhle - zde však budou uvedeny jen základní informace.

1. Lidé se často ptají, jaký je rozdíl mezi Romy a Cikány. Jak byste na tuto otázku odpověděl(a)? Co o těchto různých názvech víte?

Rozdíl mezi Romy a Cikány není v podstatě žádný. Rom a Cikán jsou jen dvě různá označení pro jednu etnickou (národní, národnostní) skupinu. **Rom** je název, jakým Romové označují sami sebe (*autonymum*, *etnononymum*), **C/cikán** je výraz, jakým jsou označováni jinými (*apelativum*).

Dotatečná informace: Apelativum C/cikán (v jiných slovanských jazycích *cygan*, *cihan* atd., něm. *Zigeuner*, maď. *cigany*, it. *Zingaro*, *Zigano*) nabylo většinou pe-

porativního významu, proto byl na 1. mezinárodním kongrese Romů v Londýně (8. 4. 1971) oficiálně přijat etnonym **Rom**. V bývalé ČSSR se objevil v názvu reprezentativní romské organizace, která vznikla v době relativního uvolnění (1969) a existovala nějaký čas po ní - **Svazu Cikánů-Romů** (SCR). V březnu 1973 byl Svaz násilně rozpuštěn a místo etnonyma **Rom**, symbolizujícího etnoemancipační aspirace Romů, byl opět oficiálně zaveden název „občan cikánského původu“, který jasně svědčí o asimilátorské politice vůči Romům. (V podstatě je to obdoba názvu, který zavedla Marie Terezie ve snaze „vymazat“ Romy ze svébytné etnokulturní existence a učinit z nich „Nové Maďary“ - *Új Magyar*).

2. Do jaké jazykové skupiny patří romština? S kterým jazykem nebo jazyky má společný základ, tj. kterým jazykům je nejpodobnější?

Romština patří mezi novindické indoevropské jazyky. Má společný základ např. s hindštinou, pandžábštinou, maráthštinou, gudžarátštinou, bengálštinou, urijštinou atd. Všechny tyto novindické jazyky se vyvinuly ze *sanskrtu*, tj. z jazyka, v němž byly napsány nejstarší literární texty v Indii.

(Sanskrtu je do značné míry dosud v Indii užíváno jako jazyka sakrálního - podobně jako v Evropě latiny.)

3. Kolik Romů přibližně žije v ČR a v SR? Na základě jaké evidence tento počet uvádíte? Do jaké míry si myslíte, že je spolehlivá? (Proč ano? Proč ne?)

Při sčítání lidu v roce 1991 se k romské národnosti přihlásilo:

v ČSFR: 114 116, z toho v SR: 80 627, v ČR: 33 489 osob. V evidenci bývalých národních výborů bylo v roce 1989 vedeno: ČSSR: 399 654 cikánských občanů, z toho v SR: 253 943, v ČR: 145 711.

Počet Romů je bezpochyby vyšší, než vyplývá z evidenčních údajů bývalých národních výborů. Evidence NV byla arbitrární, tzv. „kurátoři“ pro cikánské obyvatelstvo zařazovali do evidence Romy podle vlastní úvahy, tj. většinou ty, kteří se na ně obraceli se sociálními problémy. To znamená, že Romové tzv. „integrování“, kteří „péči“ kurátorů nepotřebovali, se v evidenci neocitli.

Počet těch, kteří se k romské národnosti přihlásili v roce 1991 po „sametové revoluci“, kdy Romové získali politický status „národnosti“, odpovídá skutečnému stavu ještě méně. Proč se tak málo Romů přihlásilo k vlastní národnosti, je zcela pochopitelné a je pro to řada historicko-sociálních důvodů:

Romové dostali příležitost vystupovat jako politický subjekt vlastně **poprvé** v historii, a to po mnoha staletích genocid, deportací nebo asimilačních pokusů ze strany majoritní společnosti. V některých sociologických studiích se oprávněně mluví o *strachu zakódovaném v historickém po(d)vědomí* etnických menšin, a zejména takových, které byly pronásledovány. Ten vede k různým typům obranných (nebo krycích, únikových) sebezáchovných taktik, jednou z nichž je snaha „nebýt viděn“. To se projevuje i v deklaraci příslušnosti k většinové, decidující, „prestižnější“ národnosti.

Dalším důvodem je skutečnost, že mnoho Romů si neuvědomovalo rozdíl mezi *státním občanstvím* a *národností* (národnostním statutem). V roce 1991, po „euforii bratrství“ plápolající po *sametové revoluci*, začal už propukát antagonismus vůči Romům, který se projevoval zejména v nezodpovědných informacích v ti-

sku, toužícím co nejrychleji, a tedy co nejsnáze dosáhnout čtivosti a obliby, tak důležité v konkurenčním boji s jinými periodiky, explozivně vznikajícími v důsledku nenadálé svobody. A právě Romové se stali jedním z „přitažlivých témat“. U veškerých trestných činů spáchaných Romy se senzacechtivě uvádí jejich etnická příslušnost. Není divu, že ti, kteří se žádných přestupků nedopouštějí, se ve snaze k veřejně diskreditovanému „romství“ nehlásí. K veřejné deklaraci stigmatizované národnosti je třeba velké mravní síly a odvahy. Podobně jako stigmatizující zprávy v tisku působí i nápisy, jako „Romové zpátky do Indie“ (v č. 1-2/95 jsme fotografii jednoho takového nápisu zveřejnili - a dosud je tam, kde byl!), „Smrt cikánům“ atd.

Také další skutečnosti postihující Romy ekonomicky (diskriminace na trhu práce), občansko-morálně (diskriminace při vstupu do restaurací a jiných veřejných míst) a existenciálně (útoky skinheadů) stimulují uvědomělou politicko-právní obranu jen u těch nejstatečnějších a také občansky nejinformovanějších. Není divu, že ti, kteří nemají představu o právních možnostech občanské obrany, případně kteří jí po trpkých zkušenostech nevěří, se brání opět „mimikrou“, tj. snahou o zastření své etnické totožnosti.

(Pozn.: Výzkum „Proč se Romové přihlásili či nepřihlásili ke své národnosti“ provádí v současné době romská historička PhDr. Jana Horváthová z Muzea romské kultury v Brně.)

4. Které subetnické skupiny Romů znáte v ČR a v SR a které ve světě?

Na území býv. ČSSR/ČSFR žijí v největším počtu Romové, kteří se tradičně ztotožňovali s apelvativem *slovenští* (nebo *servika*), a to na základě toho, že zhruba čtyři staletí žijí usedle na Slovensku. Podle velmi hrubého odhadu představují asi 70 % veškeré romské populace v bývalé ČSFR. Další skupinu představují tzv. *maďarští* (*ungrika*) Romové, rovněž tradičně usedlí, a to v jižních oblastech Slovenska mezi maďarským obyvatelstvem. Romové tzv. *olašští* kočovali do roku 1959, kdy byli podle zákona 74/1958 násilně usazeni. (Bližší informace viz ROMANO DŽANIBEN č. 4/1994). Další skupinu pak reprezentují *Sinti*, kteří žili před 2. světovou válkou v Čechách a na Moravě a za tzv. „protektorátu“ byli téměř vyvražďeni v Osvětimi. Podobný osud stihl i další skupinu Romů, kteří žili v Čechách a na Moravě, tzv. *české Romy*.

Po roce 1945 přijížděli na Slovensko tzv. „náboráři“, kteří přiváděli Romy do Čech a na Moravu, aby „dosídlili“ pohraničí po odsunutých Němcích. Po této státem vyvolané, organizované migraci následovala migrace spontánní. (Blíže o tom viz ROMANO DŽANIBEN 1-2/1995).

Většina Romů žijících dnes v České republice jsou tedy pováleční migranti ze Slovenska a jejich potomci. Mnozí se v Čechách či na Moravě již narodili a se Slovenskem ztratili kontakt. Zákon o českém státním občanství, který Romům (zejména před svou novelizací) nesmírně ztěžoval možnost stát se občany České republiky (a to i těm, kteří celý život prožili v ČR, ba jsou potomky těch, kteří se v ČR narodili), vede Romy k tomu, že se od apelativa *slovenští* distancují. Zatím se však nerozhodli pro označení jiné, které by je identifikovalo a odlišilo od ostatních subetnických skupin Romů.

K významným skupinám Romů ve světě patří např. *Kalderaši* (*Calderari*, *čili Kotláři*) žijící zejména v Rumunsku, Rusku, Švédsku, Francii, Anglii, Kanadě,

USA, zemích Latinské Ameriky a jinde, dále *Lovara* (*Lovariové* - od maďarského *ló* = kůň), kteří obývají podobná území jako *Kalderaši*, *Sinti*, žijící zejména v Německu, *Manušové*, příbuzní *Sintů*, žijící ve Francii, *Kale* - zde je třeba rozlišovat mezi dvěma skupinami *Kalů* - jedni žijí ve Španělsku a Portugalsku, druhí pak ve Finsku, *Romaničel*, žijící v Anglii, atd. Apelativní přídomky jednotlivých romských podskupin jsou většinou odvozeny od tradiční profese, kterou ta nebo ona skupina provozovala (tak *Kalderaši* vyráběli nebo opravovali kotle, *Lovara* obchodovali s koňmi, *Aurari*, nebo také *Rudari* těžili zlato apod.). Takové názvy lze označit jako profesionyma. Dále mohou být určující přídomky odvozeny od názvu území, odkud ta nebo ona skupina přišla (S. Kostić pro toto apelativum užívá termínu *regionymum*) - např. *olašští* Romové přišli z Valachie, jak byla v minulém století nazývána část dnešního Rumunska. Podobný charakter mají apelativa *čeští* nebo *slovenští* Romové. Apelativa se mění podle toho, jak se mění profese, podle postupných migrací, podle různých jazyků, v nichž je apelativum vyjádřeno, a proto je někdy velice obtížné určit, která skupina je si příbuzná s kterou. (Viz např. názvy pro tradiční skupinu mědvedářů v ROMANO DŽANIBEN č. 3/96).

5. Pokuste se stručně vysvětlit rozdíl mezi migrací a kočováním a uveďte obojí do vztahu s Romy v ČR a SR.

Migrace je (jednorázový nebo vícerázový) územní přesun části obyvatelstva z jedné lokality (státu, části země) do jiné. (V sociologii se rozeznává migrace ekonomická, politická, spontánní, plánovaná apod.)

Kočování je průběžný územní pohyb určité populace (etnické skupiny) provázený životem v pohyblivých příbytcích (stanech, maringotkách, dnes obytných přívěsech apod.) Na území bývalého Československa kočovali tzv. *olašští* Romové (představující asi 10-15 % romské populace), částečně *čeští* Romové a *Sinti* (obojí téměř vyvraždění za 2. sv. války). Ostatní skupiny - představující absolutní většinu romské populace v ČR a SR - byly několik staletí usedlé na Slovensku.

6. Vyjmenujte alespoň tři významné představitele romské kultury u nás nebo ve světě.

Literáti: Ilona Lacková, Anna Koptová, Dezider Banga, Józef Ravasz a další (SR), Tera Fabiánová, Margita Reiznerová, Andrej Giňa, František Demeter, Bartoloměj Daniel (historik a literát), Gejza Demeter, Jan Horváth, Jana Horváthová-Holmková (historička), Vlado Oláh, Ilona Ferková, Andrej Pešta a další (ČR).

Výtvarníci: Ruda Dzurko, František Demeter, Ernest Dančo a další (ČR), Ján Oláh, Aladár Kurej, Július Lakatoš a další (SR).

Hudebníci: Cinka Panna (18. stol.), Jožko Piňo (19. stol.), Jožka Kubík (Morava), Lucie Bílá, Věra Bílá, Iva Bitová, Jožko Fečo a další.

Ve světě:

Literáti: Mateo Maximoff (Francie), Katerina Taikon (Švédsko), Alexandr Germano (Rusko), Rajko Djurič (býv. Jugoslaviie), Menyért Lakatos (Maďarsko), Bari Károly (Maďarsko), Choli Daróczi (Maďarsko), Bronislawa Wajs-Papuša (Polsko), Filomena Franz (Německo) a další.

Hudebníci: János Bihári (18.stol.), Django Reinhardt (Francie), Manitas de Plata (Španělsko), Jarko Jovanovič (býv. Jugoslaviie, autor romské hymny *Dželem, dželem*) a další.

Výtvarníci: Bruno Morelli (Italie), János Balász (Maďarsko), Tamász Péli (Maďarsko), István Szentandrás (Maďarsko) a další.

Divadlo - film: Rahím Burhan (režisér divadla *Pralipe*, býv. Jugoslaviie, dnes Německo), Tony Gatlif (filmový režisér, Francie)

O významných představitelích romské kultury přináší informace ROMANO DŽANIBEN. Portréty jedenácti významných Romů publikovalo v roce 1995 sdružení MENT. Sborník „Neznámi Romovia“ (Bratislava 1992) přináší zasvěcené články o romských hudebnících minulosti.

7. Vyjmenujte některá romská periodika u nás (event. ve světě).

Romano kurko, Romano džaniben, Lačo (Amaro) lav (zaniklo), Romano gendalos (přestávka v publikaci) - ČR, Romano fil nevo, Roma, Luludí, Pajtrin - SR, Rom po drom - Polsko, Kethano drom - Maďarsko, Lacio drom - Itálie, Zingari oggi - Itálie, Etudes tsiganes - Francie, Nevipe romani - Španělsko atd.

8. Jaký byl osud Romů za 2.sv. války v Čechách a na Moravě? Jaký byl osud Romů na Slovensku?

V tzv. Protektorátu Čechy a Morava, který byl pod přímou kontrolou nacistického Německa, byli Romové téměř vyvražďeni. (Ze dvou sběrných táborů v Letech u Písku a v Hodoníně byli deportováni do Osvětimi, do „cikánského tábora“ v Birkenau II, který byl 3. srpna 1944 likvidován. Všichni zde uvěznění Romové zemřeli v plynových komorách.)

13. května 1995 byl v Letech na místě sběrného tábora odhalen pomník k uctění památky romských obětí, slavnost zahajoval prezident České republiky Václav Havel.

V tzv. Slovenském státu Romy genocida nepostihla, a to z několika důvodů: Romové, řadu staletí usedlí, měli své místo ve vesnické společnosti, a proto se řada místních autorit proti různým perzekutivním nařízením vztahujícím se na Romy velmi rozhodně postavila (někteří starostové, ba i představitelé četnictva a církve se zdráhali poslat „své cikány“ do táborů nucených prací s odůvodněním, že „řádně pracují, jsou řádnými křesťany a jsou vesničanům potřební“).

Rovněž nařízení o tom, že „cikánské osady“ mají být vystěhovány z obcí, muselo být vydáno dvakrát - v roce 1941 a v roce 1943 - než začalo být v plné míře uskutečňováno. Nicméně perzekuce a diskriminace Romů progresivně postupovala, a to zejména poté, co se fašistický stát „vypořádal se Židy“, na čemž měl mj. i ekonomický zájem. Na Slovensku bylo postupně zřízeno 11 táborů nucených prací, kam byli násilně odváděni zejména Romové. Tábor v Dubnici nad Váhom se koncem války změnil v koncentrační tábor. Perzekuce Romů se zosílila zejména po vypuknutí Slovenského národního povstání (29. srpna 1944), kdy Slovensko okupovala německá armáda. Celé romské osady byly vypalovány za trest za spolupráci s partyzány (Tisovec, Žiar nad Hronom atd.).

Další perzekutivní nařízení z konce války: zákaz vstupu Romům do některých měst (přísně dodržovaný zejména v Prešově), přístup do obcí jen ve stanovenou denní dobu, zákaz užívání veřejných dopravních prostředků, zákaz školní docházky romským dětem atd. Na území Slovenska okupovaném Maďarskem (zejména v Košicích a okolí) byli Romové deportováni do koncentračních táborů.

Přes sílí perzekuce však Romové na Slovensku jako skupina 2. světovou válku přežili.

Podle soupisu z roku 1947 zde žilo 84 438 Romů a i 16 752 Romů žijících tehdy v Čechách a na Moravě byli pováleční migranti ze Slovenska. (Uvádí se, že z Romů v „Protektorátě“ přežilo pouze 600 osob). Téměř všichni Romové žijící v tehdejší ČSR byli tedy Romové, kteří přežili válku v tzv. Slovenském státě.

Osudem Romů za druhé světové války se zabývá nejzasvěceněji brněnský historik Ctibor Nečas. Některé z jeho publikací: *Nad osudem českých a slovenských Cikánů* (Brno 1981), *Nemůžeme zapomenout* (Olomouc 1994), spolu s Dušanem Holým *Žalující píseň* (Strážnice 1993) a další.

Historička Vlasta Kladivová, která sama prošla koncentračním táborem v Osvětimi, publikovala na toto téma studii *Konečná stanice Auschwitz-Birkenau* (Olomouc 1994).

9. Stručně vysvětlete nebo přeložte do češtiny výrazy: dialekt, standardizace jazyka, kodifikace pravopisu.

Dialekt: nářečí, územně a funkčně vymezený jazykový útvar, kterým spontánně komunikuje autochtonní obyvatelstvo jisté oblasti. Je to územní (regionální) varianta „národního“ jazyka s vlastním zvukovým, gramatickým i lexikálním systémem, která tvoří komplexní historickou a sociolingvistickou kategorii. (Zestručněná definice z publikace *Encyklopédia jazykovedy, Bratislava 1993*).

Standardizace jazyka je proces utváření normy spisovného jazyka. Je žádoucí, aby odborná programovost, která do tohoto procesu zasahuje a do jisté míry jej řídí, respektovala jeho spontánní vývojové aspekty. Norma se v postmoderní (socio) lingvistice chápe jako pravidlo pro užití určitého tvaru připouštějící více alternativ/variant.

Kodifikace pravopisu je oficiální přijetí souboru pravidel a předpisů závazných pro užívání spisovného jazyka v jistém období.

10. Vysvětlete stručně výrazy: asimilace, genocida, nomadismus.

Asimilace: přizpůsobení, připodobnění, splývání; *lingv.* spodoba. V etnologii znamená ztrátu vlastní etnokulturní identity, úplné přizpůsobení se zvláštní etnokulturní skupiny (většinou minority) jiné (obvykle majoritní a decidující) národní společnosti, totální převzetí jejího jazyka a kultury.

(Na rozdíl od *integrace*, kdy se etnická menšina sice začleňuje do struktur majoritní společnosti, avšak zachovává si svá jazyková a etnokulturní specifika. Politika multikulturalismu sílí v posledních letech poté, co se ukázalo, že totální asimilace etnických menšin je nejen nehumánní, ale i nemožná a že politika asimilace vlastně ve svých důsledcích poškozuje i většinové společnosti, které chtěly problém komunikace s etnokulturní odlišností řešit násilnou likvidací této odlišnosti, neboli asimilací minorit).

Nomadismus: kočování. (Viz otázka č. 5).b

OHLASY ČTENÁŘŮ

Jako reakci na číslo 1-2/96 ROMANO DŽANIBEN, věnované romské rodině, její struktuře a fungování, a zejména pak tradičním hodnotám, které jsou doposud ve většině romských rodin dodržovány a ctěny, nám poslala svůj příspěvek JUDr. Klára Samková:

JAK JSEM SE PROVDALA DO SMIŽAN

Dlužno předeslat, že o tom, že spolu s Ivanem Veselým chodíme, vědě všichni - kromě mě. Naše předsvatební vztahy se odehrávaly na úrovni občasných setkání, iniciovaných z jeho strany, na kterých jsme se obvykle do krve pohádali kvůli nějaké „koncepční otázce“, týkající se romské politiky. Když mi Ivan přinesl pár dnů před mým odjezdem na dlouhodobou stáž do USA vyplněný formulář k uzavření manželství a bez jakéhokoliv odůvodnění - o vyznání lásky nemluvě - mi sdělil datum naší svatby, donesla jsem mu aspirin a řekla jsem si, že na tohohle cvoka si budu muset dát pozor.

O půl roku později - přesně na Velikonoce - mne jako nevěstu Ivan přivezl ukázat své rodině do Smižan. Romská osada pro mne nebyla novým zjevením. S jejím životem jsem se povrchně seznámila během svých návštěv u Janka Kompuš v Medzevu a i při dalších příležitostech. Těžko jsem mohla být zásadním způsobem překvapená, ale často dnes přemýšlím, jaký šok muselo vyvolat moje zjevení s v tradičně vedené romské rodině. Přijeli jsme tenkrát nočním vlakem z Prahy asi v šest ráno, ještě za bohapusté tmy. Velké bušení na okna i dveře - moje první seznámení se s faktem, že zvonků Romům netřeba. Zcela nekomunikabilně jsem se začala dožadovat postele. Když jsem se z ní kolem poledne vykolíbala s nakrátko ostříhanými vlasy jako chmýří připlácnutými k lebce a tápající ke svým dioptrickým brýlím, musela jsem v očích rodičů svého nastávajícího muže slučovat všechny nevýhody, kterých mohla nevěsta jejich nejstaršího syna dosáhnout. Zaprvé jsem **ra-klí** (neromská dívka). Pravda, byla tu sice jistá polehčující okolnost mé předchozí angažovanosti v romském hnutí, ale ta nemohla hrát - a také nikdy nehrála a nehraje - podstatnější roli. Myslím si, že moji nastávající noví rodiče by se ke mně chovali úplně stejně, i kdyby jim syn domů dotáhl třeba nositelku Nobelovy ceny míru. K prvně uvedenému nedostatku se přičlenil další fakt, že jsem jedináček, což bylo vzato na vědomí s trpným pokýváním hlavy: Chudáčci moji rodiče, chudáček já. Rovněž tak bylo prudce podezřelé moje právnické vzdělání, neboť od juristů, sloupů to gádžovské společnosti, je lépe být co nejdál. Poslední ranou byl můj věk. Nejmladší sestra mého nastávajícího tchána, o pouhé dva roky starší než já, se právě stala

šťastnou babičkou. - A tahle **raklí**, co je ještě navíc ještě černější než zmíněná teta, se dokonce ještě ani nestačila vdát!

To, že jsem byla mile přivítána přes všechny svoje výše uvedené nedostatky, měl zřejmě na svědomí fakt převažující všechno: Jejich milovaný syn se konečně rozhodl v téměř stařeckém věku 28 let se oženit. Při tak slavné události už skoro ani nezáleželo na tom, s kým. Rodina už předtím totiž marně vyčerpala veškeré prostředky k tomu, aby jej k ženitbě přinutila. Postupem doby bylo vybráno několik adeptek z blízkých osad a ze vzdálenějšího příbuzenstva, aby se zúčastnily konkurzu na nevěstu. Rodiče mého muže jsou totiž v okolí všeobecně vážení, a mohli si vybírat. Nejstarší syn pak se svým středoškolským vzděláním a postavením důstojníka z povolání byl vynikající partie. Dodneška má můj muž v repertoáru několik veselých příběhů popisujících úklady rodiny na jeho svobodu. Většinou se šlo na návštěvu k vyhlédnuté nevěstě, k nevěstě, která měla značné věno, ba někdy i vzdělání, byla pracovitá a hezká a z úctyhodné rodiny. Na začátku těch příběhů je obřadné vítání budoucího ženicha a jeho mužského příbuzenstva, na jeho konci důstojník ČSLA pošramoceného zjevu prchající za ranního kuropění oknem od potencionálních svatebčanů, zapíjejících zasnuby už předem, zpět ke své svobodě. S přibývajícími léty, kdy zklamaly pokusy ženicha opít či dokonce ho strčit s budoucí nevěstou do postele, zlomila rodina nad svou ratolestí hůl. Proto jí nezbylo, než se nakonec spokojit i se mnou.

To první dopoledne v celé fajtě Veselovců došel cukr, kafe, sůl, vajíčka... Skoro to vypadalo na hladomor a jediný, kdo se zavčas zásobil, byla moje tchyně. „Okukovačkou“ jsem zřejmě úspěšně prošla, a tak všichni čekali, jak se vybarvím dál. Neodvažovala jsem se ani pípnout a pouze jsem žádala, aby mi příbuzenství navštěvujících osob bylo znázorňováno v grafech. Po hodině kreslení rodokmenu došel papír a taky v kuchyni nebylo k hnutí, pročez jsem usoudila, že můj nápad byla blbost a že se to snad časem poddá.

Podruhé jsme se do Smižan vypravili, když už jsme byli svoji. Se svým mužem jsem prošla všechny spřízněné domácnosti, kde jsem byla řádně uhoštěna. Ženatí švagři, vdaná švagrová, sourozenci rodičů, děti všech jmenovaných a děti těchto dětí tvoří nejužší základ rodiny - bratru padesát lidí. Při svých prvních návštěvách jsem si netroufla chodit nikam sama. Nevěděla jsem, kdy a jak mohu ke komu přijít. A také tu byla otázka konverzace. Byla jsem příliš krátkou dobu členkou rodiny, abych o ní měla dostatečné vědomosti a mohla se účastnit jejího života. V té době se mi také dostalo prvního poučení o tom, co je opravdu důležité a co není. „Není z čeho péct, máme jen stošedesát vajec!“ lamentovala tchyně o Vánocích, kdy české i slovenské slepice snášely jen na polskou stranu. Příčinnivě jsem šla shánět vejce do Spišské a za chůze jsem si spočetla, že za vánoční hody by se v pohodě dala pořídit automatická pračka. Místo ní ale maminka dál „plákala“ v Hornádě a koberce drhla na jezu. Stejně tak křtiny mé nejmladší neteře o dva roky později byly vítanou příležitostí seznat úzký rodinný kruh - rozuměj bratru tak devadesát lidí - a obnovit časem narušené vztahy, připomenout staré příběhy a povzpomínat na všechny, kdož nebyli přítomni. Nad desítkami kuřat, snad stopadesáti řízky, uzeným a basami kořalky se mi protáčely panenky. To už jsem ale věděla, že jídlo je pouhopouhou záminkou a nejdůležitější je posílit rodinné vztahy, zahladit staré šarvátky a semknout rodinu újeji k sobě.

V letech po svatbě se vzdálenost mezi Prahou a Smižany obdivuhodně zkrátila. Ne sice fyzicky, ale mentálně. Pomocí telefonátů iniciovaných z jedné i druhé

strany, více i méně přepadových návštěv ze Smižan v Praze a striktně organizovaných návštěv z Prahy ve Smižanech se vytvořilo zvláštní pouto, které propast několika stovek kilometrů zcela překlenulo. Moje rodina ve Smižanech se stala námětem četných domácích rozhovorů, úvah i plánů. Její příslušníci jako by byli stále s námi, a jestliže se náhle skutečně objevili ve dveřích, nepovažovali jsme jejich fyzickou přítomnost za příliš velkou změnu oproti stavu, kdy s námi v Praze nebyli.

Jak jsem více a více pronikala do vztahové sítě rodiny, měnilo se i moje postavení ve Smižanech. Přestala jsem být občasnou návštěvou a stala jsem se členem komunity, na kterého je myšleno a pamatováno. Osada se stala mým domovem a i nečlenové rodiny vzali na vědomí, že se její součástí stala nevěsta **la Justinakri bori**. Ve vztahu k jednotlivým členům rodiny se můj vztah taky změnil. S maminkou, které se tak ošklivě říká tchýně, diskutuji všechny podstatné změny a události v rodině. Mám za úkol vyslechnout její názory a zaujmout stanovisko k jednotlivým problémům rodiny, což sice velmi opatrně, ale přece činím. Když jsme byly spolu naposled na malinách, připomínal náš rozhovor poradu dvou kapitánů, řídících škuner v temných bouřlivých vodách. Co se týká švagrových, jest mi vyslechnouti vzájemné stížnosti, případně zprostředkovat přenos názorů jednotlivých osob osobám druhým, se kterými jsou momentálně ve špatných vztazích. V umírněné míře jsem coby petiční výbor využívána i ve směru k mamince. Švagříčci jsou moji bratříčci. Jsem jejich nejstarší sestra a mám povinnost je chránit, opatrovat, pomáhat jim. Oni mi za to věnovali svoji lásku a pochopení. Nikdy nezapomenu na to, když mi v Praze po měsíci těžké kopáčské dřiny přinesli z první výplaty každý bonbonieru. - Rozumějte, jedna nestačila, když byli tři! A protože se shodli pouze na jedné, která byla nejlepší, přinesli ji třikrát. Pro děti jsem **bibi** (teta) z Prahy, která nikdy nepřijede bez dárek. Je možno se jí svěřit se svými sny, a když jsou splněny podmínky, které si bibi zcela po gádžovsku klade, jako třeba jednička na vysvědčení, dostane člověk i tu největší blondatou pannu, co dokonce sama chodí. Pravda, když k této přeláskované události došlo, spustily menší neterě zoufalý nářek, že chtějí taky. Nu, ano - až budou stejně velké jako nejstarší Lunka a donesou v první třídě také jedničku. Teta z Prahy je divná. Teta z Prahy rozlišuje jednotlivé děti a nedává všem stejně, ale třeba podle toho, jak které dle referencí svých rodičů zlobí.

Marně se snažím analyzovat vztah mezi mnou a otcem mého muže. Není snad méně vřelý než vztahy, které mám s ostatními členy rodiny, jeho základem však není jen cit, nýbrž i společná zodpovědnost. Zodpovědnost za to, že o jeho syna bude dobře a láskyplně postaráno. Vědomí zodpovědnosti za to, že kdyby náhodou něco, tak každý z nás toho druhého podepře.

Se svými návštěvami Smižan jsem se měnila a měním i já. Tam nejsem důležitá paní advokátka, které protékají rukama miliony jako voda Hornádu, nejsem šéf. Moje skutky jsou posuzovány nikoliv podle míry úspěchu, ale podle mojí čestnosti a lásky, kterou jsem schopna přijímat a dávat. Moje romská rodina mne naučila, že nejdůležitější hodnota na světě je vztah. Jsem šťastná, že součástí vztahů v rodině mého manžela, která se stala i mojí rodinou, jsem také já. Ve světě, ve kterém žiji svůj každodenní život, ve světě, kde kromě smrti není jistého nic, se stal tento vztah mojí další nepostradatelnou jistotou.

ROMANO DŽANIBEN - III - 4/1996

Časopis romistických studií.

Vydává **Nadace Romano džaniben.**

Redakce: ROMANO DŽANIBEN, Cimburkova 23,
130 00 PRAHA 3 ISSN 1210-8545

Šéfredaktorka:	Milena Hübschmannová
Výkonné redaktorky:	Hana Šebková a Edita Žlnayová
Distribuce:	Anna a Berty Žigovi
Redakční rada:	Bartoloměj Daniel, Ilona Ferková, Jana Horváthová-Holomková, Hilda Pášová, Rastislav Pivoň, Peter Stojka, Matěj Šarközi
Autor obálky:	Jan Andersson

Sazba, osvit, tisk: QT, s.r.o., Na výsledku II/8, 140 00 Praha 4, tel. 02/643 07 66
Vychází čtyřikrát ročně v nákladu 500 kusů. Cena jednotlivého čísla 35,-
Kč/40,- Sk. Objednávky zasílejte v České republice na adresu: Anna Žigová, Mlá-
deže 23, 160 00 PRAHA 6, na Slovensku na adresu: Edita Žlnayová,
Vajanského 50, Piešťany.

Nevyžádané rukopisy a fotografie se nevracejí. Obsah zveřejněných polemických
článků nemusí být totožný se stanoviskem redakce. Podávání novinových
zásilek povoleno Ředitelstvím pošt Praha č.j. NP 1360/1994 ze dne 24.6.1994.

**TOTO ČÍSLO VYCHÁZÍ ZA FINANČNÍ PODPORY
SOROSOVY NADACE OPEN SOCIETY FUND**